

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

**Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky**

**ÚVOD DO SOCIÁLNÍ
PATOLOGIE**

PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D.

Liberec 2009

© PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D. – 2009

ISBN 978-80-7372-448-1

OBSAH

ÚVOD	5
ČÁST 1.	7
1 NĚKTERÉ OBECNÉ POJMY A KATEGORIE	7
<i>K definici sociální patologie</i>	7
<i>Sociální deviace</i>	10
<i>Druhy sociálních deviací</i>	13
<i>Toleranční limit</i>	13
<i>Semideviace</i>	14
<i>Sociální kontrola</i>	14
2 VYBRANÉ PŘÍSTUPY A TEORIE SOCIÁLNÍ DEVIACE.....	18
<i>Biologické teorie sociální deviace</i>	20
<i>Psychologické teorie sociální deviace</i>	25
<i>Psychoanalýza</i>	26
<i>Sociologické teorie sociální deviace</i>	30
<i>Některé vybrané sociologické teorie sociální deviace</i>	32
3 SPOLEČENSKÉ NORMY A SOCIÁLNÍ DEVIACE	39
<i>Pojetí normy</i>	40
<i>Klasifikace sociálních norem</i>	42
<i>Hodnotová hierarchie a hodnotová orientace</i>	44
<i>Asociální, disociální a antisociální chování</i>	45
ČÁST 2.	47
1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ SKUPINY A ORGANIZOVANÁ KRIMINALITA	47
<i>Skupiny</i>	47
<i>Sociálně rizikové skupiny</i>	51
<i>Organizovaná kriminalita</i>	59
<i>Organizovaná kriminální skupina</i>	62
<i>Zločinecká organizace</i>	65
<i>Organizovaný zločin v ČR</i>	65
<i>Kriminalita bílých límečků</i>	65
2 HROMADNÉ CHOVÁNÍ, DAVY A DEMONSTRACE.....	67
<i>Podmínky vzniku davu</i>	69
<i>Psychické procesy v davu</i>	70
<i>Rozdělení davů</i>	71
1. <i>Aktivní davy (shluky)</i>	71
2. <i>Publika (davy pasivní)</i>	72
<i>Demonstrace, agresivní skupiny a hloučky</i>	73
3 PROSTITUCE.....	74
<i>Organizovaný zločin a prostituce</i>	80
<i>Struktura kuplířské skupiny</i>	80
<i>Typické způsoby získávání žen k prostituci</i>	81
<i>Zneužívání internetu a videonosičů</i>	82

Vzdělanostní úroveň	82
4 VANDALISMUS	83
5 SEKTY	87
<i>Některé vybrané sekty a jejich stručná charakteristika</i>	93
Křesťanská Věda.....	93
Hnutí Grálu	93
Asociace Sv. Ducha pro sjednocení světového křesťanstva - Moonisté	93
Haré Kršna	94
Imanuelité	94
Svědkové Jehovovi	95
Satanismus	95
Scientologie a Dianetika	96
Některé krajní náboženské skupiny, destruktivní a apokalyptické kultury	97
6 EXTREMISMUS	99
<i>Pravicově orientovaný extremismus</i>	104
7 DROGY	106
<i>Stručný nástin poválečné historie drog v Československu a v České republice (od r. 1993)</i>	107
<i>Trestná činnost a drogy</i>	122
<i>Patologické hráčství (pathological gambling)</i>	124
ČÁST 3.	130
1 DOMÁCÍ NÁSILÍ	130
2 BEZDOMOVECTVÍ	137
<i>Formy bezdomovectví a členění bezdomovců</i>	139
3 TÝRÁNÍ, ZNEUŽÍVÁNÍ A ZANEDBÁVÁNÍ DĚTÍ (SYNDROM CAN)	142
Základní faktory týrání a zanedbávání dětí	147
Ohrožené skupiny dětí	164
<i>Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí</i>	166
4 SEBEVRAŽEDNÉ JEDNÁNÍ A AUTOMUTILACE	170
<i>Sebevražda z hlediska sociologického, psychiatrického a psychologického</i>	177
SEZNAM LITERATURY	179

ÚVOD

*Naši předkové věřili, že lidé v budoucnosti
budou lepší. Tím mínili nás.*

Gabriel Laub¹

Dostáváte do rukou zcela přepracovaný a výrazně rozšířený text, který jsme jako skripta pod názvem „Vybrané kapitoly ze sociální patologie“ publikovali v roce 2001. Sociálně patologické jevy získaly neobvykle silnou dynamiku, velmi rychle se rozvíjely, měnily a dokonce se etablovaly z pohledu naší země relativně zcela nové (organizovaný zločin, cizí mafie, počítačová kriminalita apod.). Tím vším vznikla potřeba text nejen upravit, ale i rozšířit o nová témata a zejména v něm reagovat na aktuální názory a přístupy, včetně využití nově publikované české i zahraniční literatury.

V neposlední řadě jsme se důslednou revizí textu a přidáním (nebo vypuštěním) některých témat snažili reagovat i na zkušenosti, které nám přinesla pedagogická praxe, náměty a připomínky nejen kolegů a odborníků, ale i studentů při přednáškách a seminářích. Snažili jsme se poučit i z odpovědí studentů při zkouškách a najít z tohoto hlediska pasáže a problémy, které studenti ne zcela dobře zvládali i proto, že text byl pro ně méně srozumitelný, popř. útržkovitý a nepropracovaný.

Odborná problematika je uváděna v širším spektru názorů. U mnohých hesel jsou diskutována i starší pojetí nebo přístupy několika autorů. Cílem je poskytnout čtenáři co nejširší informaci o problému tak, aby si sám zvolil jemu nejbližší přístup. Rovněž poznání historického vývoje názorů je nezbytnou podmínkou ke zvládnutí problematiky. V textu se opíráme především o díla, která jsou běžné dostupná v České republice. Chceme tak studujícím usnadnit možnost seznámit se s některou literaturou do větší hloubky.

---

¹ Citáty v záhlaví kapitol jsou převzaty z následujících publikací:
KUTÁKOVÁ, E. et al. *Moudrost věků*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988;
LENČOVÁ, Ž. *Perly poznání*. Ostrava: Knižní expres, 1999. ISBN 80-86132-25-0
LENČO, J. *Perly rozumu*. Ostrava: Knižní expres, 1999. ISBN 80-86132-24-2
MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-70-0

Z těchto důvodů si práce nečiní nároky na původnost. Autor byl především veden snahou poskytnout ucelenější přehled problematiky v jedné učebnici, protože specifika sociální patologie spočívají v tom, že tato věda sleduje sociální, psychologické a kriminologické i další jevy a vždy využívá jen některé části těchto věd.

Na rozdíl od prvního vydání textu v roce 2001 jsme vypustili pasáže o problematice rodiny, šikany, poruch osobnosti a poruch chování protože se domníváme, že tato témata studující absolvují během studia v dostatečné míře v jiných předmětech a jejich souvislosti se sociální patologií jistě dokáží spojit.

Cítím se velmi zavázán těm, kteří mi se zpracováním takto rozsáhlého textu byli nápomocni.

Děkuji recenzentům doc. PhDr. Pavlu Hartlovi z Univerzity Karlovy v Praze a doc. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. z Masarykovy univerzity v Brně za zhodnocení práce i některé kritické připomínky, které napomohly k odstranění nedostatků a významně tak přispěly ke zlepšení úrovně textu.

Děkuji svým kolegyním z katedry – doc. PaedDr. et PhDr. Iloně Pešatové, Ph.D. a Mgr. Květě Slukové za pomoc a zejména stále povzbuzování při psaní textu. Rovněž děkuji paní Evě Sadvarové, která věnovala velké úsilí tomu, aby text upravila na počítači a dala mu publikovatelnou podobu.

Děkuji své rodině za podporu a vytvoření podmínek pro studium pramenů i psaní.

Jsem rád, že text vychází v roce významného životního jubilea PhDr. Miluše Urbanové, CSc. Mnohé z toho, co jsem se pokusil vložit i do této práce znám zejména její zásluhou. Naučila mě toho tolik, že jí nemohu nikdy být dostatečně vděčný. I proto jí připisuji tuto práci.

Liberec, únor 2009

autor

Motto: *Musíme se naučit skloubit humánní pochopení pro každého jednotlivce s respektem pro potřeby lidského společenství. Jednotlivec, kterému chybějí určité vzorce sociálního chování a s nimi spojené city, je nemocným člověkem, který si skutečně zaslouží soucit. Defekt sám je však zlo v čisté podobě, Je nejen negací či zvratem v procesu stvoření, jímž povstal ze zvířete člověk. Je čímsi mnohem horším. Jde o děsivý jev, protože porucha morálního chování vede jakýmsi tajemným způsobem k tomu, že člověk nejen dobrotu a slušnost sám nemá, ale stává se jejich aktivním nepřítelem“.*

Konrad Lorenz

Část 1.

1 NĚKTERÉ OBECNÉ POJMY A KATEGORIE

Cessante causa, cessat effectus
Ustává-li příčina, ustává i důsledek

Latinské přísloví

K definici sociální patologie

Termín sociální patologie ve svém původním významu zahrnoval velmi širokou oblast sociálních jevů. Do sociologie jej zavedl H. Spencer, který ve druhé polovině 19. století studoval podobnosti vývoje společnosti s vývojem biologických organismů² a stavěl individuum proti společnosti.³

Od svých počátků až přibližně do poloviny 60. let 20. století byla sociální patologie součástí sociologie a významným způsobem se zasloužila o zkoumání závažných negativních sociálních jevů.

Podle Hartla (2000) je sociální patologie „zastaralý výraz pro odvětví sociologie zabývající se průběhem a podmínkami abnormálních sociálních procesů, jako je zločinnost, alkoholismus, pracovní úrazy, dopravní nehodovost, sociálně podmíněné psychické poruchy, pracovní úrazy a nemoci, chudoba, nezaměstnanost apod.“⁴

---

² Munková, 2001, s. 18

³ Keller, 2004, s. 140

⁴ Hartl, 2000, s. 401 slovník

Havlík⁵ konstatuje, že sociální patologie je obvykle chápána jako „závažné odchylky od chování, které je pokládáno za „normální“, tj. které je v souladu se schválenými normami, je běžné, pro většinu typické. Jde o takové porušování normy, které překračuje určité formálně stanovené nebo neformálně sdílené „hranice“, za nimiž jsou již odchylky vnímány jako ohrožující, pobuřující, neúnosné apod. a nejsou tolerovány.“⁶

Freiová (in Kapr, 1994) definuje sociální patologii jako „shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, tzv. společensky nebezpečné, negativně sankcionované formy deviantního chování, ale hlavně pro studium příčin jejich vzniku a existence“.⁷

E. Durkheim „považoval sociální patologii za vědu o chorobných a nepříznivých skutečnostech, činech chování, jež se odchyľují od stanovených norem, ale zároveň jsou organickou komponentou života sociálních celků“.⁸

Ke studiu sociální patologie přispěla i britská autorka **Barbara Adam Woottonová**.⁹ Do oblasti sociální patologie zahrnovala sociální faktory jako chudobu, stáří, zločinnost, které vedou k nárůstu dezorganizace společnosti a jedinci překáží (inhibit) v adjustaci (přizpůsobení se). Podle Woottonové může ekonomické a sociální

---

⁵ Havlík, 1999, s. 107

⁶ Havlík, 2007, s.103

⁷ Kapr, 1994, s.93

⁸ Kapr, 1994, s. 94

⁹ Barbara Adam Woottonová se narodila 14. dubna 1897 v Cambridge do akademické učitelké rodiny. Její otec zemřel, když jí bylo deset let. Mladší z jejich dvou bratrů padl v I. světové válce. Ve svých 20 letech se provdala za mladého důstojníka Jacka Woottona, který však 5 týdnů po jejich svatbě rovněž padl na bojišti v I. světové válce. Ve své autobiografii z roku 1967 Woottonová uvádí, že se „během 10ti let dověděla málo o životě, ale mnoho o smrti.“ Tato původním vzděláním ekonomka se postupně začala zajímat o sociální problematiku. Vydala mnoho vědeckých knih, mimo jiné Nářek nad ekonomikou (1938) (Lament for Economics), Skončete se sociální nerovností (1941) (End Social Inequality), Sociální věda a sociální patologie (1959), (Social Science and Social Pathology), Zločin a trestní právo (1964) (Crime and the Criminal Law). Woottonová proslula nejen jako vynikající vědec, ale i svoji výraznou aktivitou v oblasti sociální spravedlnosti. Působila v Cambridgi, ale od roku 1922 pracovala jako výzkumná pracovnice Trades Union Congress a Labour Party. Od roku 1926 se věnovala vzdělávání dospělých a stala se ředitelkou Morley College pro pracující muže a ženy. Od roku 1944 působila jako vedoucí oddělení ekonomiky, sociologie a sociálních studií na Bedford College. V roce 1958 jí byl udělen nedědičný doživotní šlechtický titul peer a nesla jméno Baroness Wootton of Abinger. Byla jmenována členkou Poradního sboru pro trestní systém, kde předsedala subkomisím pro alternativní tresty (noncustodial penalties) a zejména působila v tzv. Woottonově komisi. Ta byla zřízena v roce 1967 britskou vládou, aby navrhla zákonnou úpravu v oblasti zneužívání marihuany. Komise mimo jiné doporučila, aby za držení malého množství a soukromé pěstování pro vlastní účely nehrozil žádný trest. Woottonová se dožila mnoha poct – byla členkou Sněmovny lordů, byla jmenována čestnou členkou vědecké společnosti Girton College, byl jí udělen čestný doktorát University v Cambridge a byla vybrána jako jedna ze šesti žen do seriálu BBC2 Ženy našeho století. Zemřela 11. července 1988.

problémy úspěšně vyřešit pouze aplikace vědeckých metod. Touto myšlenkou zaujala ve své době zejména nastupující mladá generaci (rising population). Svými názory sice neoslovila příliš sociology, ale značný ohlas měla mezi odborníky na sociální problematiku, v neposlední řadě i na oblast trestní justice. Její nejznámější práce Sociální věda a sociální patologie (Social Science and Social Pathology) byla vydána v roce 1959.¹⁰

Indikátory sociálně patologických jevů

Příkladem užití sociální patologie v současné praxi je sledování sociálně negativních jevů podle tzv. indikátorů sociální patologie¹¹, tj. podle jejich obsahu, periodicity a územního hlediska.

A: podle způsobu sledování:

- indikátory sledované pravidelně v mezinárodních reportech
- indikátory sledované pravidelně v domácích ročenkách a publikacích
- indikátory a data uváděná neperiodicky – ad hoc (výzkumné zprávy atd.)
- indikátory uváděné v různé odborné literatuře – nekoordinované
- indikátory zatím neznámé a nesledované

B: Jiná možná hlediska:

- sociální patologie související s biologickou reprodukcí lidského rodu
- sociální patologie související se způsobem života jednotlivce, skupiny a společnosti
- sociální patologie související s ekonomickou situací (výroba, spotřeba, rozdělování)
- sociální patologie související s porušováním právních norem
- sociální patologie související s dalšími jinými okolnostmi

---

¹⁰ Výše uvedené údaje včetně životopisných, uvedených v pozn. č. 9 byly získány a jsou parafrázovány z textů na serveru Answers.com, <http://www.answers.com/topic/barbara-wootton>

¹¹ Ondrejkoovič, 2001, s. 220 a násl.

C: třídění, zda jde o sociálně patologické jevy a skutky:

- z vlastní vůle jedince
- vrozené
- způsobené jinými
- způsobené úřady a státní mocí

D: Jiné principy třídění:

- sociální patologie zaměřená na sebe (snížení pudu sebezáchovy jedince)
- sociální patologie zaměřená na zánik či zkrácení života jiné bytosti
- sociální patologie zaměřená na omezení práv druhého
- sociální patologie zaměřená na snížení pudu zachování lidského rodu

Z výše uvedených poznámek je zřejmé, že sociální deviace vyjadřuje řadu změn a odklonů od sociální normy, tedy v socializaci individua.

Jak již bylo konstatováno *sehrála sociální patologie ve své době velmi pozitivní úlohu* při zkoumání negativních sociálních jevů. Avšak s *diverzifikací jednotlivých věd se původní koncepce sociální patologie rozpadla do dílčích disciplín* a zastřešení takto různorodé problematiky jednou vědou přestalo postupně zejména metodologicky vyhovovat. Většinu těchto jevů začaly přesněji a obsahově hlouběji studovat různé vědní disciplíny.

Na druhé straně se však před námi objevila *didaktická nutnost* přiblížit problematiku sociální patologie tak, aby studující získal co nejvíce ucelený obraz v rámci jednoho předmětu. Proto se další text vedle nezbytných teoretických východisek a pasáží zabývá několika různými sociálně negativními jevy, se kterými se studující mohou ve své praxi nejčastěji setkat.

Sociální deviace

V současné době jsou sociálně negativní jevy studovány a označovány jako **sociální deviace**. Tento termín znamená „*porušení nebo podstatnou odchylku od některé sociální normy nebo od skupiny norem, nerespektování požadavků, které jsou*

*na určitou skupinu nebo individuum kladeny určitou normou nebo souborem norem“.*¹²

Sociální deviace znamená **širší pojem** a na rozdíl od sociální patologie spočívá i v rozdělení sociálních deviací na negativní a pozitivní deviace. Cílem tohoto členění je poukázat na skutečnost, že **sociální deviace je každá odchylka od normy**.¹³

Proto rozlišujeme:

- ⇒ **pozitivní deviace** (např. abstinenci nebo vegetariánství jako jediný správný způsob života)
- ⇒ **negativní deviace** (např. alkoholismus, drogové závislosti)

Pojem deviace sám o sobě je pojmem velmi širokým a sociální deviace tvoří pouze jeho část. Z jiných oborů známe např. deviace sexuální, obecně vzato můžeme za deviaci považovat vše, co se nějak odlišuje od normy, přičemž i pojem „odlišnost od normy“ je velmi neurčitý a velmi obtížně exaktně uchopitelný.

Podle Hrčky (2000) patří do oblasti lidských sociálních deviací čtyři skupiny stavů:

- ⇒ zjevné, rozpoznané a označované deviantní chování
- ⇒ zjevné, rozpoznané a označované poruchy psychických funkcí tak, jak je popisuje psychopatologie
- ⇒ zjevné, rozpoznané a označované deviantní fyzické charakteristiky, jako jsou tělesné nemoci, smyslová postižení apod. při „normálním“ chování
- ⇒ zjevné, rozpoznané a označované deviantní sociální charakteristiky (bývalý vězeň, bývalý psychiatrický pacient, stabilizovaný alkoholik atd.) při současném „normálním“ vzhledu a chování.¹⁴

---

¹² Kapr, 1994, s. 53

¹³ Je zajisté možné vést poměrně širokou diskusi o tom, zda termín sociální deviace je více neutrální než pojem sociální patologie. Většina autorů prosazujících název sociální deviace poukazuje právě na to, že pojem sociální patologie v sobě předjímá patologičnost, tedy negativně emotivně zabarvené tvrzení o jevu, což v sociální oblasti nemusí být vždy ku prospěchu věci. Preferují pojem deviace a zdůrazňují hodnotovou a emocionální neutralitu, protože pojem deviace připouští pozitivní i negativní odchylku. Jiní autoři (např. Hrčka, viz odkaz 14) poukazují ale na to, že i termín deviace není prakticky nikdy spojován s čímsi pozitivním a ve vědomí lidí vyvolává negativní hodnocení a reakce. To souvisí především s rozdílem mezi laickým a odborným chápáním deviací. (Slovo deviace vzniklo z latinské de viare – sejít s cesty).

¹⁴ Hrčka, 2000, s. 16

Proto pojem deviace nelze „*ztotožňovat se sociálními deviacemi a sociální deviace nelze omezovat pouze na deviantní chování*“.¹⁵ Citovaný autor proto doporučuje používat spíše termín **sociálně deviantní projevy**, které by se dále dělily na **deviantní chování** (behaviorální projevy) a **fyzické, sociální a psychologické deviantní charakteristiky** (nonbehaviorální).

Sociální deviace existuje ve všech společnostech jak geograficky, tak z hledisek kultury i historie. „*Neexistuje žádná společnost či kultura, která by měla zcela konformní chování svých členů s absolutní absencí deviace*“.¹⁶

Řezníček¹⁷ definuje sociální deviaci jako „*samostatnou disciplínu s vlastním předmětem zkoumání, která se zabývá obecnými souvislostmi různých typů sociálně deviantního jednání, chování i procesů z hlediska specifické struktury a jejího fungování.*“

Dodává, že sociální deviace je mezioborová disciplína, která se zabývá **desocializací** (procesem) a **desocialitou** (jako relativním výsledkem desocializace, stavem a projevy), přičemž se jedná o poznání změn na základě mechanismu jejich vzniku, rozvíjení a zániku se zvláštním zřetelem k jejich prevenci.

- **Desocializaci** chápe jako „*proces negativního vřazování do společnosti prostřednictvím netvořivých, únikových, parazitních a destruktivních činností, vztahů, strategií apod.*“.¹⁸
- **Desocialita** vyjadřuje **strukturu, systém a jakýkoliv důsledek či sociální skutečnost – tzn. konkrétní činy, projevy nebo způsoby chování jedince, které se zpravidla více či méně odklání od sociálních norem a hodnot společnosti či skupiny.**

Podle M. Petruska¹⁹ lze sociální deviaci dělit podle různých hledisek. Jsou to:

- a) oblasti sociálního života**, v níž sociální deviace vzniká (ekonomika, politika,

---

¹⁵ Hrčka, 2000, s. 16

¹⁶ Mühlpachr, 2001, s. 7

¹⁷ Řezníček, 1995, s. 73

¹⁸ Řezníček, 1995, s. 73

¹⁹ Kapr, 1994, s. 73

právo, mravní a etická oblast apod.)

- b) **povaha sankce**, jíž je porušení normy stíháno (od distancování se od takového jedince či skupiny až po její trestní postih nebo dokonce popravu)
- c) **stupeň rozšíření** – od malých a okrajových skupinek až po velké skupiny nebo dokonce relativně velkou část společnosti
- d) **sociální skupiny a kategorie**, v nichž je nejfrekventovanější (kriminalita „bílých límečků“, kriminalita mladistvých apod.)

Druhy sociálních deviací

⇒ **sociální deviace** mají význam ve vztazích mezi lidmi.

⇒ **nesociální deviace** jsou takové, které postrádají význam v sociálních vztazích a sociální vztahy přímo neovlivňují, např. neživé předměty. Ty ale mohou do sociálních vztahů zasáhnout nepřímo a stát se tak předmětem sociální deviace – např. rozbití nějakého předmětu vyvolá hněv a agresi mezi subjekty.

⇒ **skryté deviace** jsou takové, které **nejsou okolím zjištěny** nebo rozpoznány, popř. nejsou okolím za sociální deviaci považovány.

Toleranční limit

V žádné společnosti není jedna norma přesně dodržována všemi. Jedinci i skupiny v různé míře drobné odchylky tolerují. Tato škála tolerance se nazývá toleranční limit. Toleranční limit znamená **schopnost a ochotu společnosti nebo skupiny tolerovat určité formy, způsoby nebo intenzitu chování, které vybočuje z obecně přijaté sociální normy.**

Toleranční limit je závislý na normativní a hodnotové struktuře dané společnosti nebo skupiny. Např. v některých společnostech je pití alkoholu zcela zakázáno, v jiných je částečně tolerováno. Typické posuny v tolerančním limitu vidíme např. v přístupech a chápání práv lidí s homosexuální orientací. Podobně v oblasti způsobu oblékání je evropská společnost mnohem tolerantnější než některé muslimské země atd.

Lemert (1951) zavedl i pojem toleranční kvocient, který „stanoví poměr mezi

množstvím deviantního chování v komunitě a její ochotou takové chování tolerovat.“²⁰

Toleranční limit je velice proměnný jak v čase, tak i z hlediska jednotlivých společností a kultur.

Semideviace

Semideviace jsou formy chování, které nejsou pro společnost nebo skupinu zcela přijatelné, ale ani zcela nepřijatelné.

Proto u různých lidí i skupin vyvolávají různé reakce. Semideviace se objevují zvláště tam, kde působí více norem současně. Může to být chování, které je v určité situaci přijatelné (omluvitelné) a v jiné situaci nepřijatelné (nebo jen stěží omluvitelné). Podobně existují typy chování, které jsou sice ve shodě s normami dané společnosti, ale řada členů společnosti je porušuje a ostatní je za to zvláště nezavrhují nebo netrestají. (např. špatné zaparkování, překročení dovolené rychlosti atd.), nebo dokonce jsou jejich zastánci nebo důraznými odpůrci (dopravní policejní akce je označena za „zbytečné buzerování řidičů“ na straně jedné, až po názory, aby policista stál „na každém rohu“). Vysoký výskyt semideviací ve společnosti, přílišné uvolnění norem vede k tzv. **normativní erozi**. Zvláště nedobré pro stabilitu společnosti je, pokud jsou semideviace praktikovány veřejnými činiteli nebo autoritami, kteří sice verbálně semideviantní jevy a chování odsuzují, ale sami je praktikují. To vede ve svém důsledku ke ztrátě důvěry lidí v tyto authority.

Sociální kontrola

Sociální kontrolou rozumíme *„všechny mechanismy formální i neformální povahy, kterými se společnost chrání proti svým narušitelům v zájmu udržení sociálního konsensu.“*²¹

- **Neformální instituce** sociální kontroly jsou např. členové rodiny, známí, sousedé, spolupracovníci. Základem správného a „bezporuchového“ fungování jedince ve společnosti se tak stává proces socializace včetně výchovy dítěte a jeho vedení k dodržování sociálních norem, vytvoření společensky pozitivního systému hodnot

---

²⁰ Hřčka, 2000, s. 33

²¹ Munková, 2001, s. 11

a norem.

- **Formální instituce** sociální kontroly jsou všechny ty, které jsou zřízeny s cílem vymáhat a dozírat nad dodržováním zákonů a norem platných ve společnosti – policie, justice, správní úřady apod.
- **Příliš silná sociální kontrola** je sice úspěšná v boji se sociálně deviantními jevy, avšak nutně nese výrazné prvky totalitní společnosti. Totalitní společnosti uplatňují vysokou míru společenské kontroly a to dokonce i v oblasti ideologické – kontrolují, zda si lidé myslí to, co si mají myslet.
- **Nízká míra sociální kontroly** vede naopak k zvýšení výskytu sociálně deviantních jevů a postupně může vést až k rozpadu sociální struktury a sociálního konsensu společnosti. Např. lidé v obavách před narůstajícím zločinem začnou preferovat vládu „tvrdé ruky“.

Dosažení optimální míry sociální kontroly je proto jednou ze stěžejních otázek uplatňování demokracie.

Mühlpachr upozorňuje, že konformní chování člověka musí být kontrolováno, aby byl zajištěn soulad s normami společnosti. *„Pokud má společnost fungovat, musí mít vybudované mechanismy, kterými své členy přinutí ke konformitě se sociálními normami.“*²²

Je nutné ovšem nepřehlédnout, že se již dávno hovoří o krizi tradičních autorit, zejména rodiny a školy i o tzv. „rizikové společnosti“.

Podle Buriánka *„riziková společnost kombinuje prvky trojí logiky:*

- 1. negativní logika konstruuje vhodné nepřátele, užívá negativní označování, odmítání, exkluzi (sociálních skupin, minorit atd.). Solidarita společnosti potom vychází spíše ze strachu.**
- 2. logika kontroly iracionality prostřednictvím racionálních prostředků: ve snaze vypořádat se s těmito obavami nahradila věda a její „rétorická síla“ náboženství a došlo k sekularizaci rizik**

---

²² Mühlpachr, 2001, s. 7

3. logika pojištění: pojem rizika je údajně neologismem pojištění, právě tahle instituce je základem racionalizace rizik. Riziko je objektivizováno jako nehoda, která je v principu propočitatelná.

Integrace moderní společnosti je takto fakticky založena na strachu a na pokušení nahradit ekonomickou nerovnost redistribucí a kontrolou rizik“.

Problémem se tedy, podle téhož autora, stává „*jak dosáhnout souladu mezi individuálními svobodami jedince, hodnotovým konsensem komunity nebo celé společnosti a konečně praktickými potřebami včas indikovat závažná rizika*“.²³

O historických kořenech a souvislostech sociální kontroly pojednáváme dále.

Teoretické uchopení sociální deviace prošlo ve své historii velmi složitým vývojem již proto, že (podobně jako jiné sociální problémy) podléhá politickým tlakům. Mnohé aspekty sociální deviace v sobě rovněž nesou silný emotivní náboj. Nikoliv zřídka jsou jednostranně předestírány veřejnosti a slouží k ovlivňování veřejného mínění buď úmyslně vedenou propagandou nebo jako důsledek nějakého činu (např. teroristický útok určité skupiny lidí vyprovokuje nenávisť k národnosti, ze které teroristé pocházeli apod.)

Hrčka²⁴ uvádí čtyři základní koncepce sociální deviace:

- **koncepce statistická** – sociálně deviantní je to, co se odlišuje od statistického průměru
- **koncepce normativní** – deviantní je to, co se odklání od sociálních norem
- **koncepce reaktivní** – sociální deviace je definována značkovací reakcí okolí
- **koncepce kontrolní** – sociální deviace je vymezena použitím trestu

V současnosti mají největší význam koncepce normativní a reaktivní.

Zajímavé členění definic sociálně deviantního chování přináší Ondrejko²⁵:

⇒ **definice právnická** se jeví jako nejtransparentnější – za deviantní považuje chování, které porušuje zákonem kodifikované normy

---

²³ Buriánek, 2001, s. 44

²⁴ Hrčka, 2000, s. 23

²⁵ Ondrejko, 2001, s. 31

- ⇒ **definice orientované na normy** klasifikují chování jako konformní nebo deviantní podle toho, zda porušuje nebo neporušuje i zákonem nekodifikované skupinové normy
- ⇒ **definice orientované na očekávané chování.** Jako základní problém tohoto pojetí se jeví otázka, kdo určí, zda chování osoby za daných podmínek je deviantní (opisující student) nebo to, že skupina může očekávat jako „správné“ sociálně deviantní chování (gang)
- ⇒ **definice orientované na sankce** – důležité je, co druzí považují za nutné sankcionovat
- ⇒ **definice zahrnující kvantitativní prvky** – jedinec se sociálně deviantně chová tehdy, když není upokojené očekávání většiny členů skupiny
- ⇒ **definice konstruktivistické** – vycházejí z „kognitivních kompetencí jednotlivce a jeho schopnosti morálního úsudku“
- ⇒ **teorie**, které pokládají za deviantní takové chování, které **postihuje sankcemi sociální kontrola**
- ⇒ **teorie deviace**, které vycházejí z porušování norem etnických, zvykových, tradicionalistických apod.

Citovaný autor konstatuje, že teorie sociální deviace dnes znamenají prakticky nepřehledné množství různých přístupů a jejich kombinací.

Sociálními deviacemi se zabývá řada univerzitních (např. Karlova univerzita, Masarykova univerzita, Policejní akademie ad.) a dalších vědeckých pracovišť např. Sociologický ústav Akademie věd ČR nebo Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Při Masarykově české sociologické společnosti působí Sekce sociální patologie, problematikou se zabývá i řada odborníků z praxe.

2 VYBRANÉ PŘÍSTUPY A TEORIE SOCIÁLNÍ DEVIACE

*Dvojí nebezpečí nepřestává ohrožovat svět.
Řád a chaos.*

Valéry

Při zkoumání sociálně patologických jevů dominovalo v minulosti především **studium příčin kriminality**, i když nebyly opomíjeny i další negativní jevy, jako např. prostituce a v posledních desetiletích drogové závislosti.

V dalším textu se stručně seznámíme s vybranými přístupy a teoriemi zkoumání sociálně deviantních jevů.

Z mnoha přístupů a teorií se postupně utvořily tři hlavní teoretické směry (proudy) zkoumání a chápání sociálních deviací. V podstatě lze říci, že k sociálním deviacím lze přistupovat z pozic

- ⇒ biologických teorií
- ⇒ psychologických teorií
- ⇒ sociologických teorií

Než se budeme blíže těmto teoriím věnovat, je nutné nastínit některé dřívější koncepce, zejména **klasickou kriminologickou školu**, spojovanou se jménem italského právníka a ekonoma **Cesare Beccarii** (celým jménem Cesare Bonesana, markýz di Beccaria, 1738 - 1794).

Když nové myšlenky začaly ovlivňovat společnost v Evropě, začaly se názory na trest měnit. Soudilo se, že trest má dostatečně odstrašovat, musí být předvídatelný a přiměřený zločinu.

Krátké pojednání „O zločinech a trestech“ (Dei delitti e delle pene), které pod vlivem četby osvícenských spisovatelů Cesare Beccaria sepsal změnilo směr historie trestu „*Ve své práci ostře zkritizoval tehdejší justiční a sankční systém, především korupci a svévoli všemocné policie a zdoluhavé soudní inkviziční řízení, které často vůbec*

nerozlišovalo mezi obviněným a odsouzeným a používalo jako vyšetřovacího prostředku tortury, nelítostné trestní zákonodárství s mrzačícími, barbarskými sankcemi a masovým používáním trestu smrti a tehdy ještě v části Evropy praktikované procesy s čarodějnicemi.“²⁶ Beccaria se zabýval myšlenkou presumpce neviny, možnostmi převýchovy zločinců i prevence zločinnosti když napsal, že „lépe jest zločinům předcházeti než je trestati“. Zákony mají být podle C. Beccarii jasné a srozumitelné každému.

Za příčiny zločinu označoval chudobu, nevědomost a pud egoismu. Nastolil otázku přiměřenosti trestu za spáchaný zločin, uvažoval nad účelností trestu smrti, který by měl být, podle jeho názoru, uplatňován jen výjimečně, odmítal mučení a mučidla jako krutá a neúčinná zařízení. Měřítkem zločinu je škoda společnosti, řečeno moderním jazykem jeho společenská nebezpečnost. Trest má následovat rychle po spáchání zločinu a má být úměrný vině, přitom však oplácet stejné stejným. Rovněž má vycházet ze spáchaného skutku a ne z osobnosti pachatele. Dle C. Beccarii není jednou z největších překážek zločinů ukrutnost trestů, ale jejich nevyhnutelnost. C. Beccaria vyslovil na svoji dobu odvážné a převratné myšlenky, z nichž mnohé jsou aplikovány i nyní. Tím význam Beccariovy osobnosti sahá až do dnešní doby, i když na druhé straně je nutné připomenout, že úloha Cesare Beccarii v rozvoji zejména kriminologie bývá někdy přeceňována.²⁷

Cesare Bonesana, markýz di Beccaria studoval na jezuitské koleji v Parmě (1750 - 1758) a pokračoval v právnických studiích v Pavii, kde dosáhl vědecké hodnosti doktorské. S podporou přátel v Miláně začal číst osvícenské anglické a francouzské autory a napsal řadu esejí. Beccaria byl přesvědčen, že jednotlivci se má vzdát jen co možná nejmenší části svobody; měl by se vzdát pouze toho, co je absolutně nutné pro udržování bezpečnosti společnosti. Společnost pak má právo trestat občana pouze natolik, aby byl ochráněn veřejný pořádek. Dílo „*Dei delitti e delle pene*“ bylo poprvé publikováno v roce 1764 v Monaku, ale Beccaria se obával politické reakce, proto je publikoval původně anonymně. Až poté, co bylo přijato a akceptováno státní mocí, publikoval je Beccaria pod svým jménem. Mnoho lidí nemohlo uvěřit, že tento tichý, neznámý muž napsal dílo takového významu. Pojednání bylo veřejně pochváleno Kateřinou Velikou, Marií Terezií a citováno Voltairem, Thomasem Jeffersonem a Johnem Adamsem. /Kateřina II. Alexejevna (1729 - 1796) – ruská carevna (1762 -1795). Thomas Jefferson (1743 - 1826) – třetí americký prezident (1801 - 1809) a hlavní autor amerického prohlášení nezávislosti (1776)/. Dílo mělo okamžitý úspěch, dočkalo se několika vydání a bylo přeloženo do francouzštiny a do angličtiny. Francouzské vydání vyšlo v roce 1766. Později bylo

²⁶ Kuchta, Válková, 2005, s. 51 in Bajcura, 2008

²⁷ Objektivně je nutno konstatovat, že podobné názory vyslovovali i další myslitelé té doby (např. J. J. Rousseau, Ch. de Montesquieu, T. Moore), avšak roztržštěně a často v jiných souvislostech. Známý a často citovaný je výrok J. J. Rousseaua „*Člověče nehledej příčiny zla, ty sám jsi jeho příčinou*“.

publikováno v řadě dalších jazyků po celém světě a ovlivňovalo reformu trestního systému. Do jazyka českého dílo přeložil a poznámkami opatřil roku 1893 JUDr. Josef Sládeček, obhájce ve věcech trestních. Francouzští intelektuálové pojednání vřele přivítali. Pojednání se týkalo sporných otázek státní moci (zločin a lidská práva), které byly v té době velice diskutovány. Oslavovaný Beccaria byl proto pozván do Paříže, aby se setkal s tehdejšími velkými mysliteli.

Bolestně ostýchavý autor toto pozvání váhavě přijal. Po příjezdu do Paříže však bylo jasné, že Beccaria se s osvícenskými intelektuály neshodne, připadal jim totiž jako „dětský imbecil bez páteře, neschopný žít odloučeně od své matky“. Beccaria opustil Paříž dříve, než původně plánoval. Po pobytu v Paříži se distancoval od přátel a ukončil i svou činnost v Akademii pěstí. Odešel do rakouských služeb, kde nebyl tolik známý a tiše pracoval pro habsburskou státní moc. Bez podpory svých přátel již nikdy nenapsal nic, co by bylo hodno publikace. Když mu Kateřina II. nabídla skvělé místo na ruském dvoře, Beccaria nabídku nepřijal. Jakmile vešlo ve známost, že byl Beccaria vyzván, aby šel na ruský dvůr, učinil hrabě Firmiani návrh hraběti Kaunicovi, aby byl Beccariovi dán úřad, který by byl přiměřený jeho zásluhám, a aby zamezil jeho odchodu z Itálie. Obdržel místo profesora na Milánské univerzitě, později byl také jmenován dvorním radou. Po jeho úmrtí rostla legenda o něm především ve Francii a Anglii. Mnoho lidí si v té době myslelo, že byl umlčen státní mocí. Veřejnost si nechtěla připustit, že Beccaria odešel do ústraní dobrovolně. Pod vlivem jeho díla zahájili tehdejší absolutističtí vládci trestněprávní reformy. Beccaria je považován za otce klasické kriminální teorie a humanizace trestání. Je pozoruhodné, že jeho myšlenky tolik oslovovaly nejen monarchy, kteří hledaly formu utužení své absolutní moci, ale také jejich politické odpůrce – republikány. Jeho pojednání mělo rozsáhlý a trvalý dopad na Ústavu USA, Listinu práv a svobod a systém trestního soudnictví v USA. Díky tomu je vliv jeho díla patrný dodnes.²⁸

Biologické teorie sociální deviace

Jejich historie sahá až do antiky²⁹, zkoumání vztahu stavby těla a lidského charakteru a chování pak do 15. resp. 16. století.

Většina představitelů tohoto směru se soustředovala na oblast kriminality a dalších forem chování, které dnes označujeme jako asociální, popř. antisociální. Příčiny sociálně deviantního chování spatřovali ve vrozených (dědičných) faktorech, přítomných v osobnosti a hledali je zejména v určitých fyziologických zvláštnotech tvaru lebky, těla, postavy atd. Deviaci považovali za „*odchylku od biologické normy a devianti jsou osoby, u nichž lze tuto abnormalitu prokázat. Psychologické nebo sociální příčiny, pokud je uznávali, vykládali jako důsledek těchto biologických deviací „jako faktorů, které mohou vést k rozvoji již jednou zakódovaného deviantního jednání.*“³⁰

Tyto teorie jsou nazývány teorie „*kinds-of-people*“ – *předpokladem je existence typů lidí, jejichž chování vybočuje z norem nebo k tomuto vybočení mají tendence. Příčiny*

---

²⁸ Bajcura, 2008, s. 111

²⁹ Hrčka, 2000, s. 153

³⁰ Komenda, 1999, s. 79

jsou „uvnitř“ jedince, přítomny jsou „biologické defekty, jež u nich způsobují deviantní chování“.³¹

K předním osobnostem tohoto pojetí patřil italský psychiatr Cesare Lombroso (1835 - 1909), který se stal zakladatelem a hlavním představitelem kriminálně antropologické školy, nazývané také škola pozitivistická, protože vyšla z pozitivistické filosofie A. Comta. Jeho nejznámějším dílem je spis „Člověk zločinný ve vztahu k antropologii, právní vědě a psychiatrii“ (vydána 1876), ve kterém formuloval svoji teorii, že lidé se zločinci nestávají, ale rodí.

C. Lombroso působil jako psychiatr v léčebně pro duševně choré, kde byli i duševně nemocní zločinci. Ti jej zaujali nejvíce a počal se jim věnovat. Za více jak 50 let odborné praxe provedl antropologická měření více než 25000 pachatelů trestných činů a zjistil, že se u nich vyskytují některé typické anomálie. Hájil teorii rozeného zločince a na základě svých výzkumů i postoj, že „*existuje typ člověka, předurčeného k dráze zločince*“.

C. Lombroso vytvořil i typologii zločince. Zločince dělil na:

- rozeného delikventa
- pachatele z vášně a náruživosti
- pachatele duševně nemocného (šíleného)
- recidivistu neboli pachatele s kriminálním návykem
- zdánlivého pachatele (stane se jím v důsledku nešťastné shody okolností)
- příležitostního pachatele (situačního)

Později mnoho svých názorů revidoval nebo od nich ustoupil a uznával i jiné příčiny kriminálního chování, např. bídu, alkoholismus, působení Mafie a Cammory, mírné tresty, odstranění trestu smrti, podmíněná propuštění, přistěhovalectví apod. Trest považoval zároveň za represi i prevenci. Jako významný prvek prevence kriminality zdůrazňoval zdokonalenou výchovu dětí.

C. Lombroso podle tělesných typů rozlišoval i typy trestné činnosti nositelů těchto znaků. Hrbatí podle jeho výzkumů mají sklon k falšování a žhářství, ale zřídka

---

³¹ Hrčka, 2000, s. 153

se stávají vrahy. U silničních lupičů konstatoval černé husté vlasy a černé oči, u obyčejných zlodějů šedé oči, malý tělesný vzrůst i váhu. Vrazi mívají skelný strnulý zrak, úzké rty, velký nos, dlouhé uši, velké špičáky a často šilhají.³² Teorie rozeného zločince a specifických antropologických znaků zločinců byla vyvrácena ještě za Lombrosova života. Jeho odpůrci (např. anglický vězeňský lékař Charles Goring ad.) dokázali, že mnoho lidí, kteří vykazují dle C. Lombrosa zločinné znaky, zločinci nejsou a naopak ti, kteří je nevykazují, jimi mohou být.

Lombrosovým pokračovatelem byl novinář, později profesor trestního práva a významný vědec Enrico Ferri (1856 - 1929). Na rozdíl od Lombrosa však kriminalitu připisoval mnoha spolupůsobícím faktorům. Zločin není izolovaný čin, ale je „výsledkem jak vrozených a příležitostných, nahodilých podnětů, tak produktem fyzického a sociálního prostředí, v němž pachatel žije.“³³

Podle Hrčky³⁴ radil E. Ferri k sociálním příčinám např. klimatické podmínky, roční období, hustotu populace, zvyky a vlastnosti člověka apod. na straně jedné a vrozené, příležitostné a nahodilé fenomény na straně druhé. Příčiny zločinnosti rozdělil na společenské, antropologické a fyzické.

Vypracoval, podobně jako mnoho dalších, i typologii zločinců. Ty rozdělil na typy:

- rozené
- duševně choré
- vášnivé
- příležitostné
- ze zvyku
- neúmyslné

Třetím významným kriminologem té doby byl soudce, senátor a profesor práva na univerzitě v Neapoli **Raffaello Garofalo** (1852 - 1934). Zastával názor (jeho kniha *Criminalogia* vyšla v roce 1885), že zločinec je anomální, duševně vyšinutý jedinec,

---

³² Jüttner, 1968, s. 24

³³ Komenda, 1999, s. 81

³⁴ Hrčka, 2000, s. 155

neschopný přizpůsobit se životu společnosti. Společnost umožňuje vývoj a rozvoj zločinnosti. Primární příčiny zločinnosti jsou však v osobnosti pachatelů, existuje tzv. morální anomálie, tedy psychologická predispozice k deviaci.³⁵

Ve 20. století, zejména jeho první polovině, se „*biologické teorie sociálních deviací zaměřily na vztah mezi tělesnou stavbou, charakterem a chováním*“.³⁶ přičemž Evropa na rozdíl od USA postupně pozitivistické teorie založené na biologickém determinismu opouštěla.³⁷

Známým představitelem těchto typologizačních přístupů, které výrazně ovlivňovaly kriminologické přístupy až do počátku 60. let 20. století, byl německý psychiatr Ernst Kretschmer (1888 - 1964), autor známé typologie, která dělila lidi podle stavby těla na typ astenický, atletický, pyknický a dysplastický.³⁸ Těmto typům „*přičítal i určité povahové vlastnosti včetně tendence páchat trestné činy*“.³⁹

Američan Earnst A. Hooton navázal na Lombrosa a zjistil, že se delikventi odlišují od běžné populace určitými zvláštními fyzickými znaky. Další Američan William H. Sheldon zkombinoval fyzické prvky (stavba těla) s prvky psychologickými (intelekt, temperament, emoce) a vytvořil **typ endomorfní, mezomorfní a ektomorfní**. Jednotlivé typy se podle Sheldona pak liší stavbou těla (délka kostí, mohutnost svalů), způsobem života, výbušností, postojem k druhým lidem, postojem k bolesti, rychlostí reakce atd.⁴⁰ Významnými pokračovateli Sheldona byli autoři mnoha kriminologických a penologických výzkumů, manželé Sheldon Glueck (1896 - 1980) a Eleanor Glueck (1898 - 1972). Jejich výzkumy významně oslovily spíše psychologicky uvažující kriminology, sociologové se k nim vesměs stavěli spíše kriticky.⁴¹

---

³⁵ Hrčka, 2000, s. 155

³⁶ Hrčka, 2000, s. 157

³⁷ Komenda, 2000, s. 83

³⁸ Hartl, 2000, s. 634

³⁹ Komenda, 1999, s. 85

⁴⁰ Podle Hartla (2000, s. 635) mají jednotlivé typy tyto znaky: typ **endomorfní** – dobré trávení, slabé kosti a svalstvo, provázeno uvolněností, pomalé reakce, dobrý spánek, mělké city, extravert; typ **mezomorfní** – silné kosti a svaly, těžká a mohutná postava, pevné držení těla, energický, hlučný se zálibou ve sportech; typ **ektomorfní** – křehké a štíhlé tělo, slabě vyvinuté trávení, držení těla je křečovité, provázené přehnanou reaktivitou, lehký spánek, sklony k samotářství, introvert.

⁴¹ Známy je např. jejich výzkum 500 mladistvých delikventů a stejného počtu mladistvých nedelikventů. Shrnutí tohoto významného výzkumu publikovali v roce 1950 pod názvem „Unraveling Juvenile Delinquency“ – volně přeloženo „Jak řešit delikvenci mladistvých“.

V polovině 20. století se objevily biologické teorie vycházející především z objevů v oblasti genetiky. Jedním z hlavních témat, kterým se zabývali psychologové, byl zejména v 60. letech 20. století vztah IQ a kriminality. (Byli to např. W. Shockley, A. Jensen a další).⁴²

R. Gordon naopak tvrdil, že důležitější než IQ je sociální skupina, popř. etnikum, ve kterém člověk žije, zatímco T. Hirschi a M. Hindelang došli k opačnému závěru, tedy že výše IQ je důležitější než příslušnost k sociální skupině nebo etniku. Podobné diskuse mezi odborníky trvají dodnes, přidaly se ještě diskuse o vztahu kriminality a výše hladiny některých hormonů v těle člověka pod.

Známé jsou např. snahy prokázat souvislost mezi abnormalitou chromozómů a kriminálním chováním. Různé výzkumy však tento vztah nepotvrdily. „*Od počátku 80. let 20. století věda od klasických forem biologických koncepcí sociální deviace (zejména pod vlivem prudkého rozvoje medicínských oborů) ustupuje a vzniká nová věda, označovaná jako **biokriminologie**. Ta se zaměřuje „na fyzické aspekty psychologických poruch a onemocnění.“*⁴³ Pozornost se tak postupně soustředila na zkoumání souvislostí mezi strukturou DNA a kriminalitou. Znovu se oživily diskuse o dědičnosti IQ a jeho vztahu ke kriminalitě, mnohé výzkumy se zaměřují na vztah kriminality a ADHD (porucha pozornosti s hyperaktivitou apod.). Přidala se ještě témata o vztahu kriminality a výskytu a výše hladiny některých hormonů v těle člověka apod.

I když přístupy C. Lombrosa a jeho pokračovatelů byly zpochybněny a mnohé i vyvráceny, jejich největší přínos pro rozvoj vědeckého zkoumání zločinu tkví v tom, že **obrátili pozornost k osobnosti zločince a podmínkám, ve kterých se vyvíjí**. Je třeba přiznat, že vliv těchto koncepcí sahá významně i do dnešních dnů, protože „*určité souvislosti biologické výbavy a kriminality jsou nepopíratelné*“.⁴⁴

---

⁴² W. Shockley, který diskusi o vztahu IQ a kriminality v roce 1967 zahájil, byl nositelem Nobelovy ceny za objev tranzistoru.

⁴³ Komenda, 1999, s. 109

⁴⁴ Havlík, 1999, s. 108

Psychologické teorie sociální deviace

Zastánci těchto teorií (které se v mnoha tématech nutně prolínají s koncepcemi biologickými, např. ve zkoumání vztahu kriminality a IQ) považují **různé psychické poruchy a abnormality za příčiny sociálně deviantního chování a „spojují kriminalitu s určitými typy osobnosti“**.⁴⁵ Zvláště výrazné je to např. u jedinců, kteří trpí různými formami poruchy osobnosti, sexuálních deviantů apod. Většina psychiatrů a psychologů uznává, že duševní vývoj člověka podmiňují především biologické faktory, zejména vývoj mozku, fungování centrální nervové soustavy a sociální prostředí, ve kterém člověk vyrůstá a žije (někdy psychologové hovoří o tzv. genotypu a fenotypu).

Psychologické teorie sociální deviace vycházejí z přístupů rozhodujících směrů v psychologii – psychoanalýzy, behaviorismu a pokud se týká otázek osobnosti i humanistické psychologie. Mimo to se samozřejmě soustřeďují na otázky psychopatologie, zejména co je z psychologického hlediska normalita, kdo je to duševně zdravý a kdo je to duševně nemocný člověk. Zvláště vyhroceně jsou – díky své vysoké nebezpečnosti a silnému emocionálnímu náboji pro veřejnost – sledovány problémy poruch v oblasti sexuálního pudu, parafilie. Dalším takto sledovaným problémem je agrese a násilí. Je možné konstatovat, že zejména u těchto trestných činů je psychologie (zejména psychopatologie a forenzní psychologie) využívána nejčastěji. Proto je sem soustředěna pozornost mnohých odborníků, což je důvodem toho, že zde bylo dosaženo největšího pokroku v psychologickém zkoumání zločinu i aplikace psychologie do kriminalistiky, práva a vězeňství.

Za ústřední téma psychologických úvah je však třeba považovat osobnost člověka, zejména intelekt, charakter, temperament, schopnosti, vlastnosti i způsoby a formy jeho vnějších projevů – chování, jednání, postojů atd. Psychologové (psychiatři) proto řeší problematiku poruch pudů, poruch socializace, poruch emocí, vůle a dalších funkcí psychiky. To vše zejména z hlediska duševního zdraví jedince ve spojení s jeho fungováním ve společnosti.

---

⁴⁵ Havlík, 1999, s. 108

Koukolík s Drtilovou hovoří o tzv. **deprivantech**, které definují jako jedince, kteří **svoji normalitu z různých důvodů** (biologických, psychologických, sociokulturních) **ztratili nebo ji nikdy nenabýli**. Z hlediska normality nejde o lidi nemocné, ale jiné, postižené spíše než v oblasti intelektové v oblasti hodnotové a citové. Deprivanti ohrožují nejprve oblast vyšších hodnot společnosti a v konečném důsledku i životy ostatních. „*Pokud by deprivanti a deprivanství měli mít nějaké heslo, mohlo by znít: Všechno, jenom ne tvořivou a odpovědnou svobodu.*“⁴⁶ Deprivanty můžeme podle téhož autora považovat za **částečné, obvykle nekriminální psychopaty**. Jinými autory jsou nazýváni „subkliničtí psychopati“, popř. sociálně obratnými psychopaty, sociálně dobře přizpůsobenými psychopaty.

Psychoanalýza

Psychoanalýza je jedním ze základních směrů psychologie. Jejím zakladatelem je vídeňský psychiatr (narozený v Příboře na Moravě) Sigmund Freud (1856 - 1939).

Za základ duševního života člověka považoval Freud **nevědomí**, které je rozhodujícím zdrojem jednání. Rozvoj osobnosti je dán vrozeně, pozdější chování člověka je determinováno ranými zážitky (zejména traumaty) v dětství. Psychoanalýza soustředila svoji pozornost především do oblasti neurotických, ale i dalších psychických poruch a zároveň vypracovala řadu terapeutických metod a postupů. Známý je též psychoanalytický výklad snů. Psychoanalytici studovali i svědomí a zejména v oblasti těchto úvah výrazně zasáhli i do oblasti sociálních deviací.

Osobnost v psychoanalytickém pojetí se skládá ze tří vrstev.⁴⁷

Id (to) – je vrozená složka, která je složena z dispozičně daných pudových procesů, které se řídí principem slasti a směřují k vlastnímu uspokojení. Id však není schopno skutečného uspokojení potřeby, protože existují pouze ve fantazii. Funkce id jsou nevědomé.

Ego (já) – rozvíjí činnost id, uspokojuje pudové potřeby, udržuje kontakt s realitou. Funkce ego je vědomá.

---

⁴⁶ Koukolík, 1996, s. 53

⁴⁷ Volně dle Vágnerová, 1997, s. 13

Superego („nadjá“) – je získaná, naučená složka osobnosti a představuje vyšší systém regulace chování. Mezi funkce superega je řazeno např. svědomí.

Pro studium sociální patologie je užitečné se seznámit zejména s **teorií špatně uspořádané struktury psychiky individua R. L. Jenkinse**⁴⁸

Typ I. – je nazván **nesocializované agresivní individuum**.⁴⁹ Tento typ používá násilí, je neposlušný, má destruktivní sklony, je nespolehlivý, agresivní, útočný a impulzivní, negativně vyladěný vůči svému okolí. Jeho resocializace je obtížná.⁵⁰

Typ II. – „socializovaný agresivní“ je méně nepřátelský a méně agresivní než typ I. Dává přednost špatné společnosti. „*Tento typ (označovaný někdy i jako „socializovaný delikvent“ či „subkulturní delikvent“)* je charakteristickým vzorkem „gangové delikventní subkultury“⁵¹ z velkých měst. Je výchovně (resocializačně) ovlivnitelný.

Typ III. je označován jako **do sebe ponořený dysforik**, příliš plachý a uzavřený jedinec. Na své vlastní vnitřní konflikty reaguje neuroticky, je přecitlivělý, bojácný, sociálně nejistý a úzkostný.

Typ IV.⁵² je označován za typ „*nezralý, s nedostatkem pozornosti*. V dětství se vyskytuje ADHD.“⁵³

Psychoanalytické pojetí sociální deviace (stejně jako psychoanalýza sama) je kritizováno z mnoha stran. Vytýká se jí zejména to, že za základ psychických problémů jedince považuje zážitky z dětství, zejména v rodině. Přílišný důraz je kladen na determinaci lidského chování pudy, zejména sexuálním pudem. Často je jí vytykáno také to, že se soustřeďuje pouze na oblast psychopatologie a psychické anomálie dává do přímé souvislosti až kauzality se sociálně deviantním chováním.

---

⁴⁸ Dále volně dle Komenda, s. 117

⁴⁹ Komenda upozorňuje že původní název unsocialized aggressive Jenkins později změnil na undersocialized aggression. Jiní autoři pro tento typ používali termín psychopatik.

⁵⁰ Zde si povšimněte nápadné podobnosti tohoto typu s charakteristickými znaky jedince, trpícího poruchou osobnosti – psychopata. (pozn. J. S.)

⁵¹ Komenda, 1999, s. 117

⁵² Tento typ připojil Jenkinsonově typologii až později H. C. Quay

⁵³ ADHD (zkratka z angl. attention deficit hyperactivity disorder (porucha pozornosti s hyperaktivitou) se projevuje nutkáním k pohybu, neúčelným a nesmyslným aktivitám, dítě toto nutkání a své projevy nedokáže tlumit nebo ovládat, v dospělosti je roztržitý, nesoustředěný, impulzivní, oddává se snění.

Přes tyto výhrady psychoanalýza významně přispěla a přispívá ke zkoumání sociálních deviací, zejména zločinnosti.

Dalším psychologickým směrem, který oblast zkoumání sociálních deviací, zejména kriminality, ovlivnil díky své silné pozici v USA patrně nejvíce, je **behaviorismus** (z angl. behaviour = chování). Behaviorismus vznikl počátkem 20. století v USA (za zakladatele je považován J. B. Watson) jako reakce na psychoanalýzu. Behavioristé vyšli z myšlenky, že **lidské vědomí není objektivně zkoumatelné**. Psychologii behaviorismus „*chápe jako vědu o chování člověka a živočichů, eviduje se jen to, co je pozorovatelné a měřitelné.*“⁵⁴ Behavioristé vyšli zejména z pozitivistické teorie A. Comta. Často se jako východisko behaviorismu uvádí myšlenka Johna Locka: „Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu (V mysli nemůže být nic, co by tam nevešlo prostřednictvím smyslů).“⁵⁵ Behavioristé se rovněž opírali o učení o reflexech I. P. Pavlova. Mínili, že člověk reaguje na své okolí a to reaguje na něho. Učení je založeno právě na efektu, které člověku přináší určité chování. Vývoj psychiky člověka behavioristé považovali pouze za výsledek učení.

Většina psychologů dříve či později pochopila určitou omezenou platnost tvrzení jak psychoanalýzy, tak behaviorismu. Využít pozitivních stránek obou škol a překonat jejich nedostatky se pokusil J. Dollard⁵⁶, který je mimo jiné i autorem tzv. frustrační teorie agrese. Agresi Dollard považoval za výsledek vnitřního napětí a pocitu neuspokojení, frustrace, kdy se vybitím agrese, agresivním činem (ubližením druhému, vraždou apod.) jedinec vrací do normálu.

Behaviorismus je významným teoretickým základem využívaným zejména v kriminalistické praxi, např. v psychologickém profilování, analýze chování pachatele na místě činu, zacházení s obětí apod.

---

⁵⁴ Hartl, 2000, s. 71

⁵⁵ cit. dle Vágnerové, 2004, s. 9. (K této myšlence J. Locka se kriticky stavěl další významný filosof G. Leibnitz, který k ní dodal „nisi intellectus ipse“ – kromě mysli samé. Pozn. J. S.)

⁵⁶ John Down Dollard (1019 - 1980) – americký psycholog, psychiatr a sociolog. Zabýval se psychologií osobnosti, pudy, učením a kulturními kontexty lidského chování. Velmi známé jsou jeho studie frustrace a agresivity. (Volně dle Hartl, 2000, s. 727)

Současné psychologické koncepcie sociálně deviantního chování směřují ke konstituování mezioborové, zastřešující teorie, která by reflektovala **biologické, psychologické i sociální aspekty sociálně deviantního chování**. Jsou zejména zkoumány takové faktory a jevy, jako citová deprivace v dětství, nedostatečná socializace, dysfunkční a afunkční rodinné prostředí, nedostatek morálních zábran, agresivita apod. Cílem těchto snah by mělo být především vytvoření účinných brzdných a preventivních mechanismů, které by vedly ke snižování zejména kriminality, ale např. i drogových závislostí, zejména v mladé populaci. To vše je nutné nazírat i z pozic medicínských (psychiatrie) a kriminologických, resp. kriminalistických.

Významným psychologem, který se zabýval problematikou sociálních deviací, byl **Hans Jürgen Eysenck** (1916 - 1997)⁵⁷. Eysenck, jehož teorie byla inspirována biologií,⁵⁸ popsal strukturu osobnosti v dimenzích introverze - extraverze, emoční stabilita – emoční labilita. Později ještě přidal dimenzi psychoticismu a faktor inteligence.⁵⁹ Eysenck se zabýval i možnostmi léčby a resocializace delikventů. Vycházel z myšlenky, že „*pokud existuje tlak, který podmiňuje rozvoj antisociálního chování, měl by být možný i postup opačný, díky kterému by nežádoucí reakce mohly vyhasnout nebo by mohly být podmíněny žádoucím způsobem*“.⁶⁰ Eysenck sám byl však k této myšlence poměrně skeptický a soudil, že toto je možné jen u některých jedinců.

Typickou „mezioborovou teorií“ (spojuje pohledy psychologické, sociálně psychologické a sociologické) je koncepce **autoritářské osobnosti**, spojovaná zvláště se jménem amerického filosofa, sociálního psychologa a sociologa německého původu T. W. Adorna (1903 - 1969). Adorno zkoumal dva psychologické rysy – **rigiditu a „nesnášenlivost vůči nejasnostem (či dvojznačnostem)**“⁶¹ tzv. autoritářské osobnosti na pozadí lidí s extrémně pravicovými názory. Tématu autoritářské osobnosti se jako

---

⁵⁷ Pozn.: Eysencka uvádíme mimo všechny výše zmíněné psychologické teorie proto, že jeho přístup nese prvky biologických teorií, ale i prvky behaviorismu a v některých aspektech i prvky psychoanalytické.

⁵⁸ Komenda, 1999, s. 141

⁵⁹ Jeden z jeho testů (v ČR známý jako PEN) obsahuje i tzv. „škálu kriminálního sklonu“ a je dosud hojně užíván mnoha zejména penitenciárními (vězeňskými) psychology.

⁶⁰ Komenda, 1999, s. 134

⁶¹ Komenda, 1999, s. 119

první ve 30. letech 20. století věnoval E. Fromm⁶² ve své knize Strach ze svobody. Z Frommova pojmu autoritářský charakter vyplývá, že představuje strukturu osobnosti, která je základem fašismu.⁶³ Původně zkoumal antisemitské předsudky v Německu, avšak rasové předsudky zjistil později i u Američanů. Adorno došel k závěru, že základem autoritářské osobnosti je rigidita, která „se vyznačuje extrémními pravicovými názory, náklonností k tvrdému postihu za porušení sociálních norem a vysokou hladinou předsudků k outsiderům“.⁶⁴ Tito lidé setrvávají na svých postojích i přes to, že jsou jim předestřena jasná fakta, která jejich přesvědčení vyvracejí, nebo se špatně vyrovnávají s otázkami, na které neexistuje jednoznačná odpověď typu platí - neplatí, správné-nesprávné. Tyto rysy dával do souvislosti s přehnaně autoritativní výchovou v rodině s nedostatkem vřelého vztahu k dítěti, kde byla vyžadována bezpodmínečná poslušnost dítěte a za její i drobná porušení bývalo tvrdě a nekompromisně trestáno. (Zde se projevil vliv psychoanalytického myšlení, i když citovaný E. Fromm ve své pozdější práci Anatomie lidské destruktivity vytýká Adornovi přílišný příklon k behaviorismu v charakterizování autoritářské osobnosti).

Sociologické teorie sociální deviace

Zatímco biologické a psychologické teorie sociální deviace se zabývají problémy individua, sociologické teorie sociální deviace se zabývají porušováním sociálních norem, které, nabude-li na intenzitě a rozsahu, může postupně rozvrátit nebo dokonce zničit celou společnost. Stručně řečeno, biologické a psychologické teorie se zabývají především rolí individua, sociologické teorie se zabývají především rolí společnosti.

Proto sociologické zkoumání sociální deviace řeší dva základní okruhy problémů:

- **proč k deviaci došlo**, tedy jaké společenské jevy a mechanismy způsobily sociálně deviantní chování
- **proč jsou určité formy, projevy a způsoby chování** a jednání odsuzovány a trestány a jejich nositelé jsou stigmatizováni

---

⁶² Erich Fromm, americký psychiatr, psycholog, sociolog a filosof německého původu. Žák S. Freuda. Patřil k zastáncům neo-psychoanalýzy, kterou aplikoval na politiku a historii. Zabýval se i otázkami agresivity a destrukce, např. ve své knize Anatomie lidské destruktivity (1973, česky 1997).

⁶³ Smolík, Diagnóza: Autoritářská osobnost, Rexter 1/2005.

⁶⁴ Komenda, 1999, s. 119

Tyto teorie chápou sociální deviaci jako „*sociálně patologický jev, který vzniká nikoli v důsledku „poruchy“ či „nemoci“ jednotlivce, ale jako produkt patologického prostředí, v němž je jedinec nucen žít*“.⁶⁵

K problematice sociálních deviací lze přistoupit z mnoha hledisek (např. historického, ideologického atd.). My se přidržíme dělení podle jejich chápání sociálních norem. Z tohoto hlediska je dělíme⁶⁶ na koncepce založené na normativním přístupu a koncepce založené na relativistickém pohledu.

Koncepce založené na normativním přístupu – snaží se vysvětlit chování lidí, kteří porušují sociální normy, tedy kdo jsou lidé, kteří vykazují deviantní chování, a proč (z jakých důvodů) je vykazují. Proto tyto koncepce zkoumají především charakteristiky deviantů a analyzují příčiny jejich chování.

Petrusek (1997)⁶⁷ normativní přístup shrnuje takto:

- normy jsou nutné
- jejich význam je jednoznačný
- jsou kompletně uspořádány pro všechny možné situace
- jsou univerzální a nadčasové
- jsou sankcionovány nezávisle na individuích

Za sociální deviaci v sociologickém slova smyslu se pak považují jevy, které vykazují následující znaky:

- **opakovatelnost** (místo, území, čas)
- **hromadnost** (četnost výskytu v populaci)
- **sociální závažnost** (pro danou společnost nebo kulturu)
- **podobnost nebo identita příčin** (analýza etiologie jevu)⁶⁸

---

⁶⁵ Komenda, 1999, s. 149

⁶⁶ Munková, 2001, s. 14

⁶⁷ Cit. dle Munková, 2001, s. 16

⁶⁸ Petrusek, 1991, cit. dle Munková, s. 14

Koncepce založené na relativistickém přístupu – vycházejí z předpokladu, že v moderních společnostech existuje velké množství různých vzorců chování. Chování člověka nebo skupin není výrazem sociálního konsensu, ale spíše výsledkem tlaku a donucení lidí nebo skupin s mocnějším postavením ve společnosti. Normy nepovažují zastánci těchto koncepcí za cosi statického, čemu se společnost podřizuje, ale naopak se normy formují v dynamických společenských procesech a proměnách.

Petrusek⁶⁹ shrnuje, že tyto koncepce vycházejí z předpokladu kulturní a časové proměnlivosti hodnocení určitého chování jako deviantního a tvrdí, že:

- deviace je vlastností, kterou na lidské chování klade veřejnost
- deviace je funkcí vnímání a hodnocení určitých forem chování
- deviace je funkcí sociální kontroly.

Některé vybrané sociologické teorie sociální deviace

Teorie anomie

Teorie anomie se spojuje především se jmény francouzského sociologa **Davidu Emile Durkheima** (1858 - 1917) a Američana **Roberta Kinga Mertona** (1910 - 2003).⁷⁰

Anomie je definována jako „stav společnosti, charakterizovaný rozkladem norem v sociálních skupinách, kdy přestávají platit nejenom zákony v podobě pozitivního práva, ale i ta pravidla soužití, která jsou všeobecně uznávaná, samozřejmá a trvalá... Dochází k rozbití struktury obecných pravidel a výsledkem je anomie – tedy stav „beznormnosti“ či „bezzákonnosti“.⁷¹ Příčinou je nepoměr mezi společensky uznávanými hodnotami a cíli (např. bohatství, majetek, vzdělání, společenské postavení)⁷² které, dle oficiální propagandy může dosáhnout každý (tzv. americký sen – každý může být Fordem, Rockefellerem, filmovou hvězdou i prezidentem), avšak

---

⁶⁹ Petrusek, 1991, cit. dle Munková, s. 14

⁷⁰ Blíže viz např. Keller, Komenda, Munková

⁷¹ Komenda, 1999, s. 152

⁷² E. Durkheim (dle Keller, 2005, s. 219) zastával názor, že v „běžných časech mají lidé obvykle realistický pohled na to, co si mohou a co nemohou dovolit. Tento pohled zhruba odpovídá jejich sociálnímu rozvrstvení. V dobách velkých zvratlů však příslušná reglementace chybí, sociální rozvrstvení se promíchává a realističnost očekávání je zamlžena. Člověk už neví, co je možné a co možné není, co je spravedlivé a co nespravedlivé, které požadavky a naděje jsou legitimní a které překračují míru. Není pak nic, nač by si nečinil nároky.“ (Durkheim 1930, cit. dle Keller, 2005, s. 219) Durkheim toto pojetí aplikoval na tzv. anomickou sebevraždu, R. K. Merton však velmi podobně později pojímal kriminální chování.

možnost získat je mají jen někteří. Napětí ve společnosti je tím větší, čím více se rozevírají nůžky mezi „úspěchem“ a reálnými možnostmi jej dosáhnout. Oficiálně se rovněž namítá, že tento stav je pozitivní, protože motivuje lidi k tomu, aby úspěchu mohli dosáhnout. Na druhé straně se však mnoho lidí snaží dosáhnout úspěchu „za každou cenu“, např. i trestnou činností.

Zmiňovaný R. K. Merton předpokládal existenci pěti adaptivních mechanismů, kterými lidé na tuto situaci mohou reagovat:

konformismus – člověk „*na nepoměr cílů a prostředků*“⁷³, ve snaze získat úspěch reaguje tak, že prostředky i cíle jsou hodnoceny kladně, jinak řečeno snaží se reagovat konvenčními a tradičními, sociálně kladně hodnocenými prostředky

inovace – jedinec nemůže (nebo není schopen, na což se často zapomíná! Pozn. J. S.) dosáhnout úspěchu sociálně kladnými a zákonnými prostředky a proto volí prostředky porušující sociální normy

ritualismus – je vykládán jako pozice běžného úředníka, který rezignuje na získání vedoucí pozice a orientuje se výhradně na přesné plnění svých povinností a dodržování pravidel.

retreatismus – je vykládán jako únik, jako rezignace a odmítnutí společenských hodnot a proklamovaných cílů i prostředků k tomu, jak je dosáhnout (např. drogy, bezdomovci, alkoholici nebo i osobní krize).

vzpouora – má výchozí znaky stejné jako retreatismus – odmítá společenské cíle, hodnoty i strukturu společnosti. Je charakterizována úsilím o změnu uspořádání společnosti, staré cíle a prostředky mají být nahrazeny novými.

Teorie anomie měla a má významný vliv na zkoumání sociálních deviací a patří mezi nejvýznamnější zejména v oblasti zkoumání zločinnosti. Dnes můžeme konstatovat, že společnost je sice schopna zformulovat normy, kterými se mají její členové řídit, ale není schopna důsledně vynutit jejich dodržování.

Teorie sociální dezorganizace (chicagská sociologická škola).

Její představitelé (např. R. E. Park) se soustředili na popis sociálních deviací nikoliv jako obecných jevů, ale popisovali výskyt sociálních deviací v konkrétním prostředí,

---

⁷³ Komenda, 1999, s. 161

zejména ve městech. Města chápali jako organismus. Studovali společenské procesy, které probíhají (nebo také neprobíhají) v prostředí měst. Pokoušeli se spojit teoretické poznatky s přímými a konkrétními výzkumy tak, aby docházelo k zobecňování poznatků empirických zkoumání. Za tyto postupy byli však často kritizováni.

Teorie diferencované asociace. Jejím čelním představitelem je **Edwin Sutherland** (1883 - 1950), jeden z nejvýznamnějších sociologů 20. století. Zabýval se sociálními příčinami sociálně deviantního chování, tedy takového chování, které porušuje sociální normy. Toto chování je v malých skupinách chápáno jako určitý prvek kultury této skupiny a napodobováno sociálním učením. Pro kriminologii je pak zvláště přínosné Sutherlandovo přesvědčení, že **konkrétní kriminální chování je diferencováno rovněž podle sociálního statusu jeho nositele**, což se odrazilo v jeho teorii **kriminality bílých límečků** (1949). Jde o kriminalitu středních a vyšších vrstev, její pachatelé zneužívají moc a důvěru, která je jim dána v souvislosti s jejich povoláním nebo společenským statutem. Někdy se v této souvislosti mluví i o tzv. kriminalitě blahobytu.

Teorie kulturního přenosu – sociální deviace je spojena se začleňováním jedince do subkulturních skupin. Sociální deviace se tak v této skupině šíří v procesu socializace a sociálního učení.

Subkulturní teorie – z vnějšího pohledu se tito lidé neliší od běžné populace, avšak ve skutečnosti zastávají a vyznávají jiné normy a hodnoty než běžná populace. Proto i jejich chování ve společnosti je ostatními považováno za sociálně deviantní.

Etiketizační teorie (labelling approach – nazývaná též teorie značkování nebo teorie labellingu).⁷⁴ Zdrojem této teorie je symbolický interakcionismus. Představitelé teorie labellingu měli za to, že se člověk, jeho individualita, utváří v procesu interakce. *„Deviace je vyložena procesem interakcí mezi deviuujícími a ostatními. Zdroji etiketizace, udělování „nálepek“ (etiket) za určité činy jsou reprezentanti moci*

---

⁷⁴ Z angl. label – nálepka, označení, visačka

ve společnosti.“⁷⁵ Sociální deviace není „objektivní charakteristikou lidského jednání, ale je to vlastnost, kterou tomuto chování uděluje publikum (veřejnost), které je přímo nebo nepřímo potvrzuje“.⁷⁶ Vznikají tak, že veřejnost vytváří určité normy a pravidla, jejichž porušení jiným člověkem nebo skupinou označuje jako deviantní. „Deviace pak není kvalita spáchaného činu, ale souvislosti spojené s aplikací nálepky. Deviant je ten, komu byla nálepka úspěšně přidělena, deviantní chování je to, které publikum takto označilo.“⁷⁷

Do diskuse o pojmu sociální deviace významně přispěl E. M. Lemert.⁷⁸

Lemert se zabýval vztahem sociální deviace k institucím sociální kontroly a dále i tím, jak definovat rozdíl mezi „normálním“ a „patologickým“ chováním.

Rozlišil primární a sekundární sociální deviaci.

Příčina primární deviace je polygenetická⁷⁹, tzn., že spolu působí vlivy sociální, psychologické a biologické (např. krádeže z hladu apod.). Svoji roli hrají i okolnosti, za kterých se objeví – někdo začne krást proto, že je nezaměstnaný a jeho rodina má hlad, druhý proto, že pracovat nechce a tento způsob obživy mu připadá méně pracný, a třetí proto, že si chce koupit či získat věc, než na kterou má legálně získané finanční prostředky. Podle Lemerta⁸⁰ však tyto **příčiny nejsou důležité, důležitá je sociální reakce, kterou toto chování vyvolá.**

Sekundární deviace je důsledkem reakce sociálního okolí (resp. celé společnosti) na jeho primární deviaci. Jedinec je tak vlastně společností donucen k deviantnímu chování, protože díky své „nálepce“ je zařazen do určité skupiny a v podstatě reaguje, např. agresí útočnou nebo obrannou, popř. adaptací na svoji primární deviaci.

---

⁷⁵ Havlík, 2007, s. 107

⁷⁶ Munková, 2001, s. 69

⁷⁷ Munková, 2001, s. 69

⁷⁸ Edwin M. Lemert (1912 - 1996) – významný americký sociolog, který je znám především jako průkopník teorie labellingu, kterou však raději nazýval teorií sociální reakce (societal reaction theory). Jeho významná práce *Social Pathology: a Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behaviour* vyšla v roce 1951. E.M.Lemert je autorem dalších významných sociologických prací. Působil mimo jiné na University of California, Kent State University, Western Michigan University a v dalších významných vědeckých institucích.

⁷⁹ Komenda, 1999, s. 207

⁸⁰ Dle Komenda, 1999, s. 207

„Lemert uznává, že ne každá primární deviace musí být potrestána nebo odsouzena. Některé komunity či sociální prostředí mohou být k porušení norem tolerantnější než prostředí jiné. Pokud mladistvý rozbije kupř. výkladní skříň – pak lze jeho chování interpretovat jako důsledek zkratového jednání po nočním večírku či pubertálního odporu ke světu. Je pravděpodobné, zejména pokud bude z „dobré“ rodiny, že z toho vyvázne napomenutím či drobnou pokutou. Jestliže později „osvědčí“ svůj charakter, pak se tato událost bude jevit pouze jako projev dospívání. Pokud však primární deviace ústí v trest, je velice těžké stigmatizaci uniknout. Jestliže tedy policie (a následně i soud) projeví neadekvátní represí (třeba proto, že mladistvý je ze sociálně slabších poměrů), může se stát, že „mladý delikvent“ bude odsouzen a poslán do „výchovního“ ústavu. Nepříliš závažný incident tak může být prvním krokem k sekundární deviaci, k označení daného individua za devianta. „Výchovná“ zařízení plní výchovný účel snad jen v hlavách svých tvůrců. Místo nápravné organizace jsou spíše institucí, která zabezpečuje předávání delikventních vzorů a „učení se deviaci“, takže je velká pravděpodobnost, že společnost bude jejich absolventy považovat za devianty.... Lemert se s ironickým nadhledem staví k možnosti převýchovy. Podle jeho mínění následkem trestu a odsouzení za porušení příslušných zákonných norem je ve většině případů opět deviantní jednání.“⁸¹

Dalším významným představitelem teorie labellingu je **Erwing Goffman** (1922 - 1982), který se zejména zabýval tzv. konceptem kriminální kariéry, tedy cesty od normality k deviaci. Podle Goffmana labelling úzce souvisí se stigmatizací. Příkladem jsou tzv. totální instituce, kde na jedné straně stojí chovanci, pacienti, vězni a straně druhé personál, ti, co rozhodují o osudech zde umístěných lidí, aniž tito o tom mají informace. Působí zde i rituály – např. jednotné odívání, časový rozvrh dne atd. Tito lidé žijí mimo společenskou realitu, což podle Goffmana snižuje i jejich schopnost reintegrace do běžné společnosti.

Podle Čírtkové (1998) se primární příčiny projevují jako „*prvočin zraňující určité morální, sociální či dokonce právní normy, např. lhaní, neposlušnost, toulání, svévolné používání cizích věcí apod.*“⁸² Na primární deviaci navazuje deviace sekundární, jedinec pokračuje v porušování norem. Její příčinou je sociální etiketování.

Podle citované autorky „*prvočin rozpoutá institucionalizovanou reakci*“, jedinec dostane etiketu (nálepku) „kriminálníka“, uličníka nebo problémového člověka. Tato etiketa jej diskriminuje, protože mu prakticky uzavírá přístup do řady škol nebo povolání. Takto označený člověk začíná svoji „nálepkou“ přijímat a chovat se tak, aby ji naplnil. I když jde zjevně o přístup, který dělá z pachatele oběť zaviněnou společností, je nesporným přínosem do diskuse o příčinách kriminálního chování.

---

⁸¹ Cit dle Komenda, 1999, s. 207 a násl.

⁸² Čírtková, 1998, s. 58

Nejčastěji uváděnou námitkou proti zastáncům teorie labellingu je jejich očekávání, že delikvent svého činu lituje a je přinucen společností svoji „nálepku“ přijmout, přičemž se jen málo zajímají o to, jak se o tuto skutečnost zasloužil pachatel sám.

Teorie sociální kontroly

Teorie sociální kontroly se začala v oblasti zkoumání sociální deviace uplatňovat koncem 60. let 20. století. Vychází z předpokladu, že **porušování norem je ve skutečnosti velmi lákavé** (např. představa a touha mnohých mít hodně peněz bez toho, že by člověk chodil do práce – v krajním případě hazardní hráčství), a proto **jejich porušení je zvažováno a jeví se jako výhodné**. Jestliže je porušení norem lákavé, stává se základním problémem otázka, proč jen poměrně velmi malé procento lidí normy porušuje. To může být spojeno s vírou v konformní způsob života a vyznáváním konvenčních hodnot. Rovněž silný tlak institucí sociální kontroly snižuje výskyt deviantního chování ve společnosti. Podle Komendy⁸³ se **většina teorií sociální deviace ptá, „proč to dělají“**, avšak **teorie sociální kontroly pokládá otázku „proč to ostatní nedělají“**. Absence nebo slabost sociální kontroly vede ke zvýšenému výskytu sociální deviace.

Rozlišujeme vnitřní a vnější kontrolu.

Vnitřní kontrola znamená, že člověk reguluje své chování a postoje určitými pravidly a normami, které v průběhu socializace a celého života přijal za své, má vlastní přesvědčení, co je správné a nesprávné, spravedlivé a nespravedlivé apod. Pokud tyto vnitřní normy poruší, trápí jej svědomí, což může mít v některých případech i vážnější dopad na jeho psychiku.

Vnější kontrola je důležitá zejména se zřetelem k ukládání sankcí – odměn i trestů. Ty jsou udělovány za konformní nebo nekonformní chování. Hrozbou za porušení sociální normy je právě ztráta dřívější sociální odměny (hlavním prostředkem a cílem zároveň je odstrašení). Např. dobře situovaný muž ctihodného postavení, který je přistižen v tramvaji revizorem jako černý pasažér, bude veřejností „odsuzován“ jinak než stejně přistižený opilý a nezaměstnaný bezdomovec. Podobnou ostudu a ztrátu

---

⁸³ Komenda, 1999, s. 187

prestíže si člověk dobře rozmyslí, protože cena může být příliš vysoká.⁸⁴ Právě proto, dovozuje teorie sociální kontroly, se dobře situovaní lidé nevystavují riziku ztráty prestiže z důvodu sociálně deviantního chování.

Při studiu výše uvedených klasifikací je zřejmé, že základním problémem definování sociálně deviantního chování je otázka stanovení normality. Ta je v oblasti sociální patologie závislá na pohledu historickém, kulturním, geografickém, náboženském apod. Příčin vzniku sociálních deviací je mnoho. Spočívají např. v osobnosti konkrétního člověka (nositele sociální deviace) v deformovaném hodnotovém systému apod. Petrušek⁸⁵ podotýká, že sociální deviace vzniká rovněž v důsledku zastaralosti normativního systému, kulturní mezery mezi akcelerovaným technickým a ekonomickým vývojem a retardovaným vývojem v oblasti hodnot a norem.

Pešatová⁸⁶ uvádí následující vývoj názorů na deviantní chování:

- koncepce sociální patologie (1900 - 1925) vychází z předpokladu, že špatné podmínky produkují špatné lidi, což znamená nekritickou akceptaci hodnotového řádu středních vrstev
- empirismus (1925 - 1945) se soustřeďuje pouze na výskyt deviantních jevů a odhlíží od teoretické interpretace
- individuální patologie (1930 - 1960) zdůrazňuje element individuální mentální poruchy
- strukturalismus (1945 -) prosazuje teorii konsensu, který je deviací narušen (strukturalismu se vytýká, že odhlíží od osobnosti devianta, zejména proč se deviantem stává)
- symbolický interakcionismus (1950 -) studuje deviantní kariéru jedince, zejména učení se deviantem. Této teorii se vytýká, že odhlíží od společenských determinant a zasazuje devianta do sociálního vakua.
- naturalismus (1960 -) se zabývá formováním deviace v každodenním životě

---

⁸⁴ Této skutečnosti často využívají a ještě častěji zneužívají zejména bulvárně laděná média.

⁸⁵ Dle Kapr, 1994, s. 55

⁸⁶ Pešatová, 2007, s. 83 a násl.

- teorie labellingu (1965 -) klade důraz na proces identifikace individua jako devianta a jeho reakcí na tuto „nálepku“. O tom, zda něco je nebo není sociálně deviantní (např. trestný čin) rozhodují kritéria společnosti (např. trestní zákon).
- konfliktní teorie (1968 -) deviaci odvozuje z třídního charakteru norem a třídního konfliktu.

Teorie strukturálního funkcionalismu

Tato teorie, která byla v 50. letech minulého století považována za nejkompexnější chápala „společnost jako systém, v němž různé role mají odlišný funkční význam pro fungování systému... Sociální nerovnost je tu chápána jako funkční, neboť přispívá výkonové orientaci (meritokratický výklad), a tak úspěšnému fungování společenského systému, který je pak lépe připraven obstát v soutěži s jiným.“⁸⁷

3 SPOLEČENSKÉ NORMY A SOCIÁLNÍ DEVIACE

*Ti, kteří nejvíc mluví o jedinečnosti,
současně nejvíc protestují proti deviacím.*

Warhol

Každá společnost se řídí určitými normami. Normy regulují chování člověka, skupin i celé společnosti. Některé normy se prosazují „samy“ jako součást společenského života a jeho produkt (např. tzv. slušné chování, oblékání atd.), některé se prosazují na základě přesně daných pravidel a jsou kontrolovány institucemi (policie, soudy, státní úřady apod.)

Normy přijímá společnost jako pravidla, na kterých se dohodla a která tak tvoří společenský konsensus. Je to tedy to, „co společenská kritéria jako normální vymezují, obyčejně ve vztahu k tradici“.⁸⁸

---

⁸⁷ Havlík, 2007, s. 60.

⁸⁸ Pešatová, 2007, s. 24

Jiné pojetí říká, že norma je stanovena individuálním chápáním toho, co se smí a nesmí (je a není dovoleno). Jako deviantní je označováno takové chování, které porušuje obecně uznávanou sociální normu. Obvykle se za tuto normu považuje chování středních vrstev.

Normy samy o sobě se mění, vyvíjejí, jejich hranice je pohyblivá. „*Studium historie rovněž ukazuje, že vytyčení hranic mezi normalitou a deviacemi se značně proměňuje v průběhu věků, což může vést k relativizaci pojetí odchylného jednání. Pojetí deviací se navíc mění od jedné společnosti ke druhé.*“⁸⁹

Znamená to, že se normy mění v historickém kontextu (např. v antice „normální“ otroctví je dnes zavrženíhodným trestným činem), kulturním kontextu (co se v jedné zemi považuje za běžné a tím normální, je v jiné zemi trestné – např. mnohoženství apod.)

Pojetí normy

Statistické pojetí normy. To, co se v dané společnosti vyskytuje běžně a většinově je považováno za normální. Obvykle se tak hodnotí průměr, čím více je daný jev nebo jeho intenzita vzdálen od průměru, tím více je hodnocen jako mimo normu. V tomto pojetí jde samozřejmě jak o pozitivní, tak negativní odchylky. Např. člověk s neobyčejnými schopnostmi a výkony je sociálně obdivován, tyto schopnosti nebo výkony jsou hodnoceny jako nadprůměrné, vynikající atd. (např. vrcholový sportovec, vynikající hudebník, vědec nebo objevitel atd.), nebo je sociálně zatracován a odsuzován (např. zločinnost, terorismus apod.) Svoji roli v prezentaci vzorů a určování toho, co je normální a nenormální, hrají v současnosti média, proto se někdy hovoří o tzv. normě mediální.⁹⁰

Ideální pojetí normy (pojetí normy jako optimálního stavu)⁹¹

V tomto chápání je normou ideál, ke kterému máme snahu se přibližovat. Toto pojetí však může významně zkreslovat realitu. Stane-li se normou např. člověk, který umí

---

⁸⁹ Jedlička, 2004, s. 64

⁹⁰ Např. Vágnerová, 2004, s. 24

⁹¹ Vágnerová, 2004, s. 26

mluvit plynne nejméně čtyřmi cizími jazyky, pak velká většina členů společnosti bude na základě tohoto pojetí stát mimo normu. Někdy se toto pojetí normy jako optimálního stavu označuje jako ani mnoho – ani málo.

Funkční pojetí normy – za normální je považováno plnění požadavků a nároků, které skupina klade na jedince, čímž tento splňuje její očekávání. Toto pojetí však odhlíží od individuálního prožívání – např. plnění určitých požadavků může být pro konkrétního člověka velmi stresující.

Individuální (subjektivní) pojetí normy – je závislé na osobnosti člověka – jeho intelektu, vzdělání, charakteru, zkušenostech apod. Je významnou složkou sebehodnocení.

Sociální normy se vztahují ke společnosti jako celku, státu, skupině. Je to pravidlo nebo soubor pravidel, která společnost přijala. Tato pravidla (normy) jsou obvykle prosazována těmi, kteří mají prostředky k tomu je prosazovat (je jim svěřena moc, ovládají policii, armádu, ekonomiku atd.) Stanovené pravidlo se stane normou tehdy, je-li akceptováno členy společnosti (skupiny atd.) Příkladem jsou zejména normy **právní**, které jsou závazné pro všechny její členy a tím mají celospolečenskou platnost. Jsou to zákony, vyhlášky a jiné právní předpisy. **Vlastní normy** si pak v rámci těchto norem a v souladu s nimi stanovují i menší sociální skupiny, např. zájmová sdružení (rybáři, myslivci, včelaři, zahrádkáři a další), stejně jako jiné organizace a skupiny občanů (politické strany, bytová družstva a další). Normy těchto skupin se nerozcházejí s normami společnosti. Porušení stanovených norem je sankcionováno, společnost nebo skupina svými mechanismy dohlíží na jejich dodržování a plnění.

Osobní norma – je to, co si každý člověk stanoví sám pro sebe, avšak tyto osobní normy se prolínají s normami sociálními. Tyto normy se mohou vztahovat ke skupině (např. s těmito nikdy nechci mít nic společného) nebo jen k sobě samému (např. oblékání, hygienické návyky atd.) *„Dodržování a porušování sociálních norem*

vztahuje jedinec ke skupině (společenství). Dodržování a porušení osobních norem vztahuje jedinec k sobě samému, ke svému sebehodnocení.“⁹²

Skupiny, které mají z hlediska společenského odlišné nebo zcela protikladné normy, hodnoty i morálku nazýváme **sociálně deviantní** nebo **sociálně patologické skupiny**. Zjednodušeně lze říci, že tyto skupiny buď vůbec společenské normy neuznávají nebo uznávají pouze jejich část. Patří sem nejen gangy, negativní party, teroristické skupiny, ale i mnohé náboženské sekty, nacionalistická hnutí apod. Členové jednotlivých skupin mohou uznávat podstatnou část sociálních norem a nebýt ničím nápadní. Za příklad lze použít různé nacionalistické či nábožensko-fanatické skupiny. Jednotliví členové mohou žít ve své většině jako spořádaní občané, avšak mohou financovat nebo se nepřímou podílet na teroristických útocích. Obdobně je tomu i u moderních forem mafie, která již sahá k vraždění nebo teroru pouze výjimečně. Je známo, že v současné době se soustřeďuje především na korupci státních, mocenských nebo ekonomických struktur.

Klasifikace sociálních norem

Dubský a Urban⁹³ uvádějí následující klasifikaci sociálních norem:

a) podle oblastí sociálních vztahů

- **právní** – vymezené právními předpisy různé síly (ústava, zákony, vyhlášky apod.)
- **neprávní**
  - zvykové (obyčeje, tradice, zvyklosti – např. pravidla „slušného chování“)
  - politické (např. dělení stran na pravicové a levicové)
  - estetické (to, co je pokládáno za krásné a naopak)
  - morální – společenská morálka jako vzorce chování

---

⁹² Výrost, Slaměník, 1998, s. 101

⁹³ Dubský, Urban, 2005, s. 15

- náboženské – např. vyznávání určitých symbolů, zachovávání tradic, uctívání božstva atd.
- ekonomické (chování na trhu, bohatství versus chudoba apod.)

b) podle způsobu reglementace

- zakazující
- příkazující
- opravňující – umožňují se chovat podle vlastní úvahy

c) podle formální stránky

- výslovně stanovené a formulované
- neformální – nejsou nikde kodifikovány, předávají se jako zvyky nebo tradice

d) podle rozsahu sociálních subjektů

- obecné – jsou závazné pro všechny členy společnosti
- partikulární – jsou závazné jen pro určité skupiny osob (např. stanovy nějaké zájmové organizace)

Sociální normy dělíme na **společenské zvyky** (obyčeje), **mravy**, **zákony a tabu**.

Společenské zvyky (obyčeje) můžeme charakterizovat jako názor, co se ve společnosti sluší a co nesluší. Kdo obyčeje dodržuje, je pokládán za slušného člověka, kdo je porušuje, za neslušného, nevychovaného. Obsahují i běžné (zvykové) formy chování a tradic, které skupina dodržuje a realizuje, i když jejich vynucení nebývá přesně stanoveno. Obyčeje se liší podle jednotlivých kultur, ale mění se i v čase. Sankce jsou nejslabší – ironie, projevy nelibosti, výhrady, slovní napomenutí.

Mravy určují, co je v dané společnosti mravné a co nemravné, obsahují v sobě též dimenzi dobra a zla. Termín znamená totéž, co **společenská morálka**. Opírají se o uznávané společenské hodnoty a měří se jimi.

Na druhé straně morálka, na rozdíl od právních norem, nemá celospolečenský rozsah a některé skupiny obyvatelstva mají svoji **specifickou, skupinovou morálku**. I když v mnoha případech je porušení morálky zároveň porušením právní normy, často tomu tak není. Tomu, kdo morálku porušuje, hrozí sankce od skupiny, od veřejného mínění.

Ty spočívají v kritice, v projevech nesouhlasu okolí, opovržení, silném pobouření, až po vyloučení jedince z dané skupiny. V ideálním pojetí morálky by se tato měla co nejvíce překrývat s právem.

Zákony jsou předpisy, jejichž nedodržování je trestáno institucionalizovaně (soudy, správní orgány apod.) Formalizují způsoby chování a jsou jimi zpravidla chráněny významné hodnoty, vyznávané společností. Porušení zákonů je většinou společností odsuzováno a trestáno.

Tabu (slovo je polynézkého původu a vyjadřuje nedotknutelnost, posvátnost). My je spojujeme převážně s tím, co je v dané společnosti v největším rozporu se společenskou morálkou a tím i zákony. Jsou to např. incest nebo kanibalismus, týrání dítěte apod. Porušení tabu vyvolává ve společnosti nejsilnější projevy odporu.

Vedle norem právních a morálních, které mají charakter regulativní, existuje v každé společnosti hodnotový systém. Ten má vytvořen jak společnost, tak každý jedinec.

Hodnotová hierarchie a hodnotová orientace

Hodnotová hierarchie a hodnotová orientace tvoří hodnotový systém jednotlivce, skupiny i celé společnosti. Základem hodnot jsou potřeby.

Ty rovněž udávají pořadí hodnot u každého člověka. Potřeby můžeme velmi obecně rozdělit na potřeby **základní** (biologické), jako je potřeba jídla, pití, spánku, bezpečí apod. Další skupinu potřeb označujeme jako **sociální** (psychické, sekundární). Do nich patří potřeba jistoty, sociálního zázemí, lásky, seberealizace atd. Jedno z nejznámějších dělení potřeb a jejich hierarchii vypracoval známý americký humanistický psycholog A. H. Maslow. Rozdělil je na fyziologické, bezpečí, lásky a sounáležitosti, uznání a seberealizace.

Hodnoty a zejména jejich pořadí jsou v různé časové rovině různé, i když pochopitelně jsou hodnoty, které většina lidí prakticky beze změn vyznává celý život.

Kohoutek konstatuje, že hodnotová **orientace je mj. souhrnem názorů a postojů člověka k různým kvalitám skutečnosti, které pro něj představují určité hodnoty** „jako jsou zajištění člověka jako živé bytosti, jeho rozvoj, seberealizace a souvislosti s jeho rozvojem jako člena společnosti“.⁹⁴

Hodnoty vyznávají i skupiny a některé jsou pro ně tak důležité, že nedovolí, aby je někdo ohrožoval či ničil. Tak je chráněna hodnota lidského života, kulturní dědictví, demokracie apod. Čím je hodnota pro skupinu významnější, tím více je chráněna a její napadení přísněji trestáno. Někteří autoři hovoří v této souvislosti o hodnotách skupinových, obecných, společenských či tzv. **superhodnotách** (život, zdraví, mír apod.) Právě u sociálně patologických skupin je hodnotová orientace více či méně v rozporu s právními i morálními normami a hodnotová orientace má často výrazně odlišnou strukturu. Hodnotová hierarchie znamená určitý žebříček hodnot člověka nebo skupiny.⁹⁵

Asociální, disociální a antisociální chování

Porušení společenských pravidel je často označováno jako asociální, disociální nebo antisociální chování. Tyto typy nejsou dosud ustálené a různí autoři je v rámci jedné nebo více vědeckých disciplín používají v různých významech. Pro naše potřeby budeme dále chápat tyto pojmy následovně:

Asociální chování je chování „*nespolečenské, které neodpovídá mravním normám dané společnosti, nedosahuje však ještě úrovně ničení společenských hodnot jako u chování antisociálního*“.⁹⁶ Za asociální chování se obecně považuje takové chování, které nemá sociální charakter a zpravidla nemusí být kriminální (hulvátské chování, život na okraji společnosti apod.).⁹⁷

---

⁹⁴ Kohoutek, 2002, s. 215

⁹⁵ Z řady výzkumů delikventů je zřejmé, že v popředí jejich hodnotového systému jsou materiální hodnoty – majetek, peníze, dále bezstarostný život, pokud možno bez práce, více než na štěstí jiných jim záleží na sobě samotných atd.

⁹⁶ Hartl, 2000, s. 212

⁹⁷ V širším slova smyslu je termín asociální chování někdy používán i pro postoje nebo názory lidí, kteří uznávají určité hodnoty nebo normy, které jiná skupina nebo společnost považuje za asociální. Např. levicová politická strana může zdražování životních potřeb nazvat asociálním počinem vlády apod.

Disociální chování je chování „*společensky nepřizpůsobivé, nepřiměřené, bez výrazné nenávisti.*“⁹⁸ Tito lidé mohou jednat i protispolečensky, ale navenek jsou schopni dodržovat běžné sociální normy nebo normy stanovené skupinou.

Antisociální chování je „*uvědomované protispolečenské chování kriminálního charakteru. Protispolečenské chování zahrnuje veškeré protispolečenské jednání dané trestním řádem společnosti.*“⁹⁹ Antisociální chování je záměrně namířeno proti společnosti, proti normám a hodnotám. Jeho charakteristickým příkladem je kriminalita. „*Kriminalita jako sociální fenomén je determinovaná nejen velkým množstvím, ale také velkou různorodostí akcelerujících a utlumujících faktorů, které vnášejí do jejího stavu, dynamiky a struktury poměrně značný stupeň neurčitosti.*“¹⁰⁰

---

⁹⁸ Hartl, 2000, s. 212

⁹⁹ Hartl, 2000, s. 212

¹⁰⁰ Holcr, K. et al., 2008, s. 6

Část 2.

1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ SKUPINY A ORGANIZOVANÁ KRIMINALITA

*Cum vitia prosunt, peccat qui recte facit.
(Kde špatnost prospívá, je hříchem jednat poctivě)*

Publius Syrus

*Vlčí smečka je vždy hloupější než
její nejhlopější člen.*

Ruské přísloví

Skupiny

Krech (1968) uvádí tyto klíčové znaky skupiny:

- *„vztahy mezi jednotlivými členy, tvořícími skupinu, jsou navzájem závislé (jednání každého člena ovlivňuje jednání členů ostatních); tyto vztahy přitom mohou a nemusí být hierarchicky uspořádané*
- *členové skupiny vyznávají společnou ideologii (soubor názorů, hodnot a norem), kterou je regulována jejich činnost, společné vystupování i vztahy. Ideologie se vyvíjí a upevňuje ve společné činnosti, při realizaci společných úkolů, a stává se pro tuto skupinu typickou, odlišující ji od ostatních skupin*
- *tyto rysy z ní vytvářejí vůči ostatním souborům jasně vymezený, ohraničený, specifikovaný celek. Vyznačují se relativní stabilitou napříč různorodými situacemi, mají tmelící sílu a značnou odolnost vůči desintegrujícím vlivům okolí – jsou vodítkem nejen společných, ale i individuálních interakcí členů skupiny s reálnými podmínkami života a činnosti.“¹⁰¹*

Definovat skupinu není snadné, protože jen výčet definic jednotlivých autorů by vydal na obsáhlá skripta. Pro potřeby této práce konstatujeme, že **malou skupinu tvoří lidé, kteří „se navzájem znají, navzájem spolu komunikují a jsou formálně nebo**

---

¹⁰¹ cit. dle Mikšík, 2005, s. 8

*neformálně integrování nějakým společným cílem“.*¹⁰² Obvykle se ještě dodává, že mezi členy malé skupiny existují citové vazby.

Citovaný autor¹⁰³ vymezuje malou skupinu následujícími znaky:¹⁰⁴

- navzájem integrující jedinci
- vzájemně se znají
- interagují společné cíle
- v rámci společně sdílených norem,
- v rámci propojených rolí
- mají vědomí my

Sociální skupiny hrají do značné míry klíčovou roli i v soudobé společnosti. Podle Kellera „*skupiny vytvářejí sociálně významný zprostředkující článek mezi člověkem jako izolovaným individuem a společností jako globálním sociálním útvarem. Pro sociální povahu člověka má zásadní význam to, v jakých skupinách žije. Pro podobu společnosti má zásadní význam to, z jakých skupin se skládá“.*¹⁰⁵

Dělení sociálních skupin je možné podle mnoha hledisek.¹⁰⁶

1. Podle velikosti

a) Malá skupina

Je tvořena **30, maximálně 40 členy**, mezi kterými jsou úzké vazby, lidé v ní se zpravidla dobře znají a jsou mezi nimi i výrazné citové vztahy (sympatie, antipatie, láska, náklonnost, přátelství apod.) Stejně důležitým znakem je vzájemná komunikace mezi členy skupiny. Tyto skupiny zkoumá sociální psychologie.

Podle Musila¹⁰⁷ má malá skupina tyto hlavní charakteristiky:

- složení skupiny (např. podle věku, zaměstnání, vzdělání, profese apod.)
- struktura skupiny (vztahy mezi členy, role, pozice)

---

¹⁰² Nakonečný, 1999, s. 215

¹⁰³ Nakonečný, 1999, s. 216

¹⁰⁴ Nakonečného dělení se vztahuje na malé skupiny a tak je třeba chápat i „vědomí my“.

¹⁰⁵ Cit. dle Šindelářová, 1997, s. 15

¹⁰⁶ Volně dle Musil, 1999, s. 102

¹⁰⁷ Musil, 1999, s. 102

- skupinové cíle a ideologie (jsou tvořeny především hodnotovou orientací a normami skupiny)
- skupinové procesy (dynamika skupiny, způsob jejího vedení apod.)

b) Velká skupina

Má více jak 40 členů, mezi kterými neexistují přímé vazby, vztahy ani komunikace. Jako příklad lze uvést velký podnik, profesní skupinu apod. Velká skupina má demografickou charakteristiku. I ve velké skupině ale mohou existovat mezi lidmi citové vazby.

2. Podle přítomnosti emocionální vazby (formální a neformální, resp. primární a sekundární)

a) Formální skupina

Má jasně dané vztahy a pravidla, skupina je organizována. Jsou v ní vztahy přímé nadřízenosti a podřízenosti. Tato skupina plní zpravidla určitou společenskou funkci. „*Příslušníci formálních skupin jsou integrováni formálně stanovenými úkoly nebo seskupeni na základě určitých znaků (např. žáci školní třídy na základě stejného věku a blízkosti bydliště).*“¹⁰⁸ Je charakterizována volnými osobními vztahy a má neosobní charakter. Lidi ve skupině spojuje zpravidla jejich povolání, úkol, povinnost. To ale neznamená, že se zde nemohou vytvářet neformální podskupiny.

b) Neformální skupina

je naopak charakterizována osobními i sociálními vazbami mezi jejími členy, emotivními vazbami, přátelstvím, kamarádstvím. Dominantní jedinci v této skupině nejsou jmenováni, ale vykristalizují ve skupině sami od sebe. I ostatní členové si své místo ve skupině budují sami – na základě svých schopností a vlastností. Pojem neformální skupina se velice blíží pojmu skupiny primární.

3. Podle míry identifikace se skupinovými normami a hodnotami

a) členská skupina je taková, ke které člověk náleží, je jejím členem. Podle jeho vztahu ke skupině ji dělíme na **pozitivně členskou** a **negativně členskou**. Zatímco

---

¹⁰⁸ Nakonečný, 1999, s. 216

v pozitivně členské skupině je člověk rád a spokojen, v negativně členské skupině je tomu naopak.

- b) referenční skupina (nazývaná též vnější nebo vztažná) je „*sociální jednotka, do níž jedinec buď patří nebo s níž se identifikuje; jedinec se ztotožňuje s jejími normami, chce k ní patřit*“.¹⁰⁹

4. Podle míry intimity ve vztazích

- a) **Primární skupina** je charakteristická silnými citovými vazbami, intimními vztahy. Typickou primární skupinou je rodina.
- b) **Sekundární skupina** vzniká zpravidla náhodně. Lidé se v ní sejdou z důvodů společného zájmu, situace, zaměstnání, poslání apod. Typickou sekundární skupinou jsou školní třída, zájmová sdružení, kancelář či jiné pracoviště apod. I v této skupině mohou vzniknout citové vztahy.

5. **Podle podstaty skupinové vazby** – patří sem např. politické strany a hnutí, náboženské organizace, profesní sdružení atd.

6. Podle stylu vedení a produktivity

- a) **Autoritativní skupina** je charakterizována silnou osobností svého vůdce, který vede skupinu velice tvrdě, často bez jakýchkoliv sociálních i psychologických ohledů na druhé. Je velice těžké určit, zda je tento vůdce respektován, uznáván, obdivován nebo se vše děje jen ze strachu. V takovéto skupině vládne pokrytectví, napjatá atmosféra a strach. Mnoho lidí nevydrží nároky na ně kladené a selhává. Na druhé straně tvrdě a autoritativně vedené skupiny **vykazují vysokou pracovní výkonnost**.
- b) **Liberální skupina** je opakem skupiny autoritativní. Přílišná volnost vede však také k disharmonickým vztahům, i když z jiných příčin než ve skupině autoritativní. Vůdce prakticky jako vůdce nevystupuje, do popředí spíše vystupují zájmy

---

¹⁰⁹ Hartl, 2000, s. 542

individuální než skupinové. Na rozdíl od autoritativní skupiny má liberální skupina **nízkou výkonnost**.

- c) **Demokratická skupina** je „ideálním“ typem skupiny. Autorita vůdce je přirozená, mezi členy skupiny panují přátelské a harmonické vztahy. Vůdce skupiny sice umí rozhodnout, ale radí se s ostatními, kterým nechává prostor i pro naplnění jejich osobních zájmů. Výkonnost skupiny však **nedosahuje výkonnosti skupiny autoritativní**, i když z hlediska atmosféry (např. pracoviště) je výrazně soudržnější s vysokou mírou spokojenosti jejích členů.

Sociálně rizikové skupiny

Za sociálně rizikové skupiny označujeme ty, jejichž členové jsou **ohroženi některým ze sociálně deviantních jevů více než ostatní populace**. Jsou to např. členové negativních part, uživatelé drog, prostitutky atd. Mohou to být lidé, kteří jsou dlouhodobými nositeli určitého sociálně patologického jevu, kterým ohrožují nejen okolí a někdy i celou společnost, ale i sami sebe (kriminální pachatelé, problémoví uživatelé drog); nebo jejich sociální selhávání může být pouze epizodické a nemusí nutně ani překročit meze práva. V každém případě však získávají označení podle toho, jaké znaky sociální deviace nebo sociální patologie vykazují. Tím se dostáváme do oblasti stanovení norem a určení společenské zakázky bránit se jevům, které ji potencionálně mohou ohrožovat. Je třeba upozornit, že *„takto označovaná část populace nebývá, kromě přítomnosti určitého sociálně patologického jevu, stejnorodou skupinou s obdobnou psychosociální charakteristikou, ba není ani identická z hlediska struktury sociálních potřeb (např. všichni členové „závadové party“ nejsou nezaměstnaní, nepocházejí pouze z rodin žijících na hranici životního minima, nejsou bez vzdělání).“*¹¹⁰

---

¹¹⁰ Jedlička, 2004, s. 372

Němec¹¹¹ rozděluje skupinovou trestnou činnost do čtyř skupin, které pro potřeby našeho textu modifikujeme na tyto sociálně patologické skupiny:

- **příležitostná skupina**
- **parta**
- **organizovaná kriminální skupina**
- **zločinecká organizace**

Příležitostná skupina

Příležitostná skupina „vzniká nahodile v důsledku momentálně vzniklé příznivé situace“.¹¹² Někdy se její jednání omezí na chování na hranici tolerančního limitu nebo na oblasti asociálního chování (např. vulgární pokřikování sročené skupiny apod.) Pokud se dopouští jednání antisociálního, vzniká „*bud' těsně před spácháním trestné činnosti, a nebo až v jejím průběhu. Skupina je navenek anonymní, její členové se mnohdy vzájemně neznají, liší se aktivitou při uskutečňování trestné činnosti, jednají často spontánně. Společný zájem je krátkodobý (např. napadení fanoušků fotbalových týmů). Často bývají strženi příkladem jednoho nebo několika vůdců. Většinou jde o výtržnictví, vandalství a konkrétním pachatelům lze jen těžko prokazovat trestnou činnost, snad kromě těch nejaktivnějších. Za typický rys lze považovat (podobně jako u davu) tu skutečnost, že se jí často dopustí osoby, které by se jí samy o sobě pravděpodobně nedopustily.*“¹¹³

Parta

Parta je časově stálější skupina lidí, kteří se sdružují na základě určitých společných potřeb, názorů a zájmů a mají obvykle vytvořenou určitou hierarchickou strukturu. Ty mohou být plně v souladu se zájmy společnosti a ta je může podporovat. Jsou to zejména skupiny (party), které se zabývají společensky žádoucí či prospěšnou zájmovou, sportovní nebo rekreační činností.

---

¹¹¹ Němec, 2003, s. 103 a násl.

¹¹² Němec, 2003, s. 103

¹¹³ Němec, 2003, s. 103

Parta je také definována jako „označení pro neformální sociální skupinu s trvalejšími strukturovanými vztahy, mající charakter referenční skupiny; sociální a etická hodnota je dána cílem, který parta sleduje, což bývá obvykle vyjádřeno přívlastkem (delikventní, dělnická aj.); podobně jako v kolektivu jsou zde tendence vzájemné pomoci, přátelství, společenských zájmů, postojů a cílů“.¹¹⁴

Chaloupka¹¹⁵ dělí party na:

- **pozitivní** – jejich chování je v souladu se zájmy společnosti. Převládá zde vzdělávací a zájmová činnosti - hudba, sport, ekologie, poznávání přírody apod.
- **indiferentní** – jejich zaměření není jednoznačně protispolečenské. Občas se objeví asociální projevy, ty jsou však pouze výstřelky, a nikoliv výrazem protispolečenské orientace.
- **negativní** – zaujímají výrazně antisociální postoje, dopouštějí se trestné činnosti. Zahrnujeme je mezi skupinovou trestnou činnost, proto bývají také nazývány delikventní. Party často vznikaly a i dnes ještě vznikají na „územním“ principu (např. na sídlišti, v jedné čtvrti atd. – vzpomeňme například West Side Story). Jindy se rekrutují z prostředí podskupin mladých lidí (vrstevnické party), např. neúspěšných žáků na učilišti, příznivců různých hnutí, avšak často je jejich složení velmi různorodé. Tito členové party se postupně vymykají kontrole buď v době volna (víkendy, večery) nebo se sociální kontrole vymknou zcela – přestanou chodit do školy, do práce, odcházejí z rodiny. Vytvářejí vlastní systém hodnot a norem a mají tendenci chovat se nezávisle. Tímto způsobem života však postrádají obvykle prostředky k životu, které si začínají opatřovat i kriminální činností. Volný čas tráví v hernách, bezcílným touláním po ulicích, aby postupně od drobných krádeží přešli k poměrně dobře organizované, plánované kriminalitě s napojením na síť překupníků. Takto se chovající party nazýváme rovněž **gangy**. Výzkumy potvrzují, že členové gangů „častěji pocházeli z hůře uspořádaných domovů a z oblasti charakteri-

---

¹¹⁴ Hartl, 2000, s. 399

¹¹⁵ Chaloupka, 1973, s. 16

zované nižším sociálně ekonomickým postavením“.¹¹⁶ Jedním z typických znaků je jen velmi obtížná ovlivnitelnost zvenčí. Vznik gangu může být nezamýšlený výsledek dobře míněných, leč špatně pojatých skupinových programů pro rizikovou mládež. Závažnost páchané trestné činnosti je závislá zejména na organizovanosti party a velmi často i na osobnosti jejího vůdce.

Kriminogenní faktory spojené s činností part lze shrnout do těchto bodů:

- anonymita jedince v partě,
- pocit sounáležitosti a síly
- vůdce party jako autorita a silná osobnost
- agresivita jako převažující nebo určující forma chování party
- agresivní prosazování ideologie party, extremismus
- silné a sugestivní přejímání názorů party

Delikventní party se liší úrovní plánování trestné činnosti, která může být velmi nízká nebo naopak se může blížit vysokému stupni organizovanosti.

V partách s nižším stupněm organizovanosti stopy po spáchaných trestných činech buď nejsou zahlazovány vůbec (vandalství apod.) nebo jen velmi neuměle. Mezi členy party prakticky neexistuje konspirace. Jinak je tomu v partě organizované, mající charakter gangu, která stopy zahlazuje, svým členům vytváří falešná alibi a panuje v ní poměrně silná skupinová koheze.

Souček konstatuje, že „v partách tzv. „zlých“ bývají většinou lidé, kteří neměli a nemají dostatečný společenský kontakt, kteří nenacházeli a nenacházejí patřičnou odezvu. Ve vztahu k normálně fungující společnosti pociťují mnoho hořkosti a mindráků, sami si nedůvěřují. Právě členství v partě jim dodává sebevědomí a pocit síly, které je často inspirují k jednání, jakého by se pravděpodobně jinak nedopouštěli.“¹¹⁷

Jde-li v této situaci o pravý konformismus, pak se jedinec ztotožní s normami skupiny, které jak je uvedeno výše, jsou v rozporu s normami a zákony společnosti. S tím

---

¹¹⁶ Koudelková, 1995, s. 102

¹¹⁷ Souček, 1970, s. 68

obvykle koresponduje i osobnost těchto lidí. Z hlediska psychopatologického najdeme mezi členy part jedince v oblasti psychické normy přes poruchy chování až závažné typy poruch osobnosti. Rovněž jejich sociální zázemí bývá různé, i když převažují mladí lidé ze sociálně problémového prostředí, dnes však nejsou výjimkou jedinci z navenek bezproblémových rodin. Přesto nelze popřít, že často jde o lidi s různými specifickými poruchami osobnosti, násilníky, lidi bez sebekázně, kteří se ve vandalismu, ubližování druhým či kriminální trestné činnosti vyžívají.

Chorobné však bývá i prostředí z něhož vyšli či ve kterém žijí. Jsou to lidé z rozvrácených rodin, nedostatečně vychovávaní, „černé ovce“ školních tříd, oběti agresivity nebo formálnosti rodičů, chovanci kolektivních dětských zařízení, oběti nezájmu nebo naopak nepřijemného zájmu svého okolí. Chybí jim nebo je výrazně narušen vztah k rodině, domovu, realitě. Ztrácejí smysl pro všeobecně přijímané mezilidské vztahy a normy, pro realitu, ideály, odměnu, trest a životní perspektivy. Protože jsou z těchto důvodů neteční k morálním zábránám, jako je obava ze ztráty role, aspirace, odsouzení okolí apod., řeší své problémy velmi často bez ohledu na následky.

Pokud se do těchto skupin přidruží mladí lidé z tzv. „bezproblémového rodinného prostředí“, přejímají zpravidla postoje a chování právě těchto negativních jedinců.

Vůdci party bývají lidé vyznačující se ovládacím zaměřením, dominantní a autoritativní, často bezohlední, kterým ale nechybí talent vést skupinu a umění ji ovlivnit. V extrémních případech jde o lidi na hranici normy nebo trpící i některou z poruch osobnosti či jinými závažnějšími psychickými poruchami, přičemž klinický obraz těchto poruch nemusí být plně rozvinut. Zvláštní skupinu tvoří uživatelé drog. Stejně tak se ale v partách vyskytují (a to převážně) i lidé bez jakékoliv psychopatologie.

Již jsme konstatovali, že v partách se soustřeďují nejvíce mladí lidé. V průběhu dospívání klesá závislost mladého člověka na rodičích, oslabuje se jejich vliv, stejně jako se oslabuje vliv školy a obecně názorů dospělých. Zjednodušeně lze říci, že čím menší vliv má na mladého člověka rodina, ve které panuje nedobré klima a čím je menší je autorita rodičů, tím větší vliv na něho mají vrstevníci. Mladý člověk pozoruje

a citlivě vnímá rozpory mezi činy a slovy, skutečností a ideály. To vede často k velmi okázalému pohrdání životními zkušenostmi rodičů i obecně hodnotami uznávanými dospělou populací. Svým sklonem ke zevšeobecňování pak mladý člověk zatracuje i cenné hodnoty. Tím nastává „*naprostá deziluze, cynický poměr k životu a ke světu, ztráta vědomí o smyslu jakéhokoliv jednání a života vůbec*“.¹¹⁸

Mladý člověk hledá v partě svoji seberealizaci, je zpravidla přijat, respektován a povzbuzován, získává dosud nepoznaný pocit sounáležitosti, uznání a respektu. V partě není špatný, není výjimečný. Často z pocitu vděčnosti k partě, ale i obavy, aby v ní neztratil svůj status, se dopustí činu, kterého by se sám zpravidla nedopustil, a nezřídka je tento čin i v rozporu s charakterem jeho osobnosti.

V případě negativního konformismu se spíše jedná o složité submisivní osobnosti, někdy i slabochy, kteří se z party, kam se zpravidla náhodně dostali, bojí vymanit, popř. jsou tak závislí na silnějších jedincích z party, že motivem jejich činnosti je spíše strach z trestu party (třeba formou posměchu, vydělení z party apod.) než strach ze sankce, uplatňované společností. Zvláštní kategorii negativně konformních členů sociálně patologické party tvoří osoby duševně či fyzicky vydírané, např. prostitutky, toxikomani aj. Opomenout nelze ani fanatiky slepě oddané vůdci party či její „ideologii“. Podobně existují jedinci, kteří vyhledávají dominantní osobnosti a velmi jim vyhovuje, že se nemusí sami rozhodovat, protože tak za ně činí jiní.

Delikventní party je nutné dělit především podle stupně jejich organizovanosti:

Organizovaná parta. Má stálého vedoucího, vládne v ní pevný řád, který je přísně vynucován. Má hierarchické uspořádání. Pravidelně se setkává, její členové mají zpravidla svoji symboliku (např. tetování). Stát se členem takové party není snadné, protože si své členy vybírá. Noví členové se musí podřídit přijímacím rituálům. Skupinová koheze je relativně silná, parta má snahu zahlazovat stopy, vytvářet falešná alibi atd. Může mít charakter sekty nebo gangu.

---

¹¹⁸ Novotný, 1968, s. 131

Poloorganizovaná parta nemá „přijímací řízení“ nových členů, neprovádí jejich výběr a zpravidla nemá pevně daný řád. Schází se na stejném místě, má svého vůdce nebo je řízena několika dominantními jedinci, má svůj program. Proto sdružuje lidi stejných zájmů, avšak její vnitřní struktura je relativně neuspořádaná. Můžeme sem např. řadit tzv. „tvrdá jádra“ fotbalových výtržníků.

Volná parta nemá stálého vůdce, avšak existuje její stálější jádro, složené zpravidla z dominantních jedinců. Chybí jí další znaky party organizované či poloorganizované. Charakteristická je tím, že se pravidelně schází, zpravidla na stejném místě. Přijít může kdokoliv, kdo akceptuje způsob života a názory skupiny.

Jiné dělení podává sociální psycholog R. Kohoutek¹¹⁹. Rozlišuje:

- **občasná volná sdružení** – jsou to skupiny charakterizované vazbou na určitý prostor, kde se scházejí, nemají pevnou strukturu ani vůdce.
- **party** – mají pevnou strukturu a organizaci. Mají vytvořen systém norem, nedodržování je trestáno. Činnost člena party je podřízena hodnotám a normám, které parta vyznává a ty jsou v souladu se společností (na rozdíl od tlupy).
- **kliky** – můžeme je charakterizovat jako podskupiny, charakteristické negativním postojem k jiným lidem, často „škodí“ skupině nebo jejímu vůdci, sledují zájmy jen členů „kliky“.
- **tlupy** (gangy) jsou závadové skupiny, které mají většinu znaků party. Hodnoty a normy tlupy jsou však v rozporu s hodnotami a normami společnosti, jejich chování je antisociální. Jsou závislé na svém vůdci. Při jeho absenci spějí rychle k zániku (pokud roli nepřevzme někdo další).

Na první pohled se může zdát, že z hlediska kriminologického je nejnebezpečnější parta organizovaná (tlupa) a bezesporu tomu tak je. Velmi často však při pohovorech s mladistvými pachateli se zjišťuje, že právě okamžitý impulz, nápad ve volné partě vede k těm nejbrutálnějším trestným činům, popř. velkému vandalství, rasistickému útoku apod.

---

¹¹⁹ Kohoutek, 1998, s. 44

Novotný¹²⁰ dokázal, že stupeň organizovanosti part je výrazně vyšší u part delikventních než nedelikventních. Nejčastějšími aktivitami delikventních part jsou návštěvy hostinců, bezcílné bloumání ulicemi, výtržnosti, diskotéky, herny, promiskuita a zneužívání drog.

*„Podstatné pro vznik kriminality tedy nejsou objektivní procesy probíhající ve struktuře, funkci a povaze rodiny, ale sociálně patologické jevy, které se vyskytují v souvislosti s těmito procesy. Jako symptomy se zde objevují citová a mravní mělkost, depriváční procesy, generační cizota, nízká sociabilita a asociální postoje některých rodin.“*¹²¹

Členství v negativní partě je výrazným kriminogenním faktorem u mladistvých pachatelů. Pavlovkin¹²² zkoumal osobnosti členů negativních part a došel k těmto jejich charakteristikám:

- žili v prostředí, kde se naučili uspokojovat svoje potřeby společensky nežádoucím způsobem (trestná činnost)
- trestná činnost jim přinášela náhradní uspokojení za nedostatek pochopení a náklonnosti (rozvrácené rodiny, děti psychicky a zejména emočně deprivované)
- mají z rozličných příčin sníženou schopnost ovládat a kontrolovat své chování (psychopati)
- jsou ve škole málo úspěšní a kompenzují potřebu uznání jiným nežádoucím chováním
- mají nižší schopnost rozeznat závažnost svých činů a vidět jejich důsledky (mentálně retardovaní).

V této souvislosti je nutné připomenout, že se asociálního nebo antisociálního chování dopouštějí i skupiny (party), které nemají zjevně protispolečenskou povahu. Jejich členové však nesou výše uváděné osobnostní charakteristiky a tím má tato skupina nevyhraněný, nedokonalý a zejména vnitřně rozporný charakter.

---

¹²⁰ Novotný, 1968, s. 133

¹²¹ Štípek, 1974, s. 20

¹²² Dle Chaloupka, 1973, s. 38

Vliv sociální skupiny na jednotlivce je významným, nikoliv náhodným faktorem. Jeho významnou součástí je konformismus. Podle Jakovleva je skupina „*nositelem sociálních hodnot, včetně určitých norem chování a za druhé zdrojem donucovacího vlivu, který má zajišťovat adekvátnost chování členů skupiny uvedeným normám*“.¹²³

Tentýž autor dospěl při zkoumání skupinového konformismu k některým závěrům, které modifikujeme takto:¹²⁴

- existuje skupinový nátlak – všichni lidé se ve větší či menší míře podřizují skupinovému konformismu
- konformismus nezmizí, ani když se jedinec chce od něho osvobodit
- konformita je silnější v komplikovaných otázkách než v jednoduchých (to může být dáno mimo jiné tím, že jedinec otázce prostě nerozumí, ale ve strachu před výsměchem skupiny předstírá, že tomu tak je. Jelikož sám není informačně vybaven k rozhodnutí, přiklání se ke skupině – zpravidla podle jejích vnitřních vazeb - buď k autoritě nebo k členovi (členům), které z těch či oněch důvodů nějak preferuje či uznává)
- konformita je variabilní podle toho, čím se skupina trvale zabývá – jinými slovy člověk může být konformní v jedné věci a ve druhé se skupinou nesouhlasit, být nekonformní. Právě v delikventních partách však většinou jedinec slepě souhlasí se vším. Sociální skupina je za prvé nositelem sociálních hodnot, včetně určitých norem chování a za druhé zdrojem donucovacího vlivu, který má zajišťovat adekvátnost chování členů skupiny v rámci norem a hodnotové hierarchie skupiny.

Organizovaná kriminalita

Tento druh kriminality není onou denní hrubou kriminalitou, která sužuje občany nejvíce. Ve srovnání s pouliční kriminalitou, loupežemi, krádežemi, vloupáními, vraždami apod. se jedná stále o jednotlivé nepříliš časté akce.

---

¹²³ Jakovlev, 1973, s. 148

¹²⁴ Jakovlev, 1973, s. 148

Lidé mají tendence tyto jevy odsouvat, nestarat se o ně, protože mají za to, že je přímo bezprostředně neohrožují.

Organizovaný zločin nelze vymezit pácháním jen některé trestné činnosti. Podle Němce jde o „komplexní formu odchýlného protiprávního a vysoce společensky nebezpečného chování“.¹²⁵

„Organizovaná kriminalita je plánovitě a snahou po zisku nebo moci motivované spáchání zvláště závažného trestného činu nebo páchání – po delší či neurčitou dobu – trestných činů, které ve svém souhrnu jsou zvláště závažnými, pokud se tohoto nebo těchto trestných činů účastní více než dvě osoby, mají mezi sebou rozdělené úkoly, jednají konspirativně, používají struktur podobajících se živnosti nebo obchodu, používají násilí nebo jiných prostředků vhodných k zastrašení, anebo ovlivňují alespoň jednu z těchto sfér: hospodářství, politiku, hromadné sdělovací prostředky, státní či veřejnou správu, justici, policii.“¹²⁶

Zločinecké skupiny mají přísná konspirační pravidla, přijímají opatření zamezující odhalení jak samotných trestných činů, tak jejich pachatelů, podplácejí nebo likvidují svědky (a to i náhodné), pachatelům ze svých řad zaručují beztrestnost, používají násilí včetně vražd vůči policistům, soudcům, státním zástupcům, vůči konkurenčním gangům nebo vlastním členům, kteří se „zpronevěřili“ disciplíně a zásadám mlčenlivosti a disciplíny.

Pojem „organizovaný zločin“, identifikační znaky a definice

Evropská unie používá při odlišení organizovaného zločinu od jiných forem kriminality následující **identifikační znaky**:

1. Spolupráce více než dvou osob
2. Podezření ze spáchání závažné trestné činnosti
3. Činnost zaměřená na honbu za ziskem
4. V organizaci má každý své konkrétní místo (postavení) a z něho vyplývající specifické úkoly
5. Činnost je dlouhodobá

---

¹²⁵ Němec, 1995, s. 31

¹²⁶ Musil, 2003, s. 110

6. Uvnitř organizace panuje určitá forma kázně a kontroly
7. Páchání trestné činnosti na mezinárodní úrovni
8. Používání násilí a jiných donucovacích prostředků k dosažení cíle
9. Využívání stávajících hospodářských a obchodních struktur ve svůj prospěch
10. Napojení organizace na procesy praní peněz
11. Ovlivňování politiky, médií, veřejné správy, soudních orgánů nebo ekonomiky

Jsou-li pozitivně identifikovány první tři znaky a alespoň tři další z uvedeného soupisu, jedná se o organizovaný zločin.

Organizované zločinecké skupiny mohou být volně sdruženy nebo mít vytvořený pevně daný řád, hierarchii a strukturu. Je vyžadováno přísné dodržování pravidel včetně konspirace. Pro tyto skupiny se též užívá název **mafie**. Dominující snahou mafií je v současné době získání především ekonomického vlivu. Organizované zločinecké skupiny vznikají zpravidla na bázi etnické, sociální, jazykové apod. Významným prvkem současného organizovaného zločinu je jeho nadnárodní charakter. Popsány jsou jak stálé a hierarchické zločinecké organizace, tak i organizace relativně volné a časově omezené, které nad „stálými“ převažují.

Příčiny organizovaného zločinu

Za příčiny vzniku organizovaného zločinu se považují:

1. společenská nestabilita
2. období po společenských zvratech (revolucích a převratech)
3. nekompetentní a slabá vláda
4. situace etnických nebo jiných menšin
5. nedostatek zboží k uspokojení potřeb (ať životně důležitých, jako jsou potraviny nebo léky, nebo jiných, nebo obejití zákazů, např. prohibice).

Organizovaný zločin funguje v podstatě jako každá hospodářská organizace, avšak různými způsoby ignoruje a překračuje zákony a normy společnosti. Nejčastěji se to projevuje snahou o korupci řádných ekonomických a dalších struktur státu.

Živnou půdou pro organizovaný zločin jsou i „rozevírající se nůžky“ mezi bohatými a chudými lidmi, oblastmi nebo i celými zeměmi.

Hlavními směry činnosti organizovaného zločinu jsou:

- obchod s drogami
- obchod s lidmi, prostituce a převaděčství
- obchod se zbraněmi
- obchod s výbušninami
- obchod s radioaktivními materiály
- nájemné vraždy, vyděračství a výpalné
- padělání peněz a cenných papírů
- korupce
- praní špinavých peněz
- vykrádání památek a pašování do zahraničí
- krádeže motorových vozidel
- „počítačová“ kriminalita
- obchod s jedy, odpady apod. (nelegální skládky)
- obchod s exotickými zvířaty a zvláště chráněnými druhy živočichů a rostlin
- nelegální zaměstnávání
- obchod s lidskými orgány (mnozí odborníci předpokládají jeho prudký nárůst)

Znakem organizovaného zločinu je i jeho velmi vysoká resistance vůči represivním zásahům státu. Mnohé zločinecké organizace se postupně vymaní z oblasti zločinu a svoji činnost legalizují jako podnikatelské subjekty a pronikají tak do běžných hospodářských struktur.

Organizovaná kriminální skupina

Základem jejich činnosti je přísná kázeň včetně nekompromisního dodržování konspiračních pravidel. V těchto organizacích se vyskytují i vysoce erudovaní odborníci.

Organizovaná kriminální skupina je vyšším typem skupinové trestné činnosti.

Němec uvádí tyto její charakteristické znaky:

- páchání trestné činnosti je její hlavní náplní, i když to neznamenaá, že členové nejsou někde zaměstnání nebo nemohou být podnikateli a že trestná činnost musí být jediným zdrojem jejich obživy.
- stupeň organizovanosti je vysoký, skupina má pevnou hierarchickou strukturu, která však bývá členům skupiny známa. Příchod nového člena musí být někým ze skupiny doporučen, ani odchod ze skupiny není volný.
- skupina vzniká buď za účelem opakovaného páchání trestných činů, zpravidla téhož druhu, anebo spáchání jediného trestného činu obzvlášť výnosného, např. bankovní loupeže.
- páchání trestných činů je pečlivě plánováno, členové skupiny mají přesně rozdělené úkoly, promyšlejší způsob utajování trestného činu, zahlazování stop, ústup z místa činu, úschovy odcizených peněz a věcí, zpeněžení kořisti a další.

Některé skupiny mají svůj specifický modus operandi.

Organizovaná kriminální skupina v Němcově pojetí se do značné míry kryje s pojmem gang. V současné kriminologii, sociologii, sociální patologii a v dalších vědách se s tímto pojmem zachází dosti volně. Někteří autoři jej chápou jako synonymum pro dobře organizovanou zločineckou partu, jiní jako tlupu mladistvých pachatelů (pouliční gang) nebo jej chápou více méně jako jednu ze součástí organizovaného zločinu. Proti všem těmto výkladům nelze mít zásadní námitku.

Jako gang byly původně označovány specializované, dobře organizované zločinecké skupiny jejichž členové se nazývali gangsteři. Jejich řádění ve 20. a 30. letech v USA přerostlo až ve války gangů, s mnoha desítkami mrtvých. Tyto gangy žárlivě střežily svá teritoria. Nejen konkurenční gang, ale i zločinec-samotář, který vnikl a začal páchat trestnou činnost na území gangu, byl bez milosti likvidován. Gangy braly pod svoji „ochranu“ hotely i restaurace, stejně jako taxikáře či drobné živnostníky, ovládaly celé čtvrti měst, odborové svazy atd. Samozřejmě za patřičný poplatek. V době největšího rozkvětu moci gangů v USA proti nim byla policie včetně FBI jen málo úspěšná.

Mezi nejznámější gangstery patřil ve 20. a 30. letech v USA Alphonse Capone, známý jako Al Capone (nar. 1899). Na obávaného vůdce gangu, který v době své největší slávy čítal až jeden tisíc pistolníků, se vypracoval z řadového pasáka a vyhazovače. Již jako čtrnáctiletý byl členem „proslulého“ newyorského gangu Five-Points-Gang. Jeho mafiánským kmotrem byl další supergangster, John Torrio. Pohádkové jmění přinesla Al Caponemu a dalším gangsterům prohibice, vyhlášená v USA 17. 1. 1920. Pokoutní výroba a pašování alkoholu v době prohibice živilo množství zločinců a gangů. Prohibici zrušil až v prosinci 1933 prezident F.D. Roosevelt. Příjmy Al Caponeho se ročně pohybovaly okolo 60 miliónů dolarů (někteří autoři odhadují i více). Podle FBI jen prohibice přinesla Al Caponemu asi jednu miliardu dolarů. Pro zradu mafie dal zavraždit i dalšího známého gangstera Diona O'Baniona. Tento gangster již v 17 letech velel gangu dětí a výrostků, který byl najímán podnikateli, kteří se chtěli zbavit konkurence. O'Banionův gang napadal zaměstnance konkurenčních firem, rozbíjel restaurace a obchody, vyhrožoval jejich majitelům a zaměstnancům. Nakonec se O'Banion dal úspěšně na politiku, než byl na pokyn Al Caponeho zlikvidován. Al Capone postupně ovládal i mnoho odborových svazů, a tak mohl vydírat i celá průmyslová odvětví nebo služby.

V roce 1925 v USA vypukla válka gangů. Kmotr Al Caponeho John Torrio byl velmi prozíravý zločinec. K vraždám svých protivníků sahal jen v krajních případech a i ty si objednával u profesionálních zabijáků. Rovněž zisky z trestné činnosti investoval do podniků.

Al Capone měl známosti v nejvyšších politických kruzích města Chicaga, na jeho výplatní listině byl údajně i starosta města, mnozí radní, soudci i představitelé policie. Jeho vliv však sahal daleko za hranice tohoto města. V době hospodářské krize otevřel řadu vyvařoven, kde rozdával chudým a nezaměstnaným polévku. Al Capone se později sice dostal do vězení, ale ne za vraždy a další závažné trestné činy. 24. října 1931 byl odsouzen na 11 let vězení za zatajování daní. Zpočátku byl umístěn ve „fešáckém kriminále“, kde obýval luxusně zařízenou celu s telefonem. Když však došlo ke změně přístupu politiků ke gangsterům, byl Al Capone spolu s dalšími pověstnými gangstery a členy mafií převezen do známého vězení Alcatraz. Zde ztratil všechna svá privilegia, stal se řadovým vězňem a dostal posměšnou přezdívku „Talián s hadrem“. V roce 1939 onemocněl ve vězení syfilitickou paralýzou a na základě svého vážného zdravotního stavu byl z vězení propuštěn. Zemřel 25. ledna 1947.

Říše gangsterů se bortila především proto, že každý z kmotrů či předáků gangů chtěl být ten nejvýznamnější.

Americká vláda si uvědomovala, že zločinu může čelit jen perfektně organizovaná policejní složka. V létě 1908 kongres USA vyslovil souhlas s vytvořením takové služby. Její zřízení podepsal tehdejší ministr spravedlnosti Charles Bonapart, vzdálený příbuzný Napoleona I. Za prezidenta Tafta pak získal tento úřad své dnešní jméno – FBI.¹²⁷

Dnes spíše používáme pro tento druh kriminality termín organizovaný zločin. Někteří autoři (zejména z USA) používali vedle výše uvedených významů termín gang i pro party mladistvých (juvenile gang) a lze říci, že se jejich pojetí pojmu gang krylo s naším pojetím pojmu parta.¹²⁸ Problematika skupinové trestné činnosti a její závažnosti není vůbec nová.¹²⁹

---

¹²⁷ Zkratka z angl. Federal Bureau of Investigation – Federální úřad vyšetřování.

¹²⁸ Taft et al., 1964, s. 172

¹²⁹ Svědčí o tom např. zjištění Američanů Shawa a McKaye publikovaná v roce 1931. Shaw a McKay zkoumali 5.840 provinilců a zjistili, že pouze 18,2 % z nich spáchalo trestný čin osamoceně. Ze zbývajících pak 30,3 % mělo jednoho spolupachatele, 27,7 % dva, 10,8 % tři, 7,1 % čtyři, 3,9 % pět, 1 % šest a 1 % sedm a více.
In: Taft et al., 1964, s. 171

Zločinecká organizace

„Zločinecká organizace (zločinecký gang či zločinecký syndikát) je nejvyšším a nejnebezpečnějším typem skupinové trestné činnosti, neboť právě jejími členy je páchána organizovaná kriminalita.“¹³⁰ Smyslem existence zločineckých organizací je páchání kvalifikované profesionální kriminality, dosažení vysokých zisků, postupně též získání vlivu ve veřejném a politickém životě nebo dosažení politických cílů.¹³¹

Organizovaný zločin v ČR

Na území České republiky působí zejména zahraniční skupiny organizovaného zločinu převážně z republik bývalého Sovětského svazu, z bývalé Jugoslávie (zejména kosovo-albánských), Bulharska, Číny, Vietnamu a v menším počtu i některých dalších zemí. Pokud jsou členy těchto organizací občané ČR, je jejich úkolem získávat a udržovat kontakty, poskytovat právní a díky znalosti domácího prostředí i „poradenskou“ činnost.

Organizovaný zločin se bude nadále soustřeďovat na oblast korupce, nelegálního zaměstnávání, obchod s lidmi, vydírání a nájemné vraždy, organizování prostituce, výrobu a distribuci drog, nelegální obchod se zbraněmi, padělání peněz a jinou finanční kriminalitu apod. Již dnes jsou mnohé zločinecké organizace propojené s teroristy, kterým dodávají zejména zbraně a výbušniny.

Nelze rovněž přehlédnout, že zločinnost páchaná mafiemi složenými z cizinců má významný podíl i na xenofobních postojích nikoliv malé části veřejnosti.

Kriminalita bílých límečků

Pojem „kriminalita bílých límečků“ (white collar crime) zavedl do kriminologie v roce 1941 E. H. Sutherland. Definoval ji jako trestnou činnost „páchanou váženými osobami (respectibility persons) s vysokým sociálním statusem v oblasti jejich legitimního povolání“.¹³²

---

¹³⁰ Němec, 2003, s. 104

¹³¹ Němec, 2003, s. 105

¹³² Taft, England 1964, s. 200

Jejími znaky jsou:

- pachatelé pocházejí z vyšších ekonomických vrstev
- její transparence (viditelnost) je nepatrná
- oběti (poškození) se jakoby vytrácejí a často jsou anonymní (např. banka, společnost)
- kriminální chování je prováděno zpravidla při výkonu nebo v souvislosti s výkonem povolání
- jako významný znak trestného činu je zneužití důvěry

Za typické formy kriminality bílých límečků považoval Sutherland např. rozšiřování klamavé nebo zavádějící reklamy (promulgating false or misleading advertising), zaměstnávání ilegálních pracovníků (illegal exploitation of employees), padělání ochranných známek (v originále doslova nesprávné označování zboží - misabeling of goods), porušování předpisů o mírách a váhách (violation of weights and measures statutes), daňové úniky (evading corporate taxes), podplácení justice právníky (suborning justice by lawyers), ilegální potraty prováděné lékaři (performing illegal abortions by physicians) atd.

Kriminalita bílých límečků není ani v naší společnosti novým jevem. V minulosti (před rokem 1989) sem patřila řada trestných činů, nazývaných rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, různé defraudace, podvody, devizové machinace, obohacování se apod. Vývoj po roce 1989 přinesl její nové formy, jako daňové úniky, bankovní podvody, „tunelování“ apod. Rozhodující charakteristikou kriminality bílých límečků je zejména **zneužívání pravomoci a důvěry související s výkonem legálního povolání.**

Na závěr kapitoly (pro zajímavost a širší rozhled studujícího) dodáváme názory amerických kriminologů Donalda R. Tafta a Ralpa W. Englanda, Jr. Citovaní autoři rozdělili organizovaný zločin do dvou velkých obecných kategorií: loupeživý zločin (predatory crime) a vyděračství či poskytování nezákonných služeb (service crime).

Mezi hlavní druhy loupeživého zločinu patří loupeže (robbery), kapesní krádeže (pickpocketing), krádeže aut (car thefts), vydírání (extortion), vykrádání obchodů (shoplifting), vloupání do bytů (burglary), padělávání (counterfeiting) apod.

Mezi hlavní formy vyděračství či poskytování nezákonných služeb patří tzv. „velká trojka“ – hráčství (gambling) ve všech jeho formách, černý obchod s alkoholem (drogami) a prostituce.

Oba autoři uvádějí, že „organizace profesionálního zločinu paralelně sledují trendy v obchodě, práci a dalších aktivitách a staly se velmi vážným problémem Ameriky. Hranice mezi podsvětím a společností (underworld and upperworld) se stále více a více stírají tím, jak se funkční vztahy obou těchto světů prolínají.“¹³³

2 HROMADNÉ CHOVÁNÍ, DAVY A DEMONSTRACE

*Infeciles sunt ii qui omnia sibi licere existimant.
Nešťastní jsou ti, kteří se domnívají, že je jim vše dovoleno.*

Cicero

Projevy hromadného chování, davy a demonstrace jsou nedílnou součástí života společnosti. Nepatří sem jen jevy negativní, ale i oslavná, často spontánní shromáždění se sociálně velmi pozitivním nábojem a významem (vzpomeňme např. na návrat hokejistů po vítězství na Olympijských hrách v Naganu atd.).

Dvě základní zkoumané oblasti jsou ¹³⁴

- **chování davu jako takového**
- **chování jedince v davu**

Skupinové chování vzniká vřazováním jedince do určité sociální skupiny, čímž u něho vzniká a rozvíjí se specifické sociální chování, charakteristické pro primární i sekundární skupinu, ve které probíhá socializace a jedinec v ní později i žije.

D. Riesman ve své proslulé knize *Osamělý dav* (1960) uvádí pojem „**společenský charakter**“, kterým nemyslí osobnost, ale člověka ve své totalitě s jeho zděděnými povahovými vlastnostmi a schopnostmi, s jeho biologickými i psychologickými

---

¹³³ Taft et al., 1964, s. 182

¹³⁴ Nakonečný, 1999, s. 245

složkami, s jeho pomíjivými i více méně stálými znaky. „...*Společenský charakter je ta část charakteru, kterou sdílejí důležité společenské skupiny a která ...je výsledkem zkušenosti těchto skupin.*“¹³⁵

Hromadné chování je „nahodilé, situačně determinované zachování se souboru osob, které se ocitly v emocionálně exponované situaci hromadné povahy a v důsledku vzniklé a rozvíjející se psychické nákazy u nich výrazně převažuje síla sdíleného emocionálního prožitku nad samostatným, racionálním uvažováním“.¹³⁶

Hromadné chování má odlišný význam než dav. Podle Nakonečného hromadné chování „*neznamená v relativně malém prostoru se vytvořivší masu lidí, shluk, dav tvořený sročenými jedinci, kteří se sešli (diváctvo, posluchačstvo), nýbrž v prostoru rozptýlená individua reagující na nějakou událost*“.¹³⁷

Podle téhož autora přechod mezi tematikou davu a hromadného chování reprezentuje panika.¹³⁸

Dav je seskupení lidí, kteří se nacházejí v určitém čase na stejném místě a mají stejný předmět pozornosti. Účast v davu má zároveň svérázný odraz v jejich psychice, chování a jednání. Dav je emotivně podbarven, dochází v něm k citové nákaze.

Jinou definici podal polský sociolog Sczepański: „*Dav je přechodným shromážděním většího množství lidí v prostoru dovolujícím bezprostřední kontakt, reagující na stejné podněty podobným nebo identickým způsobem. Lidé v davu jsou spojeni psychickou vazbou, skládající se z podobných nebo identických emocí a pudů, vyvolaných týmiž podněty. Dav nemá žádné ustálené organizační normy ani žádný soubor norem morálních. Jeho vliv na členy vyplývá z emocionálně pudové vazby. V davu se uplatňují primitivní, ale silné pudy a emoce, nebržděné žádnými etickými nebo organizačními normami*“.¹³⁹

---

¹³⁵ Riesman, 2007, s. 61 a násl.

¹³⁶ Mikšík, 2005, s. 9

¹³⁷ Nakonečný, 1999, s. 249

¹³⁸ Nakonečný, 1999, s. 249

¹³⁹ Sczepanski, 1966, s. 137

Počátky vědeckého zkoumání davu spadají do konce minulého století. Dav byl zkoumán z pozic filosofických (Hegel, Nietzsche a další), z pozic sociologických (Sorokin) i sociálně psychologických. Klasickou práci o davech vydal v roce 1895¹⁴⁰ Francouz Gustave Le Bon.¹⁴¹

Specifickými davovými reakcemi jsou davové hysterie při koncertech hudebních skupin, zjeveních apod.

Podmínky vzniku davu

K tomu, aby dav vznikl, musí být splněny některé podmínky. Jsou to zejména:

- stejný předmět pozornosti
- shromáždění lidí na stejném místě ve stejnou dobu
- vzájemný přenos některých psychických jevů
- citová nákaza (přejímání např. zlosti, strachu apod.)
- nápodoba
- sugesce¹⁴² a sugestibilita¹⁴³
- homogenita (sjednocenost). Právě díky této homogenitě je jedinec schopen vykonat činy nebo se účastnit činů, kterých by se sám o sobě nedopustil
- spontánnost - spontánní je vznik davu i jeho konec. Dav zpravidla vzniká

---

¹⁴⁰ Prvně česky vyšla již v roce 1897 pod názvem Duše davů

¹⁴¹ Gustave Le Bon se narodil v roce 1841. Byl všestranným učením, zabýval se psychologíí, sociologií, fyzikou, medicínou, etnografií a archeologií. Hodně cestoval, poznal Indii a Orient a své poznatky o historii těchto zemí vydal v několika knihách. V roce 1881 vydal knihu „Člověk a společnost, jejich původ a dějiny“, v roce 1895 pak svoji neznámější knihu Psychologie davu. Zemřel v prosinci 1931. I když řadu sociologických a sociálně psychologických názorů Le Bona soudobá věda vyvrátila nebo překonala, jsou jeho díla v mnohém platná i pro současnou dobu.

Podle Le Bona (1970, s. 33) davy neznačí pochybnosti a nejistotu a jednou vyslovené podezření se stává nepopíratelnou pravdou. Dodává, že „ať jsou city projevované davem dobré nebo zlé, mají vždycky dvě vlastnosti: jsou velmi jednoduché a velmi přehnané“. (tamtéž, s. 32)

Le Bon dělí davy na:

1. davy různorodé
  - a) Anonymní (např. pouliční)
  - b) Neanonymní (parlamenty, poroty)
2. davy stejnorodé
  - a) Sekty (náboženské apod.)
  - b) Kasty (vojáci, majitelé atd.)
  - c) Třídy
3. davy zločinné

Shledává, že obecné vlastnosti davů zločinných jsou stejné, jako u ostatních davů, tedy lehkověrnost, přístupnost sugescím, proměnlivost, přehánění citů. Dav je přesvědčen, že vykonal velmi záslužný čin a posloužil věci. Přitom zákon považuje podobný čin za zločin.

¹⁴² neracionální ovlivnění za stavu snížené kontroly chování

¹⁴³ sugestibilita-psychická ovlivnitelnost

náhodně, nečekaně a nepředvídatelně.

- časové hledisko - dav je zpravidla náhodný a krátkodobý. Délka jeho trvání záleží na „živení pozornosti“ stále novými podněty nebo zdůrazňováním podnětu původního.

Máme-li rozlišit tedy dav a sociální skupiny, pak dav je na rozdíl od sociální skupiny krátkodobý, náhodný, neexistuje v něm rozdělení trvalejších rolí v sociálně psychologickém smyslu slova, nejsou v něm přítomny trvalé vztahy.

Psychické procesy v davu

Pudový faktor

Samotný název již ukazuje, že vzniká tehdy, chová-li se člověk pudově. Nejčastěji v případě, když je ohrožen jeho život (např. při panice) nebo jsou ohroženy jeho základní potřeby. Např. panika vzniká při ohrožení života (požár apod.), ničící, agresivní a rebelující davy vznikají tehdy, když situace společnosti je nesnesitelná – bída, hlad apod.

Davový faktor

Je způsoben především vzájemným podněcováním lidí v davu, pocity anonymity, sounáležitosti a solidarity i počtem účastníků v davu, jeho velikostí.

Síla reakce

Je závislá na intenzitě chování davu, např. frenetický pokřik, útok či bezhlavý útek.

Člověk v davu

Člověk sehrává v davu zpravidla jednu z těchto rolí:

Startéři nevedou dav v pravém slova smyslu, ale podněcují jej. Někdy se hovoří o spouštěčích či svůdcích.

Psychologicky jsou startéři většinou lidé impulzivní, často s narušenou morální odpovědností, hysterické osoby, agresoři.

Aktivní účastníci se ochotně účastní činnosti davu, shlukují se kolem startérů, vystupují nekriticky a setrvačně, dávají startérům najevo obdiv a podporu. Dá se říci, že jim je v podstatě jedno, co v davu nebo s davem konají.

Pasivní (pomáhající) účastníci. Tito účastníci se nedávají strhnout k aktivitě davu, např. se přímo nepodílejí na ničení objektu nebo napadání druhých lidí. Avšak svoji přítomností, povzbudivým či souhlasným vykřikováním spoluvytváří klima davu a zároveň jeho sílu, mohutnost a početnost. Právě na těchto skutečnostech je chování davu velice často závislé.

Odporující účastníci

Tito lidé si zachovávají racionální kontrolu chování a nenechají se strhnout. Mohou s davem i hlasitě nesouhlasit, což je však v davu značné riziko, jelikož se z těchto důvodů mohou stát jeho obětí. Výjimečně se jim může podařit situaci zvrátit, dav zastavit.

Rozdělení davů

Nakonečný¹⁴⁴ uvádí rozdělení davů, které formuloval v roce 1954 R. W. Brown.

Ten rozdělil davy na **shluky** a **publika**.

Shluky jsou nazývány davy aktivními, publika davy pasivními.

1. Aktivní davy (shluky)

Agresivní dav

Jeho nejčastějším projevem jsou výtržnosti, ničení, pronásledování lidí či skupin.

- a) **Lynčující** - je zpravidla zaměřen na jednu nebo několik málo osob a chce je likvidovat.
- bourbonský lynč – cílem je potrestat specifický zločin a tento dav bývá veden i ctihodnými občany

---

¹⁴⁴ Nakonečný, 1999, s. 246

- proletářský lynč – je tvořen příslušníky nižších vrstev, nezajímají se o vinu oběti ani o to, zda jejich počínání je spravedlivé

b) terorizující - davová zuření především s náboženským, rasovým či jiným zaměřením. (Např. Bartolomějská noc, pogromy na Židy apod.)

c) rebelující davy (vzpourey) - jsou většinou soustředěny na jednu myšlenku, jeden cíl. Jejich podmínkou je zpravidla špatná situace společnosti, revoluční situace nebo vzpoura proti určitému řádu.

Útěkové (panické) davy (někdy též nazývané únikové)

Panika je náhlým a velmi intenzivním projevem strachu a je ovlivněna zejména afekty – hrůzou, zděšením. Pro vznik paniky je nutný bezprostřední impulz, lidé se v panice často chovají na úkor druhých (lidé ušlapaní panickým davem apod.) Naopak jsou známy případy, kdy byli lidé v panickém strachu schopni neuvěřitelných výkonů a činů.

Rozlišujeme paniku:

- v neorganizovaných davech
- v organizovaných davech¹⁴⁵

Akviziční (získávací) davy

Jde o nákupní horečky, rabování obchodů, hromadné vybírání peněz (tzv. bankovní poplachy) atd. Podmínkou vzniku těchto davů je nedostatek, obava z dalšího vývoje, hospodářská či politická nestabilita, hrozba války nebo nedostatku některého zboží apod.

Expresivní (výrazový) dav – např. manifestace, karnevaly apod.

2. Publika (davy pasivní)

Nahodilé publikum – např. dav, který se seběhne k dopravní nehodě („čumilové“)

---

¹⁴⁵ Vyvolání paniky může být i účelové. Např. je známo, že německá armáda za I. světové války měla ve svých řadách cvičené provokatéry, kteří se vloudili mezi nepřátelské jednotky a při útoku Němců začali křičet „plyn“, který byl v I. světové válce jejich velmi obávanou zbraní. Paniku mezi vojáky se jim podařilo několikrát skutečně vyvolat.

Záměrné publikum

- hledající informace – např. účast na přednášce, vystoupení politika
- rekreační – zábava jako koncerty, sportovní klání atd.

Demonstrace, agresivní skupiny a hloučky

Demonstrace můžeme zařadit mezi davy výrazové, které mohou proběhnout zcela pokojně a sledovat přitom i vyjádření větší či menší části veřejnosti k více či méně problémovým otázkám života státu. Mají povahu symbolického aktu. Vždy však jde o výjimečné a mimořádné situace, typické krajní labilitou, protože i nepatrný podnět může vyvolat velké následky a atmosféra demonstrace se může prudce změnit.¹⁴⁶ Rozpoznání vývoje této situace je velmi složité. „*Zákroky vůči agresivním hloučkům pohybujícím se uvnitř davu patří k nejméně příjemným policejním úkolům. Policisté je vnímají jako krajně problematické a nepředvídatelné, jak pokud jde o samotný průběh celé akce, tak i co do následků zákroku a jeho vyhodnocení policejním a resortním vedením i veřejností.*“¹⁴⁷ Příčiny, proč se pokojná demonstrace může změnit v agresivní dav, je těžké definovat bez vědomí vysokého rizika neúplnosti a omylu.

Nejprve je třeba předeslat, že výbuchy násilí mohou být spontánní, náhodné a neplánované, nebo záměrné, připravované a organizované. Dále to mohou být následující faktory:

- v davu se objeví skupina agresivních jedinců – rozvracečů, kteří formou citové nákazy dav strhnou (tyto skupinky mohou vzniknout spontánně a nahodile nebo jsou tito startéři přítomni v davu plánovitě)
- dav zareaguje na vnější nepřátelský podnět (např. skupina odpůrců davu atd.)
- dav zareaguje na přítomnost pořádkových sil
- dav zareaguje jako projev nesouhlasu např. s vystoupením a slovy politika
- dav zareaguje na nepatrný podnět (stržený plakát, výkřiky nesouhlasu)

Tyto davy bývají podněcovány zejména nadávkami, hrozbami a výhrůžkami, posléze házením předmětů atd. Cílem těchto projevů – jak zmiňujeme výše – může být právě

---

¹⁴⁶ Čírtková, 2000, s. 28

¹⁴⁷ Čírtková, 2000, s. 29

vyvolání střetu s policií, v každém případě jde však o vyvolávání a eskalaci citové nákazy v davu. Častým jevem je výskyt agresivních skupinek, které se pohybují uvnitř davu.

Agresivní skupiny a hloučky se obvykle skládají z frustrovaných jedinců, kteří přišli demonstrovat proto, aby vyjádřili svůj názor právě jako projev svoji frustrace. Všichni, kteří tento názor nesdílejí nebo se je snaží usměrnit (např. policejní kordon, který přehradí cestu), považují automaticky za nepřátele. Střet, který vyvolají většinou s policií, je akceptován. Cílem ať plánovaným nebo bezděčným je **solidarizační efekt veřejnosti** s oběťmi „policejní brutality“, často rozdmýchávaný sdělovacími prostředky a projevovanými sympatiemi různých „nezávislých“ iniciativ a hnutí.

Mezi nejčastější události tohoto druhu patří střety mezi fotbalovými příznivci, přívrženci hnutí skinheads a anarchisty, technoparty, střety s účastníky různých blokad apod. Právě kvůli solidarizačnímu efektu veřejnosti je mnoho těchto akcí skrýváno za sociálně pozitivní, veřejností kladně přijímané cíle – ekologie, odpor proti rasismu, xenofobii apod. Zvláštním typem davové situace jsou hromadné nekázně a vzpoury vězňů, kterými se zabývá penitenciární psychologie, penitenciární sociologie a penologie.

3 PROSTITUCE

*Kdo se odvolává na dějiny by neměl zapomínat,
že Adam s Evou si listem nezakryli ústa.*

Brie

Provozování prostituce je často označováno za nejstarší řemeslo lidstva a její vymýcení se nezdařilo legalizací, glorifikací (renesance) ani kriminalizací. Nepomohly ani nejtvrďší tresty – mnoho prostitutek bylo inkvizicí upáleno jako čarodějnice.

Existence prostitute a zejména nevěstinců byla někdy zdůvodňována jako cesta k poklesu sexuálně motivované trestné činnosti. Tento předpoklad se nepotvrdil.

Prostituce je mimo jakoukoliv pochybnost v rozporu s oficiální společenskou morálkou. Nejčastěji je definována jako **propůjčování se k sexuálnímu styku za úplatu**.

Zároveň je označována jako **zvláštní reakce části společnosti na její sexuální potřeby**.

Obecná morálka očekává uspokojování sexuálních potřeb uvnitř manželského nebo jiného trvalého citového vztahu (např. druh - družka). Zároveň společnost toleruje tzv. quasilegitimní sexualitu – předmanželský styk.

Prostituci nelze zaměňovat s promiskuitou. **Promiskuita** je časté střídání partnerů a souvisí se sexuální náruživostí či nezdrženlivostí. Někdy je výrazem skupinových normativů a hodnot (party).

Motivací prostitute je finanční zisk, sexuální náruživost prostitutek je spíše mýtem než skutečností.

Prostitutivní chování má tři základní charakteristiky:

- propůjčování se k sexuálnímu styku za úplatu
- střídání partnerů (i několika denně)
- absence citové vazby

Morálka společnosti znamená mimo jiné regulaci sexuálního pudu i sexuálního chování.¹⁴⁸

„Obecně můžeme říci, že v okamžiku, kdy stanovíme normu pro sexuální chování, vymezíme současně i deviace od této normy, a čím přísnější jsou tyto normy, tím k větší společenské degradaci dochází při jejich překračování.“¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Dnes se často hovoří o tom, že ani hrozba AIDS nezastavuje sexuální boom v rozvinuté civilizaci. Avšak i hrozná epidemie kapavky a syfilis byly v minulých dobách, kdy nebyly známy účinné léky, nemenší metlou. Např. se tvrdilo, že nejlepším lékem proti kapavce je koitus s pannou. Když byla tato „léčba“ neúspěšná, nezpochybovala se metoda, ale nevinnost dotyčné panny.

¹⁴⁹ Malinová, 1982, s. 14

Formy prostituce: (dětské i dospělé)

- Prostituce provozovaná dobrovolně jako zdroj obživy či přilepšení
- Prostituce formou pornografického průmyslu
- Prostituce jako součást obchodu „s bílým masem“
- Prostituce vynucená přinucením, vydíráním apod.

Druhy prostituce

Podle typu vztahu mezi pohlavími:

- homosexuální, **kteřá je převážně mužská**
- heterosexuální, **kteřá je převážně ženská**

Hledisko sociální manifestace a častosti

Z hlediska sociální manifestace dělíme prostituci na:

- **profesionální a otevřenou** - prostitutka se živí výlučně prostitucí ať dobrovolně, nebo z přinucení
- **poloprofesionální a polootevřenou** - příjem z prostituce je vedlejším příjmem, k prostituci dochází mimo bydliště, zpravidla v barech a nočních podnikách, často i příležitostně.
- **prostituce epizodická a skrytá** - jedná se o ekonomické přilepšení a velice často je prováděna z nudy, touhy po dobrodružství nebo nespokojenosti se sexuálním životem v partnerském vztahu. Finanční odměna zde nebývá primárním motivem.

Hledisko prostředí, kde je prostituce vykonávána, např. **dělení Vaničkové a Chmelíka**¹⁵⁰, **modifikujeme takto:**

Privátní prostituce (kurtizány) – je provozována ženami (i muži) v soukromí, zpravidla v luxusních bytech, zákazníci jsou vysoce solventní klienti. Tato kasta je též někdy nazývána „glamour girls“ – okouzující dívky. Kurtizány jsou „extratřídou“

---

¹⁵⁰ Vaničková, 2005, Chmelík, 2003

mezi prostitutkami. Mají co do počtu velmi malou klientelu a často se po určitou dobu nechávají vydržovat pouze jedním mužem. Znájí i několik jazyků, jsou kultivované, s vybraným chováním a způsoby. Zákazníka reprezentují. Vydávají značné prostředky za ošacení, kosmetiku a služby pro krásu. Jejich měsíční příjmy jsou velmi vysoké a předpokládá se, že některé z nich jsou používány i pro „vyšší zájmy“.

Jejich typickými znaky jsou:

- krása a nápadně atraktivní vzhled
- početně velmi malá a relativně stálá klientela
- inteligence a vyšší stupeň vzdělání včetně jazykové vybavenosti
- vybrané chování, schopnost pohybovat se a vystupovat v „lepší“ společnosti, reprezentovat zde partnera (včetně oblečení, šperků atd.), doprovázet jej na party, víkendové pobyty či dovolené.¹⁵¹

Hotelová prostituce – je provozována ženami a muži se stejnou nebo podobnou charakteristikou, jako je první skupina. Liší se tím, že jejich klientela je širší a nestabilní (často na jednu nebo několik málo nocí, zpravidla omezených dobou pobytu klienta v hotelu). Klientela jsou převážně cizinci nebo domácí solventní hosté hotelu. Na těchto prostitutkách profitují často recepční, taxikáři, hotelový personál. V některých případech se klient nechá odvézt k prostitutce do jejího bytu, pak hovoříme o tzv. call girls^{152, 153}.

Bytová prostituce – je provozována rozličnými osobami v bytech – ženami, muži i dětmi, bývá poskytován i skupinový sex nebo neobvyklé sexuální praktiky (sadosochistické apod.). Tato forma prostituce mívá často charakter organizované kriminality, někdy bývají zákazníci i okradeni. Podle Chmelíka (2003) jsou zde přítomny i třetí osoby, většinou kuplíři, což bývají druhové, manželé nebo dokonce rodiče prostituujících.

Barová prostituce – v moderní terminologii erotické salony, masážní salony, Night Cluby apod. Tyto prostitutky pracují v erotických či masážních salonech. Jsou to ženy

---

¹⁵¹ Je třeba ale zmínit, že ne všechny skončí šťastně jako ve sladkém americké kasovním trháku „Pretty Woman“.

¹⁵² Z angl. call – volat, zavolat, telefonovat, girl – dívka

¹⁵³ Pro privátní a hotelové prostitutky používají někteří autoři termín „společnice“.

převážně ve věku 20 - 30 let. Důraz je kladen na příjemný zevnějšek, osobní hygienu, dobré způsoby chování. Častou podmínkou je znalost cizího jazyka. „Výhodou“ prostitutek v těchto zařízeních je to, že nejsou tak výrazně a často jako jejich kolegyně na ulicích vystaveny nebezpečí, že se stanou obětí trestného činu či devianta, jelikož tyto kluby vesměs disponují ochrankami. Velmi často mají také své stálé zákazníky. Výjimkou není ani násilné držení prostitutek v těchto domech. Jde často o cizinky, které prostituci provozují z donucení, jelikož byly původně zláhány pod jiným, podvodným záměrem (např. že budou pracovat jako recepční v hotelech atd.). I v těchto zařízeních se však rozšiřují specifické formy nezákonné činnosti. Zákazníci mohou být tajně fotografováni nebo natáčeni na video a posléze jsou vydíráni jak finančně, tak formou korupce (úsluhy, výhody, zjištění utajovaných dat apod.) Není rovněž výjimkou, že tyto kluby jsou v rukách lidí různě spojených s organizovaným zločinem nebo jejich majitelé se pohybují na hraně zákona.

Jako zvláštní typ prostituce je možné označit i striptýzové bary, kde sice nedochází k přímému fyzickému kontaktu zákazníka se striptérkou (striptérem), ale jde zjevně o poskytování sexuální služby za úplatu.

Silniční a pouliční prostituce (tzv. „šlapky“)

Pouliční prostitutky „šlapou“ chodník. Jejich věk se pohybuje nejčastěji mezi 15 - 20 lety. Nabízejí rychlý, laciný a anonymní sex. Nedělají zákazníkovi společnost, neumějí většinou ani cizí jazyk. Viktimologicky¹⁵⁴ patří mezi velmi ohroženou skupinu, jelikož se mohou stát oběťmi agresivity zákazníků nebo i sexuálních deviantů. Zvládají dva až čtyři zákazníky za noc.

K získávání zákazníků mají zadána lukrativní místa, která vznikají buď dohodou „pasáků“ nebo jsou „vybojována“. Prakticky každé větší město má svá místa, kde se tyto ženy pohybují. Zákazníka si někdy vodí do nevábných nebytových prostor, opuštěných stavebních buněk, zákoutí, ke styku dochází v autě nebo v přírodě, mnohé mají ale pronajaté byty nebo rekreační objekty (chatky atd.) od tzv. „poskytovatelů klíčů“. I zákazníci se vystavují nebezpečí z řad kriminálních živlů. Prostitutka může

---

¹⁵⁴ Viktimologie je věda o oběti

být volavkou k oloupení movitého zákazníka komplicem nebo jej okrade sama – tzv. uspavačky.

Silniční prostitutky se vyskytují převážně v blízkosti frekventovaných hraničních přechodů, zejména kamionovou dopravou. Jsou obdobou pouličních prostitutek. Během své směny stihnou obsloužit pět i více zákazníků. Některé provozují sex v přírodě, v autech, opuštěných objektech, někdy mají pronajatý byt či hotelový pokoj. Obě tyto skupiny jsou vykořisťovány pasáky, kterým odevzdávají 50 i více procent z vydělaných peněz.

Zvláštní skupinou pouličních prostitutek jsou ty, které své klienty vyhledávají v restauracích, na nádražích, v noclehárnách a hotelech nižších tříd. Tyto ženy umí velmi dobře psychologicky vytipovat vhodného zákazníka, který je dostatečně osamělý, i alkohol odvede svoji práci.

Je nesporným faktem, že zejména u nižších vrstev prostitutek (pouliční) má svůj podíl výchova, intelekt, osobnost, vzdělanost apod. Potulování, záškoláctví, rané sexuální zkušenosti – to vše jsou aspekty pozdějšího sociálně patologického chování.

Dětská prostituce

Dětská prostituce je **nejvíce zavržením hodnou formu prostituce**. Řadíme ji mezi komerční sexuální zneužívání dětí (dětská prostituce, dětská pornografie a obchod s dětmi) a můžeme ji chápat jako specifickou součást syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN), protože dětskou prostituci provozují velmi často děti, které se primárně staly obětmi sexuálního zneužití nebo domácího násilí.

Z dětské prostituce se vyvinula specifická součást sexuálního průmyslu, včetně zneužívání dětí pro výrobu dětské pornografie.

Odhaduje se, že jen v Evropě v tomto průmyslu „pracuje“ asi 150 000 dětí a mladých lidí převážně ze zemí východní Evropy. Jejich nejvyšší výskyt je zaznamenán v Anglii, Itálii, Kypru, Německu, Nizozemí, skandinávských zemích, Turecku, z mimoevropských zemí v Austrálii a USA.

Druhým velmi nebezpečným aspektem dětské prostituce je vydírání a zneužívání dětí pasáckými gangy. Děti jsou buď uneseny nebo alespoň proti své vůli a násilím drženy

v doupatech, kde jsou nuceny k prostituci. Stále častější formou je pak vydírání za pomoci drog. Podrobněji o dětské prostituci viz kapitolu Komerční sexuální zneužívání dětí v oddílu Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.

Organizovaný zločin a prostituce

Mnoho aktivit spojených s prostitucí je v rukách organizovaných zločineckých uskupení, často s nadnárodní působností. Obvykle jde o tzv. „obchod s bílým masem“, který „představuje nejen obchod se ženami za účelem provozování prostituce, ale i obchod s dětmi, popř. lidskými orgány“.¹⁵⁵ Tato činnost se stala mezinárodní a překročila i hranice kontinentů a to ještě dříve, než její šíření umožnil všudypřítomný internet. Zvláštním odvětvím se stala sexuální turistika.

Zejména ženy a děti (obou pohlaví) se staly zbožím nejen pro sexuální účely, ale i pro otrocké práce a objevují se i signály o obchodu s lidskými orgány. Rovněž jsou signály o zneužívání dětí pro rituální účely a pokud tyto rituály vyžadují krev nebo smrt oběti, pak dítě je nejzranitelnější obětí již proto, že je schopné se minimálně bránit.

Prostituce se postupně stala doménou organizovaného zločinu a vedle drog a vydírání tvoří v naší zemi základ jeho pohádkových příjmů. Etablovány jsou v tomto podnikání domácí, ale i cizí zločinecké gangy.

Struktura kuplířské skupiny

Organizovaná skupina, která se zabývá kuplířstvím, bývá obvykle rozdělena:¹⁵⁶

- **tipař** – vyhledává potencionální prostitutky v klubech, diskotékách, mezi silničními a pouličními prostitutkami, někdy i v night clubech apod.
- **náborář** – vytipované dívky kontaktuje a podvodně jim slibuje různé atraktivní pozice a zaměstnání, skutečnost je ale jiná
- **dopravce** – často to bývá sám náborář – dopravuje dívky na místo určení

---

¹⁵⁵ Němec, 2003, s. 196

¹⁵⁶ Dle Chmelíka, 2003

- **pasák** – nutí ženu k prostituci, vybírá zisk, organizuje prostitutce „práci“, chrání svůj rajon a vystupuje i jako osobní strážce prostitutek
- **hlídač aut** – hlídá auto zákazníka v době, kdy je tento s prostitutkou
- **poskytovatelé klíčů** – jsou lidé, kteří půjčují k provozování prostitute svůj byt nebo rekreační objekt atd.
- **dohazovači** – kontaktují potencionální zákazníky. Za získání zákazníka mají provizi, kterou jim vyplácí pasák, prostitutka nebo samotný zákazník.
- **padělatelé** – vyrábějí nebo obstarávají padělané doklady pro prostitutky.

Podle Chmelíka¹⁵⁷ je k získávání zejména mladých žen a dívek k prostituci využíváno často jejich naivity při slibu velkého a snadného výtědku, někdy touhy po dobrodružství. Ženy, které odmítnou, mohou být k prostituci nuceny výhrůzkami, násilím nebo vydíráním. Často je též využívána závislost ženy na osobě, která ji k prostituci přivede.

Typické způsoby získávání žen k prostituci

Citovaný autor uvádí tyto typické způsoby získání ženy k prostituci:

- *„Dívky jsou k prostituci nuceny rodiči nebo blízkými příbuznými. Tento způsob je využíván zejména v romských rodinách, kde jsou k prostituci takto nuceny i nezletilé dívky.*
- *Privátně prostituující dívky se dostávají po čase do závislosti a pod „ochranu“ pasáků, jestliže takto odmítají vykonávat prostituci, jsou k ní opět nuceny různými formami nátlaku.*
- *Dívky jsou k prostituci svedeny jinou prostitutkou, zpravidla kamarádkou, a dostanou se do závislosti a vlivu kuplíře.*

Po vytipování jsou dívky kontaktovány a s jejich souhlasem zavedeny do prostředí prostitutek nebo po vytipování jsou dívky přinuceny k prostituci zpravidla poté, co byly násilně zavlčeny do místa určení k výkonu prostitute a zde prodány pasákovi.“¹⁵⁸

¹⁵⁷ Chmelík, 2003, s. 65 a násl.

¹⁵⁸ Chmelík, 2003, s. 65 a násl.

Zneužívání internetu a videonosičů

Dalším druhem kriminality v této oblasti je zneužívání internetu a videonosičů k šíření dětské a jiných zavrženíhodných forem pornografie (např. natáčení skutečného znásilnění, údajně existují i záznamy skutečných sexuálně motivovaných vražd atd.).

Vzdělanostní úroveň

Do řad prostitutek proniká stále více vzdělanějších žen, což souvisí se strukturou klientely. Mnozí klienti požadují společnice na „své“ úrovni.

Prostituce má pochopitelně svoje místo i mezi homosexuálně orientovanými lidmi, a to obou pohlaví. Četnost u homosexuálně orientovaných lidí (mužů i žen) je však ve srovnání s prostitutí ženskou výrazně nižší. Zvláštní formou je dětská prostituce, o které pojednáváme na jiném místě.

Hlavní nebezpečí prostituce spočívá v šesti hlavních aspektech:

- **Hrozba AIDS, žloutenky typu C a dalších nemocí přenášených v rámci sexuálního styku** je jen omezeně působícím regulativem. Ti, kteří se hrozbě vystavují promiskuitním životem či prostitutí nebo styky s prostitutkami, se tohoto nebezpečí nezaleknou.
- **Depravace prostitutek** byla popsána výše. Depravací rozumíme postupné psychické i fyzické opotřebování osobnosti až po rozpad psychiky.
- **Sebevraždy prostitutek**
- **Celoživotní trauma**, zejména v případech unesených dívek nebo těch, které jsou k prostituci přinuceny
- **Viktimizace prostitutek** – jejich velké ohrožení různými druhy zločinců od členů organizovaného zločinu, kuplíře, pasáky až po sexuální devianty.
- **Organizovaný zločin** v této oblasti a jeho etablování do společnosti.

4 VANDALISMUS

*Nemo repente fuit turpissimus.
Velký lump se z nikoho nestane naráz.*

Iuvenalis

Vandalismus¹⁵⁹ je „vášnivé pustošení, ničení přírody, kulturních objektů a společenských objektů vůbec (soch, parků, hřbitovů, telefonních budek, zaparkovaných automobilů atd.), vystupuje jako projev agrese, motivovaný nenávisť k určitým společenským skupinám a symbolům určitého statutu nebo vůči společnosti vůbec, objevuje se často u lidí sociálně vykořeněných, žijících na okraji společnosti příp. příslušníků různých gangů, trpících komplexem bezmocnosti a vědomím, že je společnost odmítá“.¹⁶⁰

Stručnější definice říká, že to je „**sociálně patologický jev, charakterizovaný logicky nezdůvodnitelným ničením různých věcných hodnot, obvykle jen pro radost z ničení**“.¹⁶¹

Jde o zvláštní formu agresivního chování, tzv. agrese nižšího stupně. Jestliže je agresivní chování často interpretováno jako prostředek k uspokojení potřeby (odstranění překážky, získání věci atd.), pak v případě vandalismu jde většinou o **samoučelné vybití zloby**, přičemž objekt, který je ničen, bývá někdy vybrán zcela záměrně, avšak nikoliv zřídka i náhodně či formou impulzivního rozhodnutí.

Vandalismus se velmi vzácně vyskytuje u dospělých jedinců, někdy je výsledkem řádění davu. Jde o jev typický především u **adolescentů - chlapců** a výrazně se na něm podílejí party. Dívky se na akcích vandalů aktivně podílejí zcela výjimečně. Někdy může být vandalismus projevem náboženských či jiných fanatiků, často trpících psychózou či závažnější formou psychopatie. (Rozbíjení vzácných soch, polévání obrazů svatých kyselinou apod.)

Adolescentní vandalové se pohybují zpravidla **v partách**, ničí běžně dostupné věci a zařízení – hřbitovy, interiéry kostelů, vybavení čekáren, železniční vagóny apod.

---

¹⁵⁹ Termín je odvozen od starogermánského kmene Vandalů, kteří v roce 455 n. l. zpustošili Řím.

¹⁶⁰ *Universum*, 2003, s. 978

¹⁶¹ Slon 1994, s. 78

Rabování ve válečné situaci není vandalismem.

Motivací vandalismu je radost z ničení, seberealizace a nejčastěji získání pozice či obdivu ve skupině. Zároveň nese všechny znaky chování delikventní party. Motivem může být i revolta proti společnosti, jejím symbolům a hodnotám nebo msta, závist či zloba. (Např. poškozování luxusních vozidel poškrábáním laku apod.). Zvláštní formy vandalismu se vyskytují např. při různých revolucích, kdy jsou ničeny i nenahraditelné kulturní hodnoty. Nakonečný¹⁶² cituje Zimbarda (1983), který soudí, že „*vandalismus je projevem potřeby sebepotvrzování u individuů, která jsou v situaci společenských outsiderů a která touží na sebe upozornit*“.

Druhy vandalismu

Zimbardo dělí vandalismus na:

- hrabivý – rozbíjení automatů – cíl získat vhozené mince, ale také znemožnit vybírání poplatků jako určitá msta společnosti
- taktický – cílem je upoutat pozornost – např. různé ničení technických zřízení militantními ekologickými organizacemi atd.
- ideologický – cílem je, podobně jako v předchozím případě, upozornit na vlastní postoje nebo požadavky. Častým příkladem je ničení hřbitovů, jejich hanobení např. fašistickými symboly apod. Šokovaná veřejnost, její protesty a pozornost sdělovacích prostředků jsou „odměnou“ za tento čin.
- mstivý – má podobu odplaty za skutečnou nebo domnělou křivdu
- hravý – např. sázka o to, kdo rozbije více oken, pouličních lamp apod.
- zlostný – jako výraz zloby nebo závesti (např. poničení drahých aut)

Vandalismus plní velice často roli „ukázání se“ před partou, gangem. Jedinec si sám sobě dokazuje svoji sílu i moc a pro sebe si zdůrazňuje pocit, že to je on, kdo rozhoduje o svém jednání.¹⁶³

K projevům vandalismu dochází např. i při fotbalových zápasech apod.

---

¹⁶² In: Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny. Slon, 1994, s. 78

¹⁶³ S. Freud rozeznával tři typy destruktivity: a) pohnutky vycházející z krutosti, b) sadismus a c) ten o kterém říká: „*Ani tam, kde se vynoří (destruktivita - pozn. J. S.) bez sexuálního cíle ve slepém záchvatu ničivé zuřivosti, nemůžeme nepozorovat, že uspokojení tohoto pudu je provázeno mimořádně vysokým stupněm narcistické rozkoše, která pochází z toho, že „JÁ“ při tom zažije splnění svých hlubokých tužeb po všemohoucnosti.*“ (Fromm, česky 1994, s. 454) Tato Freudova charakteristika se na vandalismus hodí poměrně přesně.

Sprejeři

Sprejerství je některými autory považováno za vandalismus, jinými nikoliv. Objevují se i hlasy, že jde o umění sprejem na zdech, vlcích, vagónech nebo autobusech.

Někteří sprejeři velmi ostře vystupují proti pouhým podpisům nebo „klikyhákům“, čáranicím, které nazývají **taky** (v některé literatuře taki nebo též tagy). Rovněž většinou odsuzují vytvoření těchto obrazců na památkách nebo domech.

Výtvary v podchodech, na zdech např. továren nebo vagónech však považují za umění. Ty, kteří sprejují, „kde se jim zlíbí“, nazývají crew.¹⁶⁴

Pro potřeby této práce budeme sprejerství ve formě tagy považovat za **specifický druh vandalismu**.

Tito sprejeři v zásadě splňují znaky ničení hodnot – např. pomalování historicky cenných budov, nových omítek na domech, stanic metra atd. Sprejer tedy ničí nebo znehodnocuje výsledky něčí práce. Zároveň ale chybí znak „logické nezdůvodnitelnosti“, který však považuje autor této práce za sekundární. (Sprejer **důvodně** ničí – maluje své představy a kresby). O sprejerství rovněž nehovoříme v případech zhanobení pietních míst nebo státních či jiných symbolů (např. náhrobky na židovském hřbitově pomalované fašistickými symboly apod.)

Existuje rovněž skupina „adrenalinových sprejerů“, kteří své obrazce vytvářejí tak, že podstupují nebezpečí (jedoucí vlak, ve výšce – např. na pilířích mostů atd.) nebo obrazce či „taky“ vytvářejí na místech, která jsou monitorována kamerovými systémy a „adrenalinem“ je pak včas utéci před zasahující hlídkou MP a PČR.

Objevují se i názory dát sprejerům místa, kde mohou své výtvary provádět. Část z nich tuto snahu vítá, větší část ji však zavrhuje a svými výtvary nadále ničí zdi budov, ploty a další objekty. Mnozí z nich toto své jednání vysvětlují tím, že součástí jejich práce je i vzrušení z toho, aby nebyli při své činnosti dopadeni – práce na „povolených“ stěnách je neuspokojuje. U této skupiny sprejerů se ukazuje výrazný disociální prvek.

Historicky sprejerství sahá do 60., resp. 70. let minulého století.¹⁶⁵ Jeho „otcem“ je údajně mladík jménem Demetrius, řečený Taky (údajně syn řeckých přistěhovalců,

---

¹⁶⁴ Čti krjú – z angl.: posádka, parta, mužstvo, v hanlivém slova smyslu sebranka.

¹⁶⁵ Zdroj: www.bajisek.estranky.cz

jiné prameny uvádějí, že šlo o mladíka pocházejícího z Portorika), který pracoval jako poslíček a na rohové domy ulic, kde doručoval, psal své jméno. Záhy se z této jeho aktivity stala móda, která se postupně přenesla na autobusy, vlaky, metro. U nás se sprejeři objevili kolem roku 1989. Částí veřejnosti jsou považováni za zločince, částí veřejnosti za alternativní umělce či představitele alternativního životního stylu. Souvislost mezi kriminalitou a sprejerstvím, stejně jako mezi drogovými závislostmi a sprejerstvím není zřejmá. Graffiti vystupují konspirativně pod pseudonymy nebo čísla, i když lidé znalí tohoto prostředí uvádějí, že se vzájemně dobře znají a poznají, kdo daný obrazec tvořil.

Ukázka slovníku sprejerů:¹⁶⁶

Background	- pozadí
Battle, stylewar	- válka, boj dvou crews o to, kdo je lepší
Black book	- fotoalbum writera se sbírkou fotografií jeho pieců
Bomb, Bombing	- rychle udělaná ilegální graffiti
Can	- plechovka, dóza, sprej
Cap	- tryska (ventil) na spreji (fat cap dělá širokou, outline cap tenkou stopu)
Crew	- skupina 2 a více writerů
End to end	- vagón pomalovaný pouze pod okny, ale po celé délce
Fillin	- vybarvení písmen
Fresh	- nováček mezi profesionály
Graffiti	- pochází z italštiny a znamená nápis
Graffiti art	- celá kultura - patří sem graffiti, hudba (hip-hop), breakdance, atd.
Character	- obličej, postava, obrázek
Chrom	- piece vytvořený stříbrnou barvou
Jam	- setkání writerů
Legál	- místo, kde je povoleno tvořit graffiti
New school	- moderní graffitistyle
MC	- zpěvák hip-hopu
Old school	- styl graffitistyle
Outsider	- tag na venkovní straně vagónu
Outline	- čára okolo piecu
Panel	- graffiti na vlaku pod okny
Piece	- jedna práce writera
Production	- graffiti, které na sebe navazují
Sketch	- skica, náčrt
Spit	- zničení piecu

¹⁶⁶ zdroj www.bajisek.estranky.cz

Tag	- podpis writera
Tágo, tegovka, tukovačka	- fixa určená k tagování (podpisům)
Throw up	- jen „obrysy“
Toy	- amatér, začátečník
Whole car	- graffiti přes celý vagón
Whole train	- graffiti přes celý vlak
Writer	- osoba malující grafitti
Xeroxboy	- sprejer, který napodobuje styl druhých
Yard	- depo, kde jsou vlaky nebo metro zaparkovány na noc
Zbombit něco	- udělat někde piece nebo tag

5 SEKTY

Síla, která chce stále dobro, vždy páchá zlo.

Robert K. Merton

Pojem „sekta“ a definice náboženské sekty

Mühlpachr¹⁶⁷ definuje sektu jako **„sdržení věřících, oddělujících se a překračujících hranice oficiální církve“**.

Hassan¹⁶⁸ uvádí, že *„sekta je náboženská nebo paranáboženská skupina, která je charakterizována určitým způsobem fungování. Řadoví členové považují vůdce sekty za naprostou, absolutní a všeobecnou autoritu a to jak deontickou (vůdcovskou), tak i epistémickou (znaleckou). Výroky vůdce jsou považovány za božské a jeho příkazy za absolutně zavazující svědomí. Sekta je supertotalitní skupina.“*

Chmelík považuje sektu za *„organizovanou skupinu religiózně zaměřených lidí s dogmaticky nekonvenčními názory na úlohu a postavení člověka ve společnosti, založenými na kultu osobnosti, s výraznou psychickou manipulací osobnosti, zaměřené na rozložení osobní identity jednotlivce, vedoucí až k vytvoření duševního otroctví a absolutní závislosti na vůdci sekty“*.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Mühlpachr, 2001, s. 44

¹⁶⁸ Hassan, S., 1994, s. 48

¹⁶⁹ Chmelík, 2001, s. 41

Obecně lze říci, že sekty výrazně ovlivňují život relativně menších či větších skupin lidí, omezují duševní svobodu jednotlivce a nutí jej, aby s majetkem, zdravím a někdy i se životem nakládal podle představ vůdce nebo vůdců sekty. V sektách se člověk setkává s velmi dobře propracovanými způsoby psychické manipulace s lidmi. Historicky vznikaly sekty v souvislosti se sociálním rozvrstvením. Mühlpacher¹⁷⁰ předpokládá, že sektářství se v 18. a 19. století vyskytovalo na venkově a v malých městech jako forma sociálního protestu. Podle téhož autora jsou soudobé sekty soustředěny naopak ve městech jako „*obecnější protest a opozice vůči civilizaci, vůči duchovní exploataci*“.¹⁷¹ Na pojem „sekta“ existují různé názory. Jiný názor má klasická církev, jiný členové nových náboženských sekt, jiný občanská veřejnost. Všeobecně uznávaná definice sekty dosud není. Koukolík poukazuje na skutečnost, že někteří autoři místo pojmu kult nebo sekta používají termín „*náboženské a jim podobné skupiny, které kontrolují vědomí svých členů*“.¹⁷²

Podobně Chmelík¹⁷³ upozorňuje, že se dnes vedle termínu sekta užívají pojmy kult, netradiční náboženství, alternativní religiozita, nové náboženské směry, nové náboženské hnutí atd.

Mnohá, později velká hnutí, vznikala nejprve jako sekty.

Enroth (1994) považuje za určující znaky sekty následující faktory:

- vůdce, který autoritativně vyžaduje naprostou oddanost
- vyznání a hodnoty jsou v protikladu k vyznání a hodnotám převládající kultury
- pocit výlučnosti skupiny, jež disponuje PRAVDOU
- legislativa s množstvím pravidel a omezení
- důraz na pocity a emoce
- pocit pronásledování
- strach ze sankcí a trestů za neposlušnost
- tajnůstkářství
- odpor proti duchovním církve

---

¹⁷⁰ Mühlpacher, 2001, s. 44

¹⁷¹ Mühlpacher, 2001, s. 44

¹⁷² Koukolík, 2002, s. 247

¹⁷³ Chmelík, 2001, s. 40

Tyto faktory dále doplňujeme:

- sekta kontroluje informace, které přicházejí obvykle z jednoho centra
- přísná hierarchie podřízenosti a nadřízenosti
- potlačování citů
- dobrovolná poslušnost je zajišťována manipulací, která budí zdání, že není vynucovaná¹⁷⁴
- opuštění sekty není jednoduché¹⁷⁵

Za základní a nejdůležitější faktor, který charakterizuje sektu, považujeme **psychickou manipulaci**.

K členství v sektě vedou následující motivy:

„Osobnostní faktory:

- *osobnosti se silnou tendencí k závislosti*
- *lidé silně věřící, připravení (až toužící) přinášet oběti*
- *lidé, kteří cítí potřebu utéci od vulgárního konzumu*
- *lidé, u nichž přetrvává potřeba autority, přirozená v dětství*

Situační proměnné:

- *lidé, kteří prožívají či prožili něco hrůzného a potřebují „změnit svůj život“*
- *jedinci strádající osamělostí“¹⁷⁶*

Jen obtížně se však můžeme vyhnout tomu, abychom za nárůstem vlivu sekt a počtů lidí v nich se sdružujících nehledali i širší souvislosti sociální, např. pocit neúspěchu

---

¹⁷⁴ Koucká 2007, s. 14 uvádí, že „poslušnost není přímo vynucována, členové poslouchají dobrovolně. Ovládní je dokonce paradoxně důvodem, proč se lidé k sektám připojují, Nemusejí totiž rozhodovat a nést za svá rozhodnutí odpovědnost. Sekta pomáhá členům k úniku od reality. Zbavuje nutnosti přemýšlet, zbavuje úzkosti ze svobody a odpovědnosti. Rozhodování autority je proto bráno jako odnětí břemene rozhodování a odpovědnosti za své činy. Odpovědnost přebírá vůdce.“

¹⁷⁵ K této otázce najdeme v literatuře řadu názorů, např. Remeš (REMEŠ, P. Když chce náš blízký vstoupit do sekty, *Psychologie dnes* roč. 13, č. 10/2007, s. 16 uvádí, že „šance dostat se ven (ze sekty – pozn. J. S.) je relativně velká. Čtyři z pěti lidí, kteří do sekty vstoupí, zase odjedou. Ale většinou až po letech.“ Autorka Koucká v tomtéž časopisu *Psychologie dnes* roč. 13, č. 10/2007, s. 16 konstatuje, že opustit sekty není jednoduché. Problém však spíše než ve vyhrožování a nátlaku ze strany sekty vidí v problémech, které člověku opuštění sekty přinese, protože má zničeny téměř všechny sociální kontakty, včetně kontaktů s rodinou.

¹⁷⁶ Koucká, 2007, s. 15

ve společnosti, rozčarování a deziluze, sociální krize, společenské zvraty a změny atd.¹⁷⁷

Podle Chmelíka¹⁷⁸ se sekty „vyznačují rozmanitým sociálně problémovým jednáním, v některých ojedinělých případech mají snahu zasahovat do fungování společnosti a dokonce některé sekty mají sklon k násilným jednáním v podobě hromadných sebevražd nebo i teroristických akcí“.

Za více nebezpečné jsou považovány malé, vznikající sekty, vázané na osobu vůdce.¹⁷⁹

Základní rysy sekt

- charismatický vůdce, který je přesvědčen o své pravdě a moudrosti
- autoritářská mocenská struktura
- neměnné zákony

Mühlpachr¹⁸⁰ dále uvádí tyto charakteristické rysy sekt:

- izolovanost a relativní uzavřenost, která je především způsobena tím, že dominující složky její věrouky jsou v rozporu s převažujícím obecným míněním a jsou společností zpochybňovány. To vede k vydělování a separaci sekty
- pocit výlučnosti, sebevědomí duchovní elity – sekta je držitelem pravdy, její členové jsou vyvolení, je předurčena spasit svět
- nonkonformní opoziční postavení – je jedním z hlavních znaků. Jsou tak vyjádřeny opoziční a kritické výhrady, popř. destrukce stávajícího systému
- touha po ideálním společenství – snaha prosazovat věroučné zásady do praxe
- zdůrazňování etických rozměrů náboženského života – představy, že člověk dostane recept na začátek nového života, ve kterém budou uspokojeny všechny jeho duchovní potřeby.

---

¹⁷⁷ Např. britský profesor kritické psychologie Ian Parker v rozhovoru pro časopis Psychologie dnes řekl, že „v nedávné době jsme zažili pád Berlínské zdi, pád byrokratického falešného socialismu ve východní Evropě. Mohli jsme přitom pozorovat obrodu řady iracionálních duchovních věr. To proto, že starý režim se považoval za ateistický a vynucoval ateismus s téměř náboženským zaujetím. Ve výsledku podnítil lidskou touhu po duchovnu...“ Parker: Psychologie se zneužívá v politice. In: Psychologie dnes, č. 3/2008, s. 33)

¹⁷⁸ CHMELÍK, J. Sekty. Kriminálnístika, ročník 36, č. 2/2003)

¹⁷⁹ REMEŠ, P. Když chce náš blízký vstoupit do sekty. Psychologie dnes, roč. 13, č. 10/2007, s. 19

¹⁸⁰ Mühlpachr, 2001, s. 46

Mühlpachr¹⁸¹ zdůrazňuje, že „*soudobé sekty a hnutí se od předchozích liší zejména tím, že se v nich projevuje v daleko vyšší míře eklekticismus*“.¹⁸²

Typy sekt¹⁸³

Sekty lze rozdělit do těchto skupin:

- **Sekty vycházející z okultismu a magie** (New Age, satanismus)
- **Sekty vycházející z náboženství Východu** (případně s islámským pozadím)
- **Sekty vycházející z psychologických koncepcí** (scientologie)
- **Sekty vycházející z křesťanství**
  - mají křesťanské pozadí (mormoni)
  - jsou nekřesťanské, ale biblické (Svědkové Jehovovi)
  - zcela křesťanské (Ježíš přijde, Voda života)
- **Politické sekty** – stojí v centru pozornosti veřejnosti pro svůj extremismus a jeho projevy, které mohou být od umírněných až po extrémní. Bývají to často extrémistická politická hnutí na pravé i levé straně politického spektra. Centrem jejich organizování bývá zvláštní dogma, nabízejí jednoduchá a prvoplánová řešení problémů, často vydávají vlastní tiskoviny, pořádají koncerty s kultovní hudbou, pokoušejí se vyvolat davové situace, a proto často organizují různá protestní shromáždění apod. Pro tyto své vlastnosti přitahují tato hnutí zejména mladé lidi. Patří sem sekty spojené s xenofobií, nacionalismem, rasismem, antisemitismem, náboženským fundamentalismem. Konkrétními reprezentanty jsou hnutí skinheads, anarchisté, militantní ekologické skupiny, neonacistické organizace apod.
- **Ekonomické a komerční sekty** – cílem je rychlé a snadné zbohatnutí. Lákají na bezplatnou prezentaci výrobků, přesvědčují o výhodách výrobků, radí, nabádají, aby sehnali další zákazníky. Ekonomické dopady na lidi, kteří uvěří,

---

¹⁸¹ Mühlpachr, 2001, s. 47

¹⁸² Eklekticismus (z řeč.) je bezzásadové propojování různých, i protikladných hledisek, názorů, teorií, hledisek apod., jehož účelem je vytvoření originálního systému. Ve vědách o náboženství se v této souvislosti hovoří o synkretismu.

¹⁸³ Dále volně dle Mühlpachr, 2001, s. 47 a násl.

nebo jejich rodiny, mohou být velmi tvrdé. Některé tyto skupiny se zaštiťují nábožensky nebo filosoficky (např. Scientologie nebo Moonisté), ve skutečnosti však disponují obrovským majetkem. Jejich členové pro sektu velmi tvrdě pracují.

- **Vzdělávací, výchovné a psychoterapeutické sekty** (např. Dianetika – Scientologická církev). Obvykle se prezentují ve dvou rolích – jako náboženství nebo jako věda. Pořádají kurzy, semináře, psychoterapeutická¹⁸⁴ a další soustředění.
- **Náboženské sekty** – „jsou nejznámější a nejpočetnější. Ve svém učení se zaměřují na nějaké náboženské dogma, tedy na tvrzení, nepřipouštějí pochyby nebo námitky, považované za nezvratné a věčné“.¹⁸⁵
  - sekty křesťanského původu - odvolávají se na Bibli a Ježíše Krista. Jsou to např. Mormoni, Jehovisté, Hnutí Grálu apod.)
  - sekty orientálního původu – vycházejí z východních náboženství, jde však o směry „z klasických východních náboženství pouze vycházejících, až násilně přetavených pro potřeby západní kultury.“¹⁸⁶
  - sekty přírodně okultního původu – prosazují staré náboženské mýty, kultury a rituály. (Např. New Age, Druidství apod.).

Mühlpachr dále poukazuje na dělení sekt na více nebo méně nebezpečné, což považuje za zavádějící. Proto rozeznává sekty:

- **tvrdé** – které jsou mimo sociální kontrolu, režim života sekty je přísný a její členové mají zakázáno cokoli o životě sekty sdělovat. Často jde o uzavřené komunity v čele s autoritářskou osobností.
- **měkké** – podléhají alespoň částečně sociální kontrole, chovají se jako polootevřené nebo otevřené komunity, vůdce sekty vystupuje spíše jako rádce než autorita. U svých členů respektují jejich samostatnost, vycházejí z jejich prožívání.

---

¹⁸⁴ Někteří autoři upozorňují, že v případě psychoterapeutických seminářů, které jsou často vedeny laiky, může dojít k vážným poškozením psychicky účastníků. Dochází i k neetickému zneužívání dat.

¹⁸⁵ Mühlpachr, 2001, s. 51

¹⁸⁶ Mühlpachr, 2001, s. 51

Některé vybrané sekty a jejich stručná charakteristika

Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů - Mormoni

Zakladatelem je Joseph Smith, (1805 - 1844). Sekta má hlavní sídlo v Salt Lake City v USA. Dávají důraz na přísné odevzdávání příspěvků, vzdělání, kulturu, aktivní trávení volného času zájmy, sport, hobby. Nepijí alkohol. Působí i ve státní správě Utahu. V čele organizace stojí „**prorok**“. Symbolem je Anděl Moroni, který v rukách drží trubku. Počet členů se celkem odhaduje asi na 10 milionů, v ČR je více než 1 tisíc.

Křesťanská Věda

Zakladatelkou je Mary Ann Morse Bakerová (1821 - 1910). Identifikovala se s ženou z 12. kapitoly biblické knihy Zjevení a tvrdila, že její učení je Božím „posledním zjevením“. Organizace je založena na uspokojení lidské touhy po překonání bolesti a utrpení a na víře ve fascinující osobnost zakladatelky, která byla žáky považována za rovnou Ježíši Kristu. Členové věří, že Bůh je dobrý, tedy že dobré je Bůh. V takovém systému nemůže existovat zlo, protože neexistuje ani (zlá) hmota. Symbolem je pečeť, v jejímž středu je koruna protknutá křížem.

Hnutí Grálu

Podle názoru zastánců této sekty se nyní lidstvo nachází na nejnižší úrovni „hmotnosti“, tzv. hrubohmotnosti. Novým poznání dosáhne lidstvo vyšších úrovní v průběhu nových životů. Tak dosáhne hranice duchovní a božské úrovně, kde je hrad Grálu. V něm je uložena miska, do níž byla zachycena krev umírajícího Krista – grál. Symbolem sekty je kříž Grálu. Sekta je považována za bezproblémovou, její členové se neuchylují ke kriminálním činům a na psychiku svých členů nepůsobí destruktivně.¹⁸⁷

Asociace Sv. Ducha pro sjednocení světového křesťanstva - Moonisté

Zakladatelem je Korejec Yong Myung Moon. V r. 1954 založil v Soulu Asociaci Svatého Ducha pro sjednocení světového křesťanstva. Moonisté chápou svět v polaritě mužského a ženského principu. V čele je Moon se svojí ženou (tzv. „praví rodiče“). Typické je tzv. „bombardování láskou“, zahrnování lichotkami, pozorností a následně

---

¹⁸⁷ Volně dle Chmelík, 2001, s. 47

pořádání seminářů nauky moonistů. V komunitě pak nový zájemce čeká, až bude dokonalý, aby se mohl oženit či vdát. Partnery pro členy vybírá napříč národy a rasami sám Moon. Míšením má vzniknout vyšší rasa, která ovládne svět. Moonisté mají značný vliv v náboženské, ale i v politické a podnikatelské sféře. Vlastní vlivné deníky, N. Y. symfonický orchestr, desítky mezinárodních společností ap. Symbolem je čtverec uprostřed na dvou místech přerušeno kruhu, vně kruhu vycházejí čtyři paprsky, protínají ho, protínají i vrcholy čtverce a setkávají se uprostřed čtverce. V místě setkání uprostřed čtverce vytvářejí plný kruh. Vystupují pod různými názvy. V Praze působí tzv. „Studijní centra“. Počet členů je celkem asi 200 tisíc, v ČR asi několik set.

Haré Kršna

Zakladatelem je Ind Abhaj Charan De. Je to jeden ze směrů hinduismu, který uctívá indického boha Višnu v jednom z jeho vtělení – v Kršnovi, jehož vidí jako nejvyšší osobnost božství. Členové vedou jednoduchý, až asketický život. Řídí se 4 zásadami, které přikazují vegetariánství, zakazují drogy, hazardní hry, sex mimo manželství a mimo záměr zplodit potomka. Nosí roucha indického stylu. Muži mají vyholenou hlavu mimo malého pramene vlasů na temeni. Příprava a konzumace stravy se také řídí zvláštními předpisy. Počet členů jsou celkem desítky tisíc, v ČR je asi 200 členů.

Podle Chmelíka ¹⁸⁸ spočívá nebezpečnost hnutí v silném náboženském uctívání Kršny, které může vést až k psychickému zhroucení.

Imanuelité

Zakladatelem je Čech Jan Dietrich Dvorský. Sekta vznikla jako odštěpení na základě učení Hnutí Grálu (to se od ní distancovalo). Dvorský prohlásil, že on je Syn člověka, Parsifal Imanuel, znovu inkarnovaný Abd-ru-shin, tedy mesiáš, jenž má ustavit Tisíciletou říši. Jeho družkou je Lucie Dvorská (dcera herečky M. Dvorské) as. Labutí panna. Členové sekty žili izolovaně v několika komunitách blízko sebe, přerušili styk s rodinami, děti nechodily do školy, členové sekty dostali nová jména, podstupovali očistné kúry a pústy ap. Lidé poškození fyzicky a psychicky byli časem postupně vylučováni jako „nevhodní pro Tisíciletou říši“. Ti pak volili smrt nebo končili

---

¹⁸⁸ Chmelík, 2001, s. 47

ve zdravotnických a psychiatrických ústavech. Dvorský s rodinou se ukrývá před obviněním pro ohrožení mravní výchovy mládeže. Chmelík¹⁸⁹ považuje tuto sektu za jednu z nejnebezpečnějších, které na území ČR působí.

Svědkové Jehovovi

Zakladatelem je Charles Taze Russel, narozen 16. 2. 1852 ve městě Pittsburg, stát Pensylvánie, USA. Zemřel 31. 10. 1916. Centrem je Brooklyn v New Yorku. Odtud distribuují i své časopisy, např. „Strážná věž“ nebo „Probud'te se!“ do celého světa. Typická je naprostá oddanost vůdcům, kteří autoritativně rozhodují o věcech víry i každodenního života. Publikace, které vydávají, jsou chápány jako zcela závazné. Typické je také očekávání brzké bitvy u Armagedonu (světová atomová válka), při které 144 tisíc Svědků označených pečeti zůstane s Kristem v nebi, zatímco většina Svědků bude žít věčně v pozemském ráji. Aby přežili Armagedon, nestačí být pouze členem organizace, ale musí splnit i další podmínky. Např. musí splnit normu v tzv. polní službě, tzn. určitý počet hodin, které musí strávit šířením učení, navštěvováním lidí, rozdáváním časopisu Strážná věž ap. Určité nebezpečí vyplývá z jejich oddanosti k autoritativnímu vedení. Nepředpokládá se příprava tragického konce (sebevraždy ap.), ale zákazy a příkazy ovlivňují dospělé i děti. Např. neslaví Vánoce ani narozeniny, odmítají službu v armádě, nepřijímají transfuzi krve ani v případě ohrožení života. Symbolem je hradní strážní vížka. Před rokem 1989 nebyli státními orgány povoleni, problémy měli zejména mladí muži, kteří odmítali nastoupit základní vojenskou službu. Žádost o registraci v ČR podali v roce 1993. Počet členů celkem je asi 5,8 milionů, v ČR odhadem asi 16 tisíc.

V běžném životě přijdeme do styku se Svědky Jehovovými zejména při jejich návštěvách v domácnostech (chodí ve dvou), při nabízení Strážné věže kolemjdoucím lidem na veřejných místech nebo při mediálních kauzách s transfuzemi krve.

Satanismus

Někdy se uvádí, že satanismus zakladatele nemá, jindy se za zakladatele této sekty v novodobé historii považuje Aleister Crowley (1875 - 1947), básník a spisovatel knih

---

¹⁸⁹ Chmelík, 2001, s. 48

o magii a esoterním okultismu.¹⁹⁰ Jeho charakteristickým rysem je mnohotvárnost. Nemá ani jednotnou posvátnou knihu, ani vůdce. Satanisty spojuje protest a vzдор, symbolizovaný satanem. Hnutí je zaměřené proti křesťanství. Působí v různých dobách. Vrcholu dosáhl satanismus např. ve Francii za vlády Ludvíka XIV. Krédem satanistů byla „Smyslnost“. Užívej všech smyslových vjemů. Neboj se, že tě nějaký bůh pro to zavrhne. Dalším uctívatelem ďábla je Američan Anton Szantor LaVey (1930). Pracoval v prostředí cirkusu, zábavních parků a jako policejní fotograf. Jeho zálibou byla oblast magie a čarodějnictví. O Valpružině noci 30. 4. 1966 založil Církev satanovu, která má ústředí v San Francisku v Kalifornii. Napsal Satanskou bibli, Satanské rituály a Dokonalé čarodějnice.

Někteří autoři (např. Chmelík, 2001) považují satanismus spíše za jev z oblasti sociální patologie nebo psychopatologie.

Scientologie a Dianetika

Zakladatelem je americký spisovatel sci-fi a westernových románů Lafayette Ronald Hubbard (1911 - 1986). Bez odborného vzdělání, pouze z četby oboru psychologie a psychiatrie publikoval v roce 1950 svou známou základní knihu scientologie „Dianetika – moderní věda o duševním zdraví“. Odborná veřejnost ji odmítla a způsobila tak Hubbardovu fanatickou nenávist zejména vůči psychologům a psychiatrům. Zakládal tzv. Dianetická centra pro psychoterapii podle jeho teorií. I když se zpočátku jednalo o světskou záležitost, založili jeho následovníci v roce 1955 ve Washingtonu Scientologickou církev, která má Dianetická centra po celém světě. Má velmi pevnou strukturu a je ve skutečnosti výborně prosperujícím podnikem, dokonce s jakousi svoji vlastní tajnou policií. Postupně vyvinula vlastní „jazyk“, kterému nečlen těžko porozumí. Její náboženský charakter je všude zpochybňován. Jako církev vystupuje hlavně pro výhodné daňové úlevy. Jinak se prezentuje jako věda. Její náboženské učení hovoří o tom, že člověk je ve skutečnosti bytost mimozemského původu, která sestoupila do hmoty a při průchodu minulými životy na sebe nabalila velké množství problémů a zapoměla tak na svůj božský původ. Tyto problémy mají být odstraněny právě scientologickými technologiemi.

---

¹⁹⁰ Esoterika – tajná nauka přístupná jen několika vybraným a zasvěceným. Nyní se tímto pojmem označují vědy, které se zabývají nadsmyslovými jevy, např. astrologie, parapsychologie apod.

Za nebezpečné lze považovat zejména způsob, kterým navozují strach ze zhoršování psychického stavu a následné psychické manipulace. Scientologové se rovněž snaží ovládnout různé firmy.

Některé krajní náboženské skupiny, destruktivní a apokalyptické kultury

Chrám lidu (též Svatyně lidu)¹⁹¹. Vůdcem byl Jim Jones. Sídlili v amazonské džungli ve státě Guyana ve městě Jonestown. Používali praktiky vymývání mozků, bití, pohlavního zneužívání a tzv. zkoušku tekutinou, jejíž požití mělo vyvolat smrt. Podle Koukolíka¹⁹² ukončila činnost sekty 18. 11. - 19. 11. 1978 hromadná smrt 914 lidí, z toho 294 dětí a dospívajících do 18let, která následovala poté, co členové sekty zastřelili senátora L. Ryana¹⁹³, tři novináře a jednoho člena sekty, který chtěl Jonestown opustit. Údajně přežilo několik členů sekty, kteří se ale nepřihlásili dosud úřadům ani o sobě nedali jinak vědět. V tisku se udržují spekulace o tom, že za událostí stál experiment CIA, jehož náplní bylo zkoumání vědomí. Tyto zprávy však nelze ze zřejmých důvodů v současné době ověřit.

Davidovská větev adventistů sedmého dne. Vůdcem byl Vernon W. Howel a David Koresh. Sídlili na farmě Mt. Carmel u města Waco v Texasu. Manipulací byli připraveni svést po boku andělů konečnou světovou bitvu s americkou armádou. Byli vyzbrojeni, opevněni a zásobeni potravinami. Při kontrole nepovolených zbraní zastřelili čtyři agenty FBI a ATF. Po 51 dnech obléhání v den útoku 19. 4. 1993 spáchali davidíáni hromadnou sebevraždu zastřelením nebo upálením. Raně zcela shořel. Obětí bylo celkem 90, včetně dětí. Uniklo a zachránilo se pouze 9 osob.

Řád Chrámu slunce (též Řád slunečního chrámu). Vůdcem byl lékař Luc Jouret. Již celkem 74 členů této tajné sekty spáchalo od října roku 1994 v několika vlnách a na různých místech hromadnou sebevraždu. Sekta má stále ještě několik set členů, žijících ve Švýcarsku, Francii a Kanadě.

---

¹⁹¹ V agnl. People's Temple

¹⁹² Koukolík, 2002, s. 248

¹⁹³ Ryan s doprovodem přiletěli na místo prověřit stížnosti na porušování lidských práv v Jonestownu

Óm šinrikjó. Zakladatelem a vůdcem je Šokó Asahara. Sekta je přísně hierarchická. Dne 20. 3. 1995 zaútočila nervovým plynem sarinem v tokijském metru, kde zemřelo 18 osob, mnoho set dalších se přiotrávilo.

Obnovení deseti přikázání. Dne 17. 3. 2000 uhořelo v Kanungu v Ugandě nejméně 330 členů této sekty. Přesný počet nelze v důsledku působení ohně přesně určit. Posléze policie objevila na pozemcích, patřících sektě těla 102 a 153 dalších obětí, mezi nimiž bylo 59 dětí. V domě jednoho z vůdců sekty našla policie pod podlahou zakopaných dalších 46 těl, mezi nimi i tělíčko tříměsíčního dítěte. V domě dalšího člena sekty byly později nalezena těla 81 obětí, z toho 44 dětí. Poté byl nalezen další hromadný hrob. Celkový počet obětí této sekty byl 924. Na některých tělech zjistila policie bodné rány nebo známky škracení, jiná těla známky násilí nenesla. Mezi vůdci sekty byli tři kněží a dvě jeptišky exkomunikované z katolické církve, mezi členy vedení sekty byla i bývalá čtyřicetiletá prostitutka.¹⁹⁴

Působení sekt nelze jednostranně a nekriticky zatracovat, stejně jako nelze podceňovat nebezpečnost některých z nich nebo nebezpečnost některých jejich rysů, zejména psychické manipulace. Toto nebezpečí je veřejnosti obvykle skryto a dostane se na povrch pouze v případech hromadných sebevražd nebo jiných událostí s vysokým emotivním nábojem pro veřejnost.¹⁹⁵

Chmelík¹⁹⁶ shrnuje nebezpečí psychického násilí v sektách takto:

- cíleně a programově ochromují schopnost jedince samostatně jednat a ničí jeho individualitu
- narušují vztah jedince k okolnímu světu
- totalitní řízení sekty vede k nepředvídatelnosti jednání sekty
- je zneužíván fyzický a psychický potenciál zejména mladých lidí
- je deformován vývoj dětí
- u některých sekt dochází k vyzbrojování členů
- jedinec je omezován ve svém projevu
- jsou využívány nejmodernější psychologické techniky ovlivňování člověka.

---

¹⁹⁴ Dle Koukolík, 2002, s. 249 a násl.

¹⁹⁵ Např. zprávy o tom, že za týráním dětí v tzv. „Kuřimské kauze“ stojí sekta.

¹⁹⁶ Chmelík, 2003, s. 45

Shrnutí

Nová náboženská hnutí jsou hnutí protestu, snahou po inovaci duchovního života, protože se současným stavem duchovního života společnosti nejsou jejich členové spokojeni. Proto zdůrazňují odlišnost od společnosti, prezentují své myšlenky jako nové novou naději nebo novou formu prožití života. Obvykle mají odlišnou kulturu, odlišný životní styl, ve více či méně oblastech se odlišuje i výchova dětí. Mají odlišnou hodnotovou hierarchii. Sekty bývají jen výjimečně nebezpečné pro život a zdraví, pokud však pomineme poměrně silné formy psychické manipulace u některých z nich. Členy sekty spojuje autoritativní vůdce nebo velká duchovní síla, uzavřenost vůči světu, odlišný pohled na svět, pocity ohrožení ze strany společnosti, protest proti společnosti, někdy radikalismus. Výrazným znakem je též oddanost vůdci nebo dogmatům sekty.

6 EXTREMISMUS

*Ex parvis saepe magnarum mementa rerum fendent.
Na malých věcech závisí často osud velkých událostí.*

Livius

*S dětmi, s nimiž si nedělali rodiče starosti,
často mívají starosti dějiny.*

Brudzinski

Extremismus v obecném pojetí označuje „*hraniční, nestandardní či jinak abnormální společenské jevy a jejich nositele.*“¹⁹⁷

Podle Chmelíka¹⁹⁸ je extremismus „*výrazné odchýlení se od obecně uznávaných a v aktuální době přijímaných norem... Lze jej vymezit jako souhrn určitých sociálně patologických jevů vytvářených více či méně organizovanými skupinami osob a*

---

¹⁹⁷ Spurný, Matoušková, 2007, s. 289

¹⁹⁸ Chmelík, 2001, s. 7 a násl.

příznivci těchto skupin, s dominujícím odmítáním základních hodnot, norem a způsobů chování platných v aktuální společnosti.“¹⁹⁹

Chmelík dále rozeznává:²⁰⁰

1) Politický extremismus. Je charakterizován odchýlením od zavedených a v aktuální době přijímaných norem. Je v podstatě **politickým programem, který odmítá kompromisy** a nese prvky výrazné nesnášenlivosti.

Jde zpravidla o **militantní odmítání politiky státu nebo ústavního pořádku a nevyhýbá se ani použití násilí.**

Politický extremismus je obvykle členěn na **pravicový a levicový**. Základní ideologie obou forem je podobná, tj. odmítání základních norem formujících současnou společnost. **Důvodem vzniku a existence různých extremistických hnutí jsou odlišné ideologie.**

Zatímco dělící čára mezi přívrženci levice a pravice je dána zjevnými rozdíly v nazírání na fungování společnosti, náboženský extremismus takto vyhraněn není.

2) Náboženský extremismus. Jde o extremistické jednání sekt, pro které je typická psychická manipulace jejich členů. Chování těchto sekt **vybočuje výrazně z právního řádu** a projevují se i dalšími sociálně patologickými aktivitami. Blíže viz kapitola o sektách.

Činy, postoje nebo názory některých jednotlivců či skupin jsou považovány za extrémní především proto, že **míří proti stavu věcí sdílenému a respektovanému většinou společnosti**. O tom, jak je pojem extremismus relativní, svědčí i to, že co je v jedné společnosti obecně považováno za extrémní, nemusí být viděno jako extrémní ve společnosti jiné. Záleží na kultuře, historii, sociálních

---

¹⁹⁹ Závazný pokyn policejního prezidenta č. 70/1999, kterým se upravuje činnost příslušníků P ČR na úseku boje proti extremistické kriminalitě, definuje extremismus jako „protiprávní činnost vycházející z ideových pohnutek, která je namířena proti základním lidským právům a svobodám, demokratickým základům, svrchovanosti a územní celistvosti státu. Konkrétnější podobu obsahuje definice policejní praxe, podle které extremismus představují „verbální, grafické, fyzické a jiné aktivity, spojené zpravidla s vyhraněným ideologickým nebo jiným kontextem, které vyvíjejí jednotlivci nebo skupiny osob s názory výrazně vybočujícími z všeobecně uznávaných společenských norem, se zřetelnými prvky netolerance, zejména rasové, národnostní, náboženské nebo jiné obdobné nesnášenlivosti, a které útočí proti demokratickým principům, společenskému uspořádání, životu, zdraví, majetku nebo veřejnému pořádku. (Dle Spurný, Matoušková, 2007, s. 289)

²⁰⁰ Tamtéž, s. 8 a násl.

i právních normách. Zároveň určení toho, co je a co není extremismus, podléhá subjektivním postojům a hodnotám. Proto se v postojích jednotlivých členů společnosti i sociálních skupin projevuje relativně široký toleranční limit.²⁰¹ K některým, zejména latentním projevům extremismu je někdy i značná část veřejnosti lhostejná, nebo s ním dokonce sympatizuje. V tomto případě se jedná o nebezpečný trend, který může vyústit v prohlubování sociálních konfliktů a následně možnému ohrožení sociálního konsensu a smíru a tím i politického systému.

3) **Nepolitický extremismus** (nositelé nedělají politiku a neusilují o její změnu).

Podle Chmelíka „většina aktivit „nepolitického“ extremismu **směřuje proti osobám, které pachatele „vyprovokovaly“ svou odlišností, jako je např. barva pleti, fyzická konstituce, oděv, chování apod. Tyto akty agrese, které vycházejí z pudového jednání a jejichž iniciátorem je uvědomění si „odlišnosti“, jsou označovány jako „xenofobní extremismus.“²⁰²**

Xenofobní extremismus je jedním z průvodních jevů existence komunity, tvořené osobami spolu sdílejícími určité hodnoty (stát, národ, rasa, ale i např. přívrženci fotbalového klubu atd.). Jsou **zaměřeny vůči „těm druhým“**, kteří jsou považováni za nebezpečné nebo jsou jim přisuzovány negativní vlastnosti.

K radikálním postojům a k nárůstu extrémistických projevů dochází za určitých společenských podmínek, z nichž za nejvýznamnější lze označit nárůst zločinnosti, zvýšení počtu asociálních osob, zvýšenou migraci, snížení prestiže státního aparátu.²⁰³

Extremismus je z psychologického hlediska často spojen s nenávistí. Pro tento druh kriminality se vžil termín trestné činy z nenávisti (z angl. hate crime), popř. kriminalita motivovaná rasovou, národnostní nebo jinou sociální nenávistí nebo kriminalita s extrémistickým podtextem.²⁰⁴

---

²⁰¹ Mnozí autoři zpochybňují samotný pojem extremismus (z českých autorů např. Z. Zbořil – viz Chmelík, 2001, s. 11, ve světě např. ve Velké Británii – viz Spurný, Matoušková, 2007, s. 289) a doporučují spíše používat přímo termíny určitého krajního chování nebo postojů, jako je xenofobie, rasismus, antisemitismus, fašismus apod.

²⁰² Chmelík, 1997, s. 7

²⁰³ Chmelík, ČR, 1997. s. 4

²⁰⁴ Blíže viz Spurný, Matoušková, 2007, s. 290

Mezi základní příčiny mnohých forem extremismu můžeme zařadit i předsudky. Musil dělí předsudky na ty, které:

- ✓ „vyjadřují negativní až hostilní názory vztahující se zpravidla k celé skupině lidí
- ✓ tyto názory se vyznačují nepřesností plynoucí z kusosti nebo nepravdivosti informací
- ✓ jsou rezistentní vůči snahám o změnu – validními protidůkazy jsou naopak petrifikovány a případně zesilovány“²⁰⁵

4) Radikalismus. Kritické postoje, jejichž snahou a cílem je změnit nebo zlepšit dané, zejména politické poměry jsou nazývány radikalismus. Na rozdíl od extremismu neusilují jeho nositelé o destrukci politického systému, i když se pohybují často na samém okraji zákonnosti. Zákony však zpravidla neporušují. To se projevuje zejména v oblasti použitých prostředků – zatímco extrémisté neváhají sáhnout k násilí, radikálové se snaží o řešení věcí v rámci platných zákonných norem.

Zatímco **extrémisté představují fundamentální a ideologickou opozici**, která hodlá změnit celý politický systém, **cílem radikálů jsou změny v různých oblastech života společnosti**, např. reformy. Snažení radikálů nesměruje k nahrazení stávajícího politického systému jiným. Radikálové proto představují **legální opozici**.

Příčiny extremismu

Spurný a Matoušková²⁰⁶ uvádějí následující příčiny existence extremismu:

- ✓ **teorie orientované na společnost.** Příčiny extremismu spatřují ve faktorech, které uvádí teorie anomie a ve společenském znevýhodnění skupin z okraje společnosti.
- ✓ **teorie orientované na skupinovou dynamiku.** Jejich podstatou je vliv sociálních skupin a konflikty mezi nimi. Odlišné kulturní vzorce chování jednotlivých vrstev společnosti, násilí jako prostředek k obhájení skupinových norem apod.

---

²⁰⁵ Musil, 1999, s. 99

²⁰⁶ Spurný, Matoušková, 2001, s. 291

- ✓ **teorie zaměřené na osobnost pachatele.** Příčiny se hledají v psychologických charakteristikách jedince.

Podobně jako u jiných sociálně patologických jevů jsou nejnebezpečnějšími formami extremismu ty, které jsou spojeny s násilím. V následujících řádcích uvedeme některé psychologické charakteristiky pachatelů extremistického násilí tak, jak je popsali Spurný a Matoušková:²⁰⁷

- ✓ **pachatelé pro zábavu a vzrušení** – motivem je vzrušení z konfliktu se zákonem, následují své vůdce, touží po obdivu a moci. Vůči obětem necítí zpravidla předsudky ani nenávisť.
- ✓ **pachatelé s životní misí sprovodit zlo ze světa** – usilují o to, aby byl svět zbaven určitých skupin, osob, které vnímají jako zlo. Považují se za bojovníky, kteří očišťují svět od zla, touží po pomstě, nespokojují se jen s akty vandalismu nebo se zastrašováním.
- ✓ **pachatelé vidící sami sebe jako obránce svého světa.** Jde o reaktivní extremistické násilí, pachatelé cítí ohrožení „svého“ světa a hodnot, své skutky činí v zájmu dobra společnosti. Jejich cíli bývají obvykle příslušníci minorit.
- ✓ **pachatelé násilí jako odplaty za jim provedenou křivdu** – tzv. odvetné násilí – reagují na zprávy (fámy) o incidentu namířeném proti příslušníkům jeho vlastní skupiny, jsou hnáni touhou pomstít se. Pravdivost zpráv, na základě kterých se k odvetě rozhodují, pro ně není podstatná a nezajímá je.²⁰⁸

Jiné charakteristiky podává Chmelík, který s odvoláním na výzkumy IKSP a práce S. Hubálka a P. Fialy konstatuje²⁰⁹, že:

- ✓ většina členů a příznivců extremistických hnutí jsou mladí lidé
- ✓ vůdčí osobnosti extremistických hnutí jsou lidé se sklony k mesiášství a megalomanií
- ✓ většina řadových členů a příznivců hnutí jsou mladí lidé, kteří se na kratší či delší dobu, často souhrou okolností, dostali na okraj společnosti

---

²⁰⁷ Citování autoři vyšli z práce McDevitta a Bennetta: Hate Crime Offenders: An expanded typology. Journal of Social Issues, 2001, č. 58

²⁰⁸ Spurný, Matoušková, 2007, s. 292

²⁰⁹ Chmelík, 2001, s. 14

- ✓ nejrizikovější skupina je mládež, kterou nesvazuje strach o majetek a zajištění rodiny, pro věk těchto lidí je určitý radikalismus k řešení problémů společnosti typický
- ✓ mladým lidem vyhovuje černobílé vidění světa, jednoduchá hesla a řešení, hledání viníka a nepřítele. NĚKÝM navrhovaná řešení jsou jednoduchá a zdánlivě řeší problémy hned. Proto snadno podléhají demagogům, kteří sami mají černobílé vidění světa a nabízejí řešení věci i agresivními akcemi.
- ✓ současnost je vnímána jako bezperspektivní a příznivci extremistických hnutí v ní nevidí místo pro seberealizaci.

Pravicově orientovaný extremismus

Skinheads

Z ultrapravicově orientované extremistické scény je nejznámější hnutí Skinheads, které však má i ultralevicové odnože.

Ultrapravicové skupiny Skinheads dělíme na:

- ✓ neonacistické
- ✓ fašistické a
- ✓ nacionalistické

Mezi nejmilitantnější odnože patřili Bohemia Hammer Skins (BHS), kteří vydávali tiskoviny, pořádali koncerty a byli velmi aktivní i na internetu. Podle Chmelíka toto hnutí nevyvíjí v poslední době přílišnou aktivitu a nejsou zaznamenávány žádné organizované hromadné akce.²¹⁰

Národní odpor (NO)

Je patrně nejvýznamnějším uskupením, které má pobočky téměř ve všech krajích. NO nemá přesně vymezenou ideologii a existují zde ideologické proudy od myšlenek nacistického národního socialismu až po ultranacionální vlastenectví. Je napojeno na širší evropské neonacistické hnutí. Jsou aktivní na webových stránkách, své

---

²¹⁰ Chmelík, 2001, s. 21

postoje a názory propaguje prostřednictvím letáků a plakátů, transparentů, vlajkami a skandováním hesel při pochodech a demonstracích, při kterých se nevyhýbají násilnostem.

Jako další pravicově orientovaná hnutí lze jmenovat Hnutí národního sjednocení, W.A.R. (White Arian Resistance), Národní alianci, Národní korporativismus a další.

Levicově orientovaný extremismus

Levicový extremismus je charakteristický svojí sociální záštitou a zdůrazňováním antagonismu v třídním boji. Tím sympatizuje s historickou komunistickou ideologií a jejími frakcemi.

Anarchoautonomní hnutí

Tímto pojmem je označováno „*spojení klasických anarchistů s tzv. anarchoautonomním hnutím, tj. nedogmaticky a neideologicky orientovaným, zdánlivě apolitickým hnutím, které zastává radikálně nonkonformní postoje vůči společnosti*“.²¹¹ Anarchoautonomní hnutí se v poslední době radikalizuje v souvislosti s bojem proti pravicově orientovanému extremistickému spektru. Organizace mají své internetové stránky, vydávají samizdatové časopisy, pořádají přednášky a různé akce. Jako další anarchoautonomní skupiny lze jmenovat AFA (Antifašistická akce) nebo FSA (Federace sociálních anarchistů).²¹²

Sharpskins

Chmelík je označuje za „*bezproblémovou odnož hnutí skinheads*“.²¹³ Vydávají velmi kvalitní hudební časopisy.

Redskins

Redskins jsou neradikálnější a nejmilitantnější levicově orientovaná odnož hnutí skinheads. Fyzicky napadají zejména ultrapravicově orientované skinheads. Jsou vyznavači trockismu, maoismu a stalinismu.

---

²¹¹ Chmelík, 2001, s. 23

²¹² Členové Antifašistické skupiny FSA patří mezi nejradikálnější osoby při demonstracích. Vytvářejí zejména ochranu před napadením ze strany pravicových radikálů, zejména z řad příznivců hnutí skinheads.

²¹³ Chmelík, 2001, s. 23

Punks

Hlavními znaky tohoto hnutí jsou nápadné typické účesy, ozdoby a oblečení. Někteří bývají napojeni na anarchisty. Heslem hnutí PUNK je „žádná budoucnost“ (no future). Vyznávají různé hudební směry. Mnozí zneužívají drogy.

Za extrémistické jsou též považovány další levicově orientované skupiny, např. Socialistická solidarita nebo Svaz komunistické mládeže.

7 DROGY

*Quod ab initio vitiosum est, tractu temporis convalescere non potest.
Co je od začátku chybné, to se během času nemůže spravit.*

Paulus

Drogové závislosti se během 20. století staly skutečnou hrozbou současné civilizace. Jednoznačný vývoj směrem ke stále účinnějším drogám ve spojení s klesající věkovou hranicí těch, kteří je zneužívají, a jejich plošné šíření jsou základní premisy této hrozby. Dalším, neméně závažným důsledkem je skutečnost, že výroba a distribuce drog jsou většinou v rukách organizovaného mezinárodního zločinu, který z těchto obrovských příjmů financuje své další aktivity. Není tajemstvím, že peníze za drogy jsou financovány i mnohé teroristické organizace.

Další důvody jsou málo viditelné a plíživé. Jde o poškozování zdraví velkých skupin obyvatelstva, a to jak tělesného, tak duševního, včetně potomků toxikomanů. O tyto lidi se musí následně společnost postarat. Zároveň jsou alkohol a drogy příčinami řady trestných činů, rozpadů rodin, „podepisují“ se na špatné výchově dětí, jejich brzkém útěku do prostředí predelikventní subkultury.

Protože drogy mají v sobě mnoho neslučitelných rozporů (úzus, abúzus), v názorech na řešení drogové problematiky se liší nejen odborníci, ale i politici, laická veřejnost

i samotní uživatelé drog. Stanoviska jsou často až protikladná a téměř všichni to své vydávají za jediný správný názor.²¹⁴

Drogy jsou, jak je naznačeno výše, problémem **sociálním, zdravotnickým a kriminologickým**.²¹⁵ Stále více se však stávají i problémem spojeným s **bezpečnostními riziky se širokým mezinárodním dopadem**. Z prodeje drog je financován především organizovaný zločin a teroristické organizace.

Drogy tak ovlivňují společenský život v jeho nejširších souvislostech a proto jsou i **problémem politickým**.

Stručný nástin poválečné historie drog v Československu a v České republice (od r. 1993)

Ined po druhé světové válce byly u nás látky, které byly považovány za psychotropní, pod účinnou kontrolou. První unikl pozornosti lék Psychoton (amfetamin). Jeho drogová účinnost byla včas zachycena, takže českou drogovou scénu výrazně neovlivnil.

Shodně s USA a západní Evropou začalo na přelomu 40. a 50. let 20. století postupně i v Československu narůstat klima příznivé pro zneužívání drog. I když se k nám nedostávaly „díky“ železné oponě klasické drogy, začalo se nepozorovaně rozbíhat epidemické zneužívání některých léků. Zvláště ve druhé polovině 50. let narostla poptávka a následně i spotřeba zejména kombinovaných analgetik. Z nepochopitelných důvodů nebyl tento jev registrován jako nebezpečný, naopak byly tyto přípravky

---

²¹⁴ Nezlomná pravda se pozná podle toho, že její protiklad je také nezlomná pravda. Niesl Bohr (dánský lékař)
In: Davenport-Hines, 2004, s. 10

²¹⁵ R. Davenport-Hines ve své knize Honba za zapomněním (viz seznam literatury) konstatuje, že „*braní drog lze chápat jako projev zvráceného vkusu, zoufalé posedlosti, lidské touhy po úniku; nebo jako snahu o dosažení transcendentálních vizí či mystického vytržení. Braní drog lze považovat za hledání utopistických mravních zásad; nebo za cestu směřující do morální pustiny. Toxické vedlejší účinky představují pro mnohé uživatele drog hru. Řadu z nich společnost chápe jako nebezpečné, beznadějně sociální případy, které je kolikrát třeba držet pod dohledem. Existuje ale pár takových (rockové hvězdy, slavné modelky nebo třeba básníci), kteří se díky drogám těší aristokratickému postavení.*“ (Davenport-Hines, 2004, s. 11)

Drogově závislími v dějinách byli panovníci, předsedové vlád, velcí spisovatelé i hudební skladatelé, ranění vojáci, přepracovaní lékaři, deprimované ženy v domácnosti, vyčerpaní dělníci, vlivní obchodníci, flamendři, hvězdy světa erotiky, populární interpreti, zkrachovalé existence, vystresovaní pubertáči, vzdorovití školní žáci, oběti ghett, skvěle se bavící mladí lidé. (Citovaná práce, s. 11)

Vinou prohibiční politiky se z legálních, třebaže nebezpečných léků stalo nejvzácnější zboží vůbec nejvýnosnějšího a dokonale organizovaného černého trhu na světě. (Citovaná práce, s. 11)

Celkově se daří policii zabavit asi 10 - 15 % zásilek heroinu a asi 30 % zásilek kokainu. Překupníci mají 300 % zisk. Aby tyto zásahy policie byly účinné, muselo by se dařit zabavovat asi 75 % zásilek drog.

dány do volného prodeje a nazvány „analgetika široké spotřeby“. Zvláště nebezpečné osudy, zejména z pohledu vězněné kriminální subkultury, měla kombinovaná antiasthmatika, zejména Yastyl. V padesátých letech se podle spotřeby Yastyly v oblastech dala určit lokalizace nápravně výchovných ústavů.

Další epidemií bylo šíření přípravku Fenmetrazin a Dexfenmetrazin, které vrcholilo ve druhé polovině 60. let. Vedle Fenmetrazinu se začal projevovat zájem i o tzv. psychofarmaka, hlavně trankvilizéry a anxiolytika, např. Meproamat, Radepur a Diazepam. Éra krajně nebezpečného halucinogenu LSD u nás byla celkem krátkodobá, ale mládež brzy objevila halucinogenní účinky antiparkinsonika Triphenidyl (kříže).

Ve druhé polovině šedesátých let se rovněž rozšířil, zejména v partách mládeže, sniffing. Jde o vdechování výparů chemických organických rozpouštěděl, např. Trichloretylénu a zejména Toluenu. Tento typ abúzu zanechává trvalá ložisková poškození mozkové tkáně a vede k nejčastějším úmrtím v průběhu akutní intoxikace. Ve věku 20 let většinou postižení zanechávají sniffingu a přecházejí k jiným drogám. Ti, kteří u sniffingu vytrvají, patří k nejhůře zvladatelným případům.

V sedmdesátých letech přešla mladá toxikomanická populace na nitrožilní injikování roztoků z léků, obsahujících kodein, zejména filtrát z tablet Alnagonu. Rovněž se objevil pervitin²¹⁶, který podle Národní protidrogové centrály stále zůstává v ČR drogou číslo jedna.

Drogy se z delikventní subkultury posunuly do běžné společnosti, zejména mezi mládež a některé podnikatele. V těchto skupinách se staly módní záležitostí. Drogy se i v naší zemi staly předmětem organizovaného zločinu a místo tranzitní zemí se stala ČR zemí cílovou. Pervitinisté tvoří podle odhadů asi 35 procent závislých.

Pojem drogy a jejich členění²¹⁷

Drogami nazýváme psychoaktivní látky, které mají rychlý vliv na chování, vědomí a náladu člověka.

---

²¹⁶ Pervitin vůbec není českým vynálezem, jak se nyní mylně traduje. Viz oddíl o pervitinu jako droze.

²¹⁷ Dělení drog jsou různá, stejně jako názvosloví. Diskutuje se, zda užívat pojem drogová závislost, toxikómánie, narkómánie apod. V tomto textu budeme tato slova, pokud zvláště nezdůrazníme něco jiného, používat jako synonyma. Rozsah této práce i její poslání nedovoluje se teoreticky zabývat názvoslovím. Čtenář, kterého tato problematika blíže zajímá, najde řadu odborně erudovaných prací českých i zahraničních autorů, které jsou na našem knižním trhu běžně dostupné.

Podle Drtila je drogová závislost „psychický a někdy také fyzický stav, vyplývající ze vzájemného působení mezi živým organismem a drogou, charakterizovaný změnami chování a jinými reakcemi, které vždy zahrnují nutkání brát drogu stále nebo pravidelně pro její psychické účinky a někdy také proto, aby se zabránilo nepříjemnostem z jejího chybění. Tolerance může nebo nemusí být přítomna. Člověk může být závislý na jedné nebo více drogách“.²¹⁸

Slovenský autor P. Ondrejkovič definuje drogu jako „surovinu nerostného, rostlinného nebo živočišného původu, která je po vpravení do lidského organismu schopná vyvolat psychickou nebo fyzickou závislost. Cituje dále F. Novomeského, podle kterého „se v lidském organismu nenachází orgán nebo tkáň, kterou by droga nezasáhla nebo později nepoškodila nebo úplně nezničila.“²¹⁹

Cíle, které jedinec zneužitím drogy sleduje, mohou být v podstatě tři:

- odstranění chorobného příznaku
- zlepšení si nálady
- vyvolání zvláštních prožitků (halucinací).

Z hlediska sociálně patologického je nutné konstatovat, že:

- ✓ závislost na farmakologicky účinných látkách postihuje velké skupiny obyvatelstva, zejména mladé populace
- ✓ zmíněné závislosti jsou sociálním problémem, neboť jsou jevem výrazně rozšířeným, který ovlivňuje život velkých kolektivů a mohl by ovlivnit život společnosti jako celku. Současně se jedná o jev zdravotnický.
- ✓ závislosti na psychotropních látkách a jejich zneužívání se jeví jako kriminogenní faktor. Konkrétní vztahy v této oblasti však nejsou dostatečně prozkoumány.
- ✓ potvrzuje se tradiční obraz, jak byl pozorován již počátkem 80. let 20. stol. Po roce 1989 se pouze objevily některé nové prvky, a to jak kvalitativní tak kvantitativní. Jde zejména o masivní průnik klasických drog ze zahraničí. Další významnou změnou je stále výraznější posun drog z delikventní populace do běžné populace.

---

²¹⁸ Drtil, 1978, s. 6

²¹⁹ Novomeský, 1996, cit. dle Ondrejkovič, 2001, s. 165

Drogová závislost je charakterizována:

- silnou touhou látku užívat a pokračovat v jejím užívání za každou cenu
- tendencí zvyšovat dávky, aby se dosáhlo účinku, který původně vyvolala dávka menší
- existencí psychické nebo fyzické závislosti včetně abstinčního syndromu
- ničujícím účinkem na jedince i společnost²²⁰

Na vznik drogové závislosti spolupůsobí čtyři základní faktory:

- **typ, charakter a dostupnost drogy** – vedle preference účinku jednotlivých drog nebo jejich skupin se jako ještě důležitější jeví dostupnost drogy, zejména dostupnost ekonomická.
- **struktura osobnosti** – jde o širokou škálu problematiky. K drogám se uchylují většinou lidé úzkostní, ti, kteří neumí vyřešit přirozeně své problémy, lidé s různými anomáliemi psychiky.
- **působení sociálního prostředí (společenské a psychologické vlivy)** – jde zejména o vliv part, ale i celkově příznivé klima pro zneužívání drog ve společnosti.
- **podnět, spouštěcí či provokující faktor** – může jím být momentálně tíživá situace, stres či pocit jedince, že není schopen adekvátně vyřešit aktuální problém. Častou motivací je i snaha neodlišovat se od skupiny, někdy i zvědavost.

Pravděpodobnost vzniku drogové závislosti je vyšší u lidí:²²¹

- ✓ zvýšeně citlivých, zranitelných, úzkostných, trpících komplexem méněcennosti
- ✓ extrovertních, kteří mají sklony k impulzivě, dramtizování a zvýšené sebestřednosti
- ✓ kteří mají časté konflikty s okolím, jsou agresivní
- ✓ žijících v rodinách, kde je někdo závislý na nějaké droze (vč. alkoholu nebo tabáku)

---

²²⁰ P. Ondrejkovič upozorňuje, že tato klasická definice WHO vyvolává více otázek než odpovědí zejména tím, že nestanoví, kolik z výše uvedených znaků musí být současně přítomno a navíc je poplatná jen jedné typologii, stanovené právě WHO. (Ondrejkovič, 2001, s. 162)

²²¹ Fürst, 1999, s. 45

- ✓ s mozkovým postižením, trpících duševní chorobou nebo u lidí, kteří jsou dlouhodobě nemocní

Z hlediska trvání abúzu i stupně závislosti na droze hovoříme o:

- **experimentu** - pokusné, většinou jednorázové setkání s drogou. To však může být toxikomanovi osudné a může se „rozjet“. Toto riziko je nejvýznamnějším argumentem proti legalizaci tzv. měkkých drog.
- **zneužívání (abúzu) drogy** - nadměrné požívání drogy jak co do množství, tak frekvence. Zařazuje se sem i užívání drogy v nevhodnou dobu (práce, gravidita, řízení auta apod.)
- **závislosti** - kterou dělíme na závislost fyzickou a psychickou.

Fyzická závislost (tělesná) je stav, kdy se organismus droze přizpůsobil a zahrnul ji do své látkové výměny. Při tomto typu závislosti člověk drogu potřebuje a při přerušení abúzu dochází k abstinenčnímu příznaku.

Psychická závislost je duševní stav vzniklý podáváním drogy, tedy nutkání drogu brát.

Drogy dělíme na:

- **Látky centrálně tlumivé** - alkohol, barbituráty, trankvilizéry
- **Opiáty** - opium a jeho deriváty – kodein, heroin, morfin, methadon
- **Stimulantia** - amfetaminy, fenmetrazin, pervitin, kokain, nikotin, kofein
- **Halucinogeny** - LSD, mezkalin
- **Konopí** - marihuana, hašiš
- **Inhalanty (inhalační drogy, sniffing, drogy hloupých)** - organická rozpouštědla a další chemikálie
- **Závislosti na lécích** patří mezi nejskrytější formy zneužívání drog. Významné místo hrají rovněž ve vězněné kriminální populaci (tzv. „klepky“).

Látky centrálně tlumivé

Nejznámější a nejrozšířenější centrálně tlumivou látkou je alkohol. (Někteří autoři dosud hovoří o alkoholových a nealkoholových drogách nebo závislostech. I proti tomuto dělení nelze nic namítat. My se přidržíme výše uvedeného dělení).

Alkohol má výrazně anxiolytické účinky (rozpouští úzkost). Již při poměrně nízké hladině je narušeno vnímání a motorika. Přiměřené požívání alkoholu patří ve většině světa k běžnému bontonu a společnost alkohol a jeho požívání toleruje a pokládá za normální součást života. Odhaduje se, že ve vyspělých zemích má problémy s alkoholem asi deset procent dospělé populace.

Mnozí lidé si alkoholika představují jako člověka, který žije na okraji společnosti, povaleče, často bez vlastního domova, rodiny a zázemí. Chodí neupravený, nepracuje nebo si vyhledává jen krátkodobé příležitostné práce.

Tuto charakteristiku nelze pochopitelně odmítnout a mnoho již deprivovaných osobností tímto způsobem žije. Řada alkoholiků nebo lidí, kteří problémy s alkoholem mají, však nevykazují ani jednu z výše uvedených charakteristik. Mají své zaměstnání, mají rodiny, zastávají i odpovědná místa. Nadměrné pití vzniká i z přetížení. Takový člověk pozná, že po sklenice alkoholu mizí tréma, pocit únavy, úzkost, obavy nebo neklid.

Definice alkoholismu je mnoho. Velmi obecně lze konstatovat, že **alkoholik je člověk, jehož pití působí potíže jemu samému, jeho nejbližšímu okolí i společnosti.**

Alkoholová závislost vzniká tehdy, jestliže **spotřeba alkoholu u jedince překračuje míru, kterou toleruje jeho okolí i společnost a jeho spotřeba je tak velká, že poškozuje jeho zdraví, vztahy s okolím i společností.**

Autoři všech definic se shodují na dvou základních kritériích:

- **neschopnost zřít se napítí alkoholu** (pití v nevhodnou dobu)
- **ztráta kontroly pití** (neumí si říci dost).

Vývoj alkoholismu prochází několika fázemi. Nejznámější je Jellinkova stupnice.

Fáze I. - počáteční (iniciální) – člověk začíná pít alkohol většinou k potlačení nepříjemných psychických stavů a zároveň stoupá jak frekvence pití, tak dávky.

Zvyšuje se tolerance (více snese).

Fáze II. - varovná (prodromální) – člověk začíná vyloženě vyhledávat alkohol, tedy příležitost k napití. Objevuje se častěji i velmi silná opilost. Zároveň si uvědomuje, že jeho pití je jiné než u ostatních lidí.

Fáze III. - rozhodná (krucální) – je charakterizována ztrátou kontroly nad pitím, alkohol začíná postiženého zcela ovládat.

Fáze IV. - konečná (terminální) – tolerance k alkoholu se snižuje, objevují se ranní doušky, pití je prakticky celodenní. Postižený opouští zaměstnání, často se mu rozpadá rodina. Někdy se též tato fáze charakterizuje, že **s alkoholem to nejde a bez něj také ne.**

Požívání alkoholu je i kriminogenním faktorem, který pozorujeme v anamnézách mnohých kriminálních pachatelů. Alkohol odbourává zábrany, vede ke zvýšené agresivitě, způsobuje rozpad kvalitních sociálních vztahů. Svoji specificky negativní roli hraje alkohol i v dopravě nebo jako příčina pracovních úrazů..

Zvláštní význam má pro alkoholika i prostředí, kde alkohol pije. Je pravda, že existují alkoholici, kteří se propijí o samotě (uvádí se, že se tento způsob častěji týká žen než mužů). Řada z nich však považuje za zcela nepostradatelné především prostředí hospody. Někdy závislý člověk není ani dost dobře schopen určit, co je u něho primární.

Lidé se podle vztahu k alkoholu dělí na **abstinenty, konzumenty, pijáky a alkoholiky.**

Ze sociálně patologického hlediska nás však více zajímají příčiny a zejména důsledky nadměrného pití či alkoholismu.

Opiáty

Opium je patrně první známou psychotropní látkou. Jeho účinky zná lidstvo velmi pravděpodobně více než 6000 let. O účincích opia se zmiňuje již Homér, podrobněji je

popsal až Hippokratés. Záznamy o používání opia jako léku i jako drogy se v Evropě objevují od 17. století.

Opium je žlutozelená tekutina, která na vzduchu zasychá a mění svoji barvu na hnědou. Nejznámějším představitelem opiátů je heroin (diacetylmorfin). V roce 1803 (podle jiných pramenů 1804 nebo 1805) lékárník F. Sertürner získal z opia morfin.²²² V roce 1832 byl P. J. Robiquetem objeven kodein (metylmorfin) původně jako nečistota vyskytující se ve vārce morfinu. V roce 1874 objevil C. R. Wright heroin (diacetylmorfin). Wright však rozpoznal varovné příznaky heroinu (ospalost, ochablost, pocity strachu) a dalších pokusů zanechal. Až v roce 1898 provedl stejné pokusy Němec H. Dreser, který heroin označil za zázračný lék. Původně byl podáván jako lék při dýchacích potížích, později dokonce jako protilék při závislosti na morfinu.

Po roce 1989 se začal lavinovitě šířit i do naší republiky a po pervitinu je druhou nejčastěji zneužívanou drogou. Původně vysoká cena heroinu byla nyní stlačena na 800, místy i 600 Kč za gram, přičemž ještě v roce 1993 stál gram dva až tři tisíce korun.

Typickou vlastností opiátů je nárůst tolerance, tzn., že postižený si na drogu rychle přivyká a potřebuje stále vyšší dávky.

Domácí toxikomani začali v 70. letech podomácku vyrábět tzv. „braun“, který získal název podle svého hnědého zbarvení.

Po počáteční fázi zneužívání opiátů se člověk cítí lépe, dochází k příjemnému prožívání. Po čase se však dostavuje abstinenci syndrom a člověk se cítí normálně jen tehdy, když je pod vlivem opiátu. Postupně klesá kontrola vlastního chování. Člověk opouští zaměstnání, zájmy, blízké, opouští školu, jeho cílem je získat peníze na opatření si drogy. Často se tak dopouští trestné činnosti.

Heroin

Chemické složení: diacetylmorfin

Slangový název: čoko, eič (fonetický přepis angl.písm.h), háčko, herák, héro, herodes, white lady (bílá paní)

---

²²² Látku pojmenoval podle boha snů Morfea, jehož otcem byl bůh spánku Hypnos.

Vzhled:	bílý až hnědý prášek nebo granule
Zvyšování dávek:	ano
Trvání účinku:	3 - 6 hodin
Aplikace:	inhalace, injekčně, kouřením, šňupáním
Účinky:	okamžitý efekt (nitrožilně), 10 - 15 minut (tzv. nájezd), euforie, zklidnění, nevolnost, útlum dýchání, zúžené zornice, znečitlivění, pocit lhostejnosti vůči problémům. Snižování potřeby sexu, poruchy menstruace, úpadek fyzické kondice.
Projevy předávkování:	stav netečnosti, zorničky jako „špendlíkové hlavičky“, pomalé, povrchní dýchání, nepravidelný tep, lepkavá kůže, křeče
Abstinenční příznaky:	úzkost až psychické zhroucení, studený pot, husí kůže (cold turkey ²²³), zimnice, rozšířené zornice, třes, průjmy, zvracení, silný hlen z nosu. Málo spí, zmatenost, panika, pocity ohrožení.

Při předávkování nebezpečí úmrtí!

Při nitrožilní aplikaci vzniká návyk po 5 - 7 dávkách.

Často se kombinuje s analgetiky, barbituráty nebo kokainem.

Braun

Chemické složení:	hydrocodon
Slangový název:	běčko
Vzhled:	sytě hnědá tekutina
Zvyšování dávek:	ano
Trvání účinku:	3 - 6 hodin
Aplikace:	injekčně
Účinky:	okamžitý efekt (nitrožilně), pocit příjemného tepla, těžkosti, sucho v ústech. Nevnímá hlad a bolest, nevolnost, útlum dýchání, zúžené zornice, znečitlivění, pocit lhostejnosti vůči problémům. Snižování potřeby sexu, u žen poruchy menstruace, úpadek fyzické kondice, zvracení, zácpy, zvýšené vylučování moči, svědění kůže.
Projevy předávkování:	stav netečnosti, zornice jsou jako tzv. „špendlíkové hlavičky“, pomalé, povrchní dýchání, nepravidelný tep, lepkavá kůže, křeče.

²²³ Z angl. – doslova „studený krocan“. Spojení těchto slov má v angličtině řadu významů, např. neomalenost, též znamená „šoková terapie“ nebo se používá pro náhlé odnětí drogy toxikomanovi.

Abstinenční příznaky: nejsou specifické, může se objevit úzkost až psychické zhroucení, studený pot, husí kůže, zimnice, rozšířené zornice, třes, průjmy, zvracení, silný hlen z nosu. Málo spí, zmatenost, panika, pocity ohrožení.

Při větších dávkách nebezpečí úmrtí!

Závislost nastává až po relativně delší době i několika let.

Methadon²²⁴

Chemické složení:	1-metyl-4-oxo-3,3-difenhexyl
Slangový název:	???
Vzhled:	prášek, roztok
Zvyšování dávek:	ano
Nejvyšší jednotlivá dávka:	- perorálně a podkožně 20 mg - terapeutická dávka 2 až 10x nižší.
Trvání účinku:	12 - 24 hodin
Aplikace:	ústně, výjimečně injekčně
Užití :	- substituční droga - potlačování odvykacích příznaků při vysazení opiátů - heroinová náhražka během léčby
Účinky:	- podobné jako morfin i heroin (chemicky se jim nepodobá!!) - silnější a méně hypnotický
Projevy předávkování:	jako heroin a ostatní opiáty
Abstinenční příznaky:	jako heroin a ostatní opiáty, ale nejsou tak silné

Stimulační drogy

Nejznámějšími představiteli těchto povzbuzujících, a proto velmi oblíbených drog jsou pervitin, kokain a extáze (ecstasy). Po požití těchto drog je člověk výkonnější, má pocit, že mizí únava, je výkonnější, extrovertní, plný energie. Zvláště přitažlivá je zvýšená sexuální výkonnost (kokain je byl v minulosti též nazýván drogou prostitutek).

Jako u jiných drog se i u těchto drog libé pocity postupně mění v nelibé. Toxikomani,

---

²²⁴ Methadon byl syntetizován v Německu během II. světové války jako náhražka za morfin. Na „počest“ Adolfa Hitlera byl pojmenován Dolophine. V minulosti v ČR podáván jako lék proti kašli pod názvem Mecodin. V současné době je používán jako substituční látka.

zneužívající stimulační drogy, trpí často tzv. „stíhou“. Postižený má pocit, že se všichni na něho dívají, mluví o něm, jsou vůči němu negativističtí. Podle Presla „*jde o rozvoj závažné duševní poruchy způsobené stimulační drogou - o rozvoj paranoidního či paranoidně-halucinatorního syndromu v rámci vznikající toxické psychózy*“.²²⁵

Tyto drogy můžeme rozdělit dle jejich původu na přírodní a syntetické.

Kokain

Objeven byl F. Gaedckem 1855, resp. 1860 („znovuobjevitel“ A. Niemann) v Německu. Původně byl užíván jako anestetikum.

Chemické složení, účinná látka: kokainhydrochlorid

Slangový název: cukr, kokeš, kokos, koks, pudr, sníh, vločka

Vzhled: bílý prášek, tablety různých barev

Zvyšování dávek: ano

Trvání účinku: 1 - 2 hodiny

Aplikace: šňupáním, kouřením, injekčně

Účinky: účinek závisí na množství a frekvenci užívání. Projevuje se poklesem soustředěnosti, excitací, euforií, vyvoláním pocitů radosti, rozhodností, poklesem krevního tlaku a tepu, ztrátou chuti k jídlu, pocitem fyzické výkonnosti, odstraněním únavy, nespavostí, schopností empatie.

Projevy předávkování: křeče, pokles tělesné teploty, „stíha“, problémy v oblasti sexuálního života

Abstinenční příznaky: apatie, podrážděnost, deprese, neklid, nervozita, „stíha“, nepřiměřeně dlouhý spánek

Při předávkování nebezpečí úmrtí!

Crack

Chemické složení: hydrochlorid kokainu, volná báze – tzv. benzyolmetylecgonin

Slangový název: free base, krtek

Vzhled: bílé krystalky (rocks), bílá hmota

---

²²⁵ Presl, 1995, s. 16

Zvyšování dávek: ano

Trvání účinku: 1 - 2 hodiny, vrchol během prvních 30 - 60 minut, stav intenzivní euforie trvá asi 10 minut

Aplikace: - kouřením (zvláštní dýmky či cigarety, míchá se s tabákem nebo marihuanou)
- inhalováním kouře - spalován na pocínované fólii

Účinky: stejné jako u kokainu, dále empatie, solidarita, pocit radosti, pocity příjemného tepla (fáze se nazývá rush - jízda).Tlumí agresivitu.

Projevy předávkování: dtto kokain

Abstinenční příznaky: dtto kokain

Mimořádně vysoká návykovost již po několika týdnech užívání (uvádí se asi 2 měsíce).

Při předávkování nebezpečí úmrtí!

Pervitin

Pervitin, chemicky metamfetamin, je derivát amfetaminu. Amfetamin byl vyroben již v roce 1887 a závislost na něm byla na našem území prvně popsána Janotou v roce 1941. Metamfetamin (pervitin), byl vyroben v Japonsku v roce 1888. V roce 1928 byla objevena schopnost amfetaminu zvýšit krevní tlak a začal se uplatňovat jako stimulantium. Do Evropy se dostal v roce 1929. Za druhé světové války jej používali např. sebevražední letci kamikadze, němečtí parašutisté nebo byl užíván i k potlačení bojové únavy vojsk. Samotné slovo pervitin je německého původu. Dlužno podotknout, že účinky amfetaminu a pervitinu jsou téměř totožné a obě látky lze rozlišit pouze laboratorním rozbořem.

Chemické složení, účinná látka: metamfetamin

Slangový název: perník, piko, péčko, pergo, peří, ice, sníh

Vzhled: hnědý až bílý prášek, roztok

Zvyšování dávek: ano

Trvání účinku : 2 - 8 hodin

Aplikace: ústy, šňupáním, injekčně

Účinky: pokles soustředěnosti, excitace, euforie, pokles krevního tlaku a tepu, ztráta chuti k jídlu, pocit fyzické výkonnosti, odstranění únavy, nespavost, schopnost empatie

Abstinenční příznaky: apatie, podrážděnost, deprese, neklid, nervozita, „stíha“, nepřiměřeně dlouhý spánek

Projevy předávkování: křeče, pokles tělesné teploty, „stíha“

Při předávkování nebezpečí úmrtí!

Extáze (ecstasy, MDMA, XCT)²²⁶

Chemické složení: derivát amfetaminu, 3,4-metylendioxiamfetamin

Slangový název: Adam, éčko, eden, empathy, harmony, koláč, love, Mitsubishi, superman, Strýček Skrblík, rolling

Vzhled: tabletky s ražbou

Zvyšování dávek: ano

Trvání účinku: 2 - 4 hodiny, vrchol během prvních 30 - 60 minut

Aplikace: ústně

Účinky: dtto pervitin a kokain, dále pocit příjemného tepla, vzájemného porozumění, vcítění se do druhého, pocity radosti a solidarity (tzv. rush)

Projevy předávkování: dtto pervitin a kokain

Abstinenční příznaky: dtto pervitin a kokain, „stíha“

Při předávkování nebezpečí úmrtí!

Halucinogeny

Nejznámějším halucinogenem je derivát kyseliny lysergové - LSD. Droga je nebezpečná nevypočitatelností svých účinků. V 60. letech 20. stol. byla v USA (a po jejích vzoru i jinde) dokonce propagována. Zejména umělci si libovali ve vidinách a neobvyklých zážitcích po jejím užití. Zvláště nebezpečným jevem je náhlý návrat, tzv. flash back²²⁷ Jde o stav, kdy již abstinující uživatel se náhle, aniž by drogu požil, dostane k subjektivní prožitku náhlé intoxikace. Flash back může přijít třeba i po roce abstinence. LSD u nás nedosáhla naštěstí velké obliby a rozšíření, i když se zprávy o jejím výskytu a stále častějším zneužívání začínají v poslední době množit v podobě tzv. „tripů“, užívaných mládeží na diskotékách.

Dalším halucinogem je psilocybin, obsažený v houbě Lysohlávka česká.

---

²²⁶ Původně byla extáze používána psychiatry v USA jako lék, její výroba byla zastavena koncem 80. let 20. století. Účinky extáze bývají různě popisovány, liší se i složení drogy. Příčinou je, že amfetamin má řadu derivátů a jejich výroba je poměrně složitá.

²²⁷ Z angl. vracet se, vyzařovat, odrážet

Žádaným halucinogenem je i lék Triphenidyl, zvaný toxikomany „téčko, trifák nebo kříže“ (podle kresby na tabletě). Po předávkování dochází ke zrakovým halucinacím a euforii.

LSD

LSD byla syntetizována z námelu švýcarským chemikem Hofmanem 1938 v Bruselu, její halucinogenní účinky byly náhodně objeveny až v roce 1943 v USA. Pro její účinky s ní bylo často experimentováno v uměleckých, ale i lékařských kruzích.

Chemické složení:	dietylamid kyseliny lysergové
Slangový název:	acid, kyselina, papírek, trip, tripík, okenní tabulka (window panes – tenké čtverečky želatiny) nebo kyselina pijáková (blotter acid – rozpuštěná a nasátá do sacích papírků)
Vzhled:	prášek, různobarevné tablety, impregnované čtverečky papíru nebo želatiny, tinktura
Zvyšování dávek:	ne
Trvání účinku:	2 - 8 hodin
Aplikace:	ústně
Účinky:	změna nálady, excitace (vybuzení), obvykle euforické stavy, ale někdy těžké deprese. Porušeno vnímání směru, vzdálenosti, prostoru i času, halucinace, deziluze (nemění ani racionální kritika - stihomam), flashback, tripout
Projevy předávkování:	psychózy, sebevraždy
Abstinenční příznaky:	nevypočitatelné
Při předávkování nebezpečí úmrtí!	

Psilocybin

Chemické složení:	podobné LSD
Slangový název:	houbičky, lysohlávka,
Vzhled:	sušené hlavičky, vývar, výluh
Další vlastnosti stejné jako LSD	
Ostatní:	muchomůrka červená, muchomůrka tygrováná, durman, Triphenidyl

Konopí

Drogy z této skupiny – marihuana a hašiš – jsou někdy nazývány jako měkké (soft) drogy. Jde o jednu z nejstarších známých drog. Znalost jejich psychotropních účinků je doložena v Indii kolem roku 3000 př. n. l. Marihuana a hašiš obsahují stejnou účinnou látku a liší se pouze formou své úpravy. Někteří autoři považují tyto drogy za vstupní bránu do světa drog tvrdých, jiní je bagatelizují a dokonce usilují o jejich legalizaci, zejména v případě marihuany.

Marihuana

Účinná látka:	kanabinoidy, tetrahydrocannabinol (THC)
Slangový název:	gandža, majoránka, mariánka, márinka, marjánka, maruška, mařena, mařenka, roští, seno, tráva, travka, zelená láska, zelí lovec lebek – směs m. a h.
Vzhled:	sušené listy nebo květy
Zvyšování dávek:	spíše ne
Trvání účinku:	2 - 4 hodiny
Aplikace:	kouření, ústně, přidává se do nápojů nebo do sladkého pečiva, i k zvýšení účinku do alkoholu
Účinky:	uvolnění zábran až euforie, chuť k jídlu, zmatené chování
Projevy předávkování:	únava, paranoidita, krátkodobé selhání paměti, nevolnost
Abstinenční příznaky:	nepříliš výrazná nespavost, zvýšená aktivita, nervozita

Hašiš

Chemické složení:	kanabinoidy, tetrahydrocannabinol THC - v hašiši asi 5x více než v marihuaně
Slangový název:	bahno, čokoláda, haš, hašek, hovno, charas, gram, šit ²²⁸ , lovec lebek – směs marihuany a hašiše.
Vzhled:	světle až tmavě hnědá plastická hmota, olej
Zvyšování dávek:	spíše ne
Trvání účinku:	2 - 4 hodiny
Aplikace:	kouření, ústně, přidává se i do nápojů nebo do sladkého pečiva
Účinky:	uvolnění zábran až euforie, chuť k jídlu, zmatené chování

---

²²⁸ Fonet. přepis angl. shit - hovno

Projevy předávkování: únava, paranoidita, krátkodobé selhání paměti, nevolnost

Abstinenční příznaky: nepříliš výrazná nespavost, zvýšená aktivita, nervozita

Těkavé látky (inhalanty, drogy hloupých, sniffing)

Historicky je užívání (narkóza) i zneužívání těchto látek spojeno s pokrokem chemie koncem 18. století a zejména objevením účinku oxidu dusného (rajský plyn) Humphrym Davym.

Nejznámějším a nejnebezpečnějším představitelem této skupiny je **toluen**. Jeho zneužívání je známo jak z USA, tak ze Západní Evropy. Naše země byla touto vlnou zasažena v polovině 60. let.

Nebezpečí toluenu a dalších čichaných drog spočívá především v poškozování mozku, jaterní tkáně a dýchacích cest. Největší riziko je však v nemožnosti jeho dávkování.

Základním pozorovatelným psychopatologickým fenoménem je pasivní postoj k abnormálním prožitkům i nebezpeční otravy a smrti. Po inhalaci jsou patrné poruchy vědomí, vznikají abnormální vjemy především zrakové, ale i sluchové. Vyhasínají emoce, utlumuje se psychomotorika, později nastupuje strach, který většinou nemá konkrétní podobu člověka, bytosti nebo jevu, a proto bývá označován za strach z neznámého. (Toxikomani tento stav označují jako „stíha“.)

Čičači přecházejí později vesměs na jiné drogy, avšak ti, kteří u čichaných drog zůstávají, patří mezi nejhůře zvladatelné případy.

Závislosti na léčivech

Zneužívají se zejména:

Analgetika a antipyretika, psychostimulancia, anxiolytika, antiastmatika, barbituráty, trankvilizéry, antidepressiva atd. Některá léčiva jsou používána jako prekurzory.

Trestná činnosti a drogy

Důležitější, než dělení drog, je z hlediska sociální patologie právě vliv drog na sociálně deviantní nebo sociálně patologické chování.

Z tohoto hlediska dělíme trestnou činnost do pěti skupin:

Organizovaná trestná činnost výrobců a distributorů drog

Za touto formou stojí většinou v pozadí mocné, na první pohled seriózně se tvářící společnosti, které však takto kryjí zločinecké aktivity a slouží zpravidla jako „pračky“ takto získaných peněz. Existují však i mocné gangy, které se tím, že jejich náplní je výroba drog a jejich prodej, nijak netají.

V našich podmínkách tato forma zatím chybí, i když se stále více objevují tajné laboratoře na výrobu některých drog, zejména pervitinu a „braunu“.

Trestná činnost páchaná pod přímým vlivem drog

Trestný čin spáchaný pod vlivem drogy, s výjimkou alkoholu, není rozhodně pravidlem. Alkohol se podílí (zatím s výjimkou trestných činů v dopravě) na více trestných činech, než nealkoholové drogy. Skutečností je, že drogu najdeme často v anamnéze kriminálního pachatele. Otázkou je spíše nutné tedy stavět tak, zda by se jedinec trestné činnosti dopouštěl i v případě, že by drogu nebral.

Trestná činnost páchaná za účelem získání drogy

Snaha opatřit si prostředky na nákup drogy je nejčastější příčinou trestné činnosti, páchané samotnými toxikomany. Kvalifikované odhady uvádějí, že až 75 % trestných činů spáchaných toxikomany má tuto motivaci. Nejčastějšími formami takto páchané trestné činnosti jsou nenásilné trestné činy - krádeže, vloupání apod. Vyloučit samozřejmě nelze ani kriminalitu násilnou - loupeže a vraždy.

Velice často se do této skupiny dostanou i gambleři. Podle Tafta a Englanda Jr.²²⁹ je patologické hráčství zvláště v případech závažných případů vydírání častou příčinou v rozvoji kriminální kariéry.

Trestná činnost páchaná na samotných toxikomanech

Tu lze rozdělit do dvou skupin. První tvoří vydírání, sexuální zneužívání, nucení k prostituci a další formy trestné činnosti, které lze přímo trestně stíhat, protože vykazují znaky příslušných trestných činů. Problematika černého čísla této kriminality včetně důkazních řízení je záležitostí složitou a velmi komplikovanou. Druhá nese

---

²²⁹ Taft, England, 1964, s. 195

znaky první ve smyslu trestně právním, ale ve své podstatě se jedná o totéž – když uděláš to a to, dostaneš drogu. Zmíněné „to a to“ může být např. i trestné jednání.

Trestná činnost jako důsledek zneužívání drog

V minulosti (před rokem 1989) patřili do této skupiny lidé, označovaní jako příživníci. Ti vynechávali pracovní směny a vyhýbali se práci. Převážně to bylo proto, že díky svému psychickému a fyzickému stavu nebyli schopni pracovat nebo deprivace osobnosti již pokročila natolik, že se rozešli s obecně platnými sociálními normami. V době před rokem 1989 končili většinou ve vězení nebo v léčebnách. I tak však může tento člověk z nedostatku prostředků začít páchat trestnou činnost např. formou kapesních krádeží nebo odcizování potravin či zboží v obchodech apod. Stručně shrnuto - bez zneužívání alkoholu nebo drog by k trestné činnosti těchto lidí nedošlo.

Patologické hráčství (pathological gambling)

Patologické hráčství, gambling, je právem počítáno mezi závislosti, ačkoli má některá výrazná specifika. Na rozdíl od alkoholu a drog nedochází k přímému poškozování zdraví nějakou látkou, i když v případě psychiky jsou následky často podobné. Některé případy končí stejně tragicky jako jiné závislosti - sebevraždami. Spíše než primární následky závislosti (poškození zdraví apod.) se projevují následky sekundární. Jsou to psychické problémy jako strach, obava, úzkost, tíseň, dále strach z věřitelů, ztráta zaměstnání a často i rodiny, pocit bezvýchodnosti a někdy i začátek kriminální kariéry. Nešpor definuje patologické hráčství jako poruchu, která *„spočívá v častých opakovaných epizodách hráčství, které dominují v životě subjektu na úkor sociálních, materiálních, rodinných a pracovních hodnot a závazků“*.²³⁰

Řada autorů²³¹ uvádí mezi základními příčinami gamblingu víru ve štěstí, hojně podporovanou moderní společností. Někteří lidé spoléhají na šťastnou náhodu, např. farmáři, kteří na svých pozemcích narazili na ropu, také děkovali „Štěstěně“ (Lady Luck). Podobně se chová ta část veřejnosti, která sází v rámci různých oficiálně organizovaných loterií (Sazka, Sportka, Fortuna apod.) nebo např. na dostizích či

---

²³⁰ Nešpor, 1996, s. 14

²³¹ Např. Taft, England, 1964, s. 194 a násl.)

se účastní jiných různých soutěží organizovaných výrobci např. kosmetiky, automobilů atd. U těchto lidí se však jejich sázení nedostane v naprosté většině do roviny závislosti, i když jsou známy případy, že na výsledek jednoho zápasu se sází i částky vyšší než 100.000 Kč. Důležité je, že tito lidé se sázením nedostanou na mizinu.

Gambling se soustřeďuje do několika forem. Jsou to

- karetní hazardní hry (oko, Black Jack, tzv. plátýnko a další)
- hra v kostky
- skořápky
- ruleta a mnoho dalších.

Zvláštními formami jsou:

- elektronické hry, zejména hrací automaty²³², které se staly pro gamblery zvláště zhoubnými
- sázky po internetu

R. K. Merton uvádí, že „*antisociální chování zdatně vzrůstá tehdy, když se ve společnosti staví nade vše ostatní určité symboly úspěchu, které jsou společné pro všechno obyvatelstvo, zatímco sociální struktura společnosti omezuje nebo zcela uzavírá přístup značné části obyvatelstva k zákonným prostředkům k získání těchto symbolů*“.²³³ Hráčství není rozhodně jevem novým, jak o tom svědčí příklady z historie i světové literatury. Falešní hráči neodmyslitelně patřili ke koloritu Divokého západu, jsou známy příběhy, jak sedlák prohrál v kartách celý grunt, ze světové literatury vzpomeňme např. Dostojevského Hráče a další díla. Ve Spojených státech se patologické hráčství léčilo jako závislost již ve třicátých letech 20. století. Taft s Englandem²³⁴ např. uvádějí, že již v roce 1950 prohráli Američané odhadem v hazardních hrách okolo 20 miliard dolarů.

Patologické hráčství je nutné odlišit, jak je výše uvedeno, od hráčství a sázkařství, které sázející kontroluje a nemusí tak čelit dluhům a dalším nepříznivým důsledkům.

---

²³² V angl. nazývané slot machines. Slot = štěrbina, škvíra, otvor

²³³ Cit. dle Jakovlev, 1978, s. 74

²³⁴ Taft, England, 1964, s. 196

Nešpor dále uvádí, že mezi patologické hráče se nemají řadit maničtí pacienti a dále hráčství u sociopatických osobností. „...*Typický patologický hráč, pokud se dopustí trestné činnosti, dopustí se jí až poté, co se stal patologickým hráčem. Sociopatická osobnost se trestné činnosti zpravidla dopouští ještě před tím, než začne intenzivně hazardně hrát.*“²³⁵

Diagnostická kritéria patologického hráčství

Americká psychiatrická asociace (DSM IV) stanovila tato diagnostická kritéria patologického hráčství²³⁶

A. Trvající a opakující se maladaptivní chování ve vztahu k hazardní hře.

1. Zaměstnává se hazardní hrou (např. znovu prožívá minulé zážitky související s hazardní hrou, plánuje další hazardní hru, uvažuje o tom, jak si opatřovat prostředky k další hazardní hře).
2. Aby docílil žádoucího vzrušení musí zvyšovat množství peněz vkládaných do hazardní hry.
3. Opakovaně a neúspěšně se pokoušel hazardní hru ovládat, redukovat nebo s ní přestat.
4. Když se pokouší snížit hazardní hru nebo s ní přestává, cítí neklid a podrážděnost.
5. Používá hazardní hru jako prostředek, jak uniknout problémům nebo mírnit dysforickou náladu (např. pocity bezmocnosti, viny, úzkosti, deprese).
6. Po ztrátě peněz při hazardní hře se následující den k hazardní hře vrací, aby je vyhrál nazpět.
7. Lže příbuzným, terapeutovi nebo jiným lidem, aby tak zakryl rozsah svého zaujetí hazardní hrou.
8. Dopustil se ilegálních činů jako padělání, podvodů, krádeží, nebo zpronevěry kvůli hazardní hře.
9. Ohrozil nebo ztratil kvůli hazardní hře signifikantní vztahy, zaměstnání, vzdělání nebo kariéru.

---

²³⁵ Nešpor, 1996, s. 14

²³⁶ Citováno dle Nešpor, 1996, s. 14 a násl.

10. Spoléhá na druhé, aby mu poskytovali finanční prostředky a mírnili tak zoufalou finanční situaci, do které se dostal kvůli hazardní hře.

B. Hazardní hraní nelze lépe vysvětlit manickou epizodou.

Stadia patologického hráčství

Patologický hráč prochází několika stadii.

Obvykle se uvádějí následující:

Stadium výher

Zprvu hraní nepřináší žádné problémy, naopak občasná výhra hráče povzbuzuje. Zvláště zhoubná je pro kariéru budoucího patologického hráče vysoká výhra. Subjekt ji touží opakovat. Velmi často se též na vývoji závislosti podílejí snění a fantazie o velkých výhrách. Postižený zvyšuje výšku sázek i frekvenci hraní. Podle Nešpora dále hýjí optimismem a ze hry ve společnosti přechází ke hře osamělě.

Stadium prohrávání

Hráč již plně propadl hře, jeho myšlenky jsou soustředěny na hru a nedokáže přestat. (Srovnej s vývojovými fázemi alkoholismu). Začíná se točit v nekonečném kruhu půjček, proher a dluhů. Aby splatil jeden dluh, musí si udělat dluh jiný.²³⁷

Stadium zoufalství

Postižený soustavně prohrává. Obvykle již ztratil poslední zbytky přátel, nikdo mu již nechce půjčit peníze. Rozpadla se mu rodina, ztratil zaměstnání. Sužují jej výčitky svědomí, objevuje se panika, úvahy o sebevraždě. Někteří jedinci se však uchylují k trestné činnosti – krádežím, loupežím, podvodům nebo se uchýlí k alkoholu či drogám. Trvají sny o velké výhře, která vyřeší všechny problémy a odmění jej za týdny i měsíce strádání. Jsou neklidní, podráždění.

---

²³⁷ Vzpomínám si na gamblera, který často hrál v kasinech. Náhle mu vznikl dluh asi 100.000 Kč. Tato skutečnost jej vyděsila a legálním podnikáním se mu podařilo záhy tuto částku získat a vrátit. Týž den, kdy částku vrátil, šel do kasina a znovu prohrál 80.000 Kč. Tím se opět dostal do dluhů a nebyl schopen zaplatit fakturu svému dodavateli. O několik dnů později šel s velmi malou částkou do kasina a podařilo se mu zde vyhrát opět asi 80.000. Rozradostněně se druhý den rozjel za svým věřitelem zaplatit svůj dluh. Cestou k němu však opět uviděl kasino a rozhodl se, že si vyhraje na další zboží, které hned u svého dodavatele odebere navíc, aby splatil zbytek dluhů, které nebyly nijak vysoké – asi 15.000 korun. Samozřejmě celou částku prohrál.

Fáze „uzdravení“ patologického hráče

Týž pramen uvádí tři fáze „uzdravení“.

Stadium kritičnosti

Hráč začíná mít náhled, pozná, že hra mu způsobuje problémy, opouští svět iluzí a vrací se k realitě. Přestává hrát, snaží se vrátit do práce. Toto stadium se dá stručně shrnout : „*Jak jen jsem tomu mohl propadnout?!*“

Stadium znovu vytváření

Již bývalý hráč začíná splácet dluhy. Pokud se mu nerozpadla rodina, začíná se do rodinného života vracet pohoda, bývalá jistota. Nachází opět své zájmy, stanoví si reálné cíle.

Fáze růstu

Své hraní považuje definitivně za minulost. Hra ho již neláká. Začíná opět rozumět sobě i druhým, stává se opět sebou samým.

Některé příčiny návykových chorob.

Podle Nešpora²³⁸ existují následující rizikové faktory vzniku návykové choroby na úrovni rodiny:

- neléčená a nezvládaná návyková choroba u rodičů
- vleklý a nezvládaný problém s patologickým hráčstvím u některého z rodičů
- dítě nemá daná jasná pravidla chování
- nedostatek času na dítě (zejména v raném dětství), nedostatečný dohled, nedostatečné citové vazby
- nesoustavná a přehnaná přísnost vůči dítěti
- přítomnost některého z prvků sy CAN v rodině
- schvalování pití alkoholu a zneužívání drog
- nízká očekávání od dítěte a podceňování
- špatné fungování rodičů
- duševní choroba u rodičů
- hmotná nouze rodiny
- rodina špatně funguje, neúplná rodina, málo času rodiče na dítě

---

²³⁸ Nešpor, 2007, s. 78

- závislost na návykové látce, škodlivé či rizikové užívání návykové látky nebo jiný návykový problém u rodiče (rodičů)

Nešpor ve výše citované práci uvádí vedle závislosti na drogách a patologické hráčství ještě následující typy návykových chorob:

- počítače a internet
- závislost na sexu
- závislost na práci
- patologické nakupování
- některé poruchy příjmu potravy

Další vývoj společnosti patrně přinese i další nové druhy závislostí.²³⁹

---

²³⁹ Nešpor, 2007, s. 31 a násl.

Část 3.

1 DOMÁCÍ NÁSILÍ

Muže, který zdvihne na ženu ruku s jiným úmyslem, než by ji chtěl pohladit, je třeba postavit jako nejpodlejšího padoucha na pranýř.

Joyce

Domácí násilí²⁴⁰ bylo a ještě někdy je tabuizováno a považováno za soukromý problém, podle zásady „co se doma uvaří, to se doma sní“.

Podle Špatenkové můžeme násilí v rodině vymezit jako „**bezprávně vynucenou nadvládu některého člena rodiny nad jiným členem, resp. členy**“.²⁴¹

Může jít o násilí:

- mezi dospělými a dětmi (rodiči nebo osobami žijícími ve společné domácnosti)
- mezi sourozenci (vlastními i nevlastními)
- mezi partnery (manžely, druhy atd.)
- mladších členů domácnosti vůči seniorům (nejčastěji dospělých dětí vůči rodičům nebo ve společné domácnosti žijícím rodičům partnera)

Násilí v rodině se objevuje jako:

- špatné zacházení s dětmi
- násilí mezi dospělými partnery, zpravidla manžely
- násilí vůči starým členům domácnosti
- násilí vůči znevýhodněným členům domácnosti

Dle Špatenkové²⁴² má násilí v rodině na různých jejích členech tyto shodné prvky, které pro náš text modifikujeme takto:

- násilí mezi blízkými lidmi, mezi kterými jsou nebo byly silné citové vazby

---

²⁴⁰ Z angl. domestic violence

²⁴¹ Špatenková, 2004, s. 103

²⁴² Špatenková, 2004, s. 105

- existuje mezi nimi nepoměr sil, takže existuje převaha nad druhým (druhými)
- je využívána moc a fyzická převaha silnějšího nad slabším
- vztah mezi pachatelem a obětí je redukován na strach oběti z manipulace
- agresor nerespektuje práva, potřeby, zájmy a touhy oběti a naopak prosazuje své vidění situace, problému nebo vztahu
- cílem agresora je získání pocitu převahy, moci, nadvlády a vlastnictví.

Domácí násilí není možné zaměňovat s nedorozuměním, rozepří nebo i hádkou mezi manžely, dětmi a rodiči nebo prarodiči. Při hádce jde většinou o vyhrocenou formu komunikace mezi dvěma či více přibližně rovnoprávnými osobami, které jsou v podobném postavení a vyměňují si názory.

Přeroste-li takovýto spor v domácí násilí, pak proti sobě zpravidla stojí bezmocná a vystrašená oběť, která se obává trestu či napadení, a pachatel, který se skrze použití moci snaží oběť ovládat a donutit k tomu, co chce on. Obětí domácího násilí jsou především ženy a právě násilí je jedním z největších problémů, které poškozují jejich psychické i fyzické zdraví. Najdou se, i když výjimečně, též případy opačné. Ty však převážně mívají jinou podobu. Ženy většinou nepoužívají fyzickou sílu, partnera například ponižují a psychicky deptají.

Násilím na ženách se rozumí každé jednání muže, jehož cílem je uplatňování moci anebo kontroly nad ženou.

Může mít různé formy: domácí násilí, sexuální zneužívání, obchod se ženami, tzv. škodlivé tradiční techniky apod. Netrpí přitom jenom vnějšími zraněními, ale především duševními ranami. U týraných žen je čtyřikrát až pětkrát větší pravděpodobnost, že se ocitnou na psychiatrii. Týrané ženy trpí těžkými depresemi a někdy se stávají závislými na alkoholu či drogách.

V důsledku domácího násilí jsou postupně ohroženy:

- lidská důstojnost,
- zdraví (fyzické i psychické)
- život.

Specifické znaky domácího násilí²⁴³

- oběti velmi dobře znají pachatele a navíc s ním sdílejí mnoho společného (děti, byt, bankovní účty, okruh známých a příbuzných, životní historii nebo její část)
- blízké vztahy blokují ochotu oběti trestný čin oznamovat, spolupracovat s policií a soudy.

Domácí násilí probíhá v cyklech:

1. **období vystupňování napětí** – např. kritika, vyhrožování, zesměšňování
2. **samotný akt násilí** – fyzické, psychické, sexuální atd.
3. **omluvy, odprošování, svalování viny na ostatní** – dárky, sliby, že už to nikdy neudělá, pláč, obviňování partnerky, že za to vlastně může ona.

Jak jsme již uvedli, agresor i oběť jsou vzájemně blízké a důvěrně známé osoby, k násilí dochází uvnitř osobního vztahu mezi mužem a ženou, který může mít podobu manželství anebo dnes i často objevujícího se svazku jako druh a družka. Jsou k sobě citově, sociálně i ekonomicky vázáni a dělí se o společné soukromí.

Příčiny domácího násilí

Příčiny domácího násilí lze shrnout následovně:

⇒ **důvody tradiční a celospolečenské** – domácí násilí má ve společnosti poměrně široký toleranční limit a tradičně vychází z dominance muže v rodině jako „hlavy rodiny“. Fyzické násilí vůči ženám je však tolerováno jen výjimečně, a to většinou v rámci falešné solidarity nebo ve skupinách stejně smýšlejících jedinců. Větší tolerance se naopak dostává použití násilí při nucení ženy k sexu (tzv. „manželské povinnosti“). Poznatky o sexuálním chování uvnitř rodiny, které má často charakter znásilnění, vykazuje vysokou latenci.

---

²⁴³ Viktimologové často hovoří v tomto směru o tzv. „oběti s povinností odpustit“. Násilný akt je vykládán a omlouván jako epizodické vybočení a selhání, pachatel se staví do role „jak jen jsem to mohl udělat“. Tyto první excesy bývají spojeny s alkoholem, projevem žárlivosti atd., pachatel slibuje, že se podobné chování již nebude opakovat. Oběť si namlouvá, že tomu tak skutečně bylo, hledá vinu i v sobě a reaguje až tehdy, když se stupeň násilí a jeho frekvence stávají neúnosnými. Spory mezi partnery mívají různou podobu, skutečností ovšem je, že časem se násilí stupňuje. Postupně se zabývá jako trvalý způsob komunikace páru a nabírá stále agresivnějších forem.

⇒ **důvody sociální** – nezaměstnanost, nízké příjmy, nízká vzdělanost, nízký sociální status komplikující dané osobě přístup k síti sociálních institucí, zneužívání alkoholu, drog, patologické hráčství, kriminální chování atd.

⇒ **důvody rodinné** – pachateli domácího násilí jsou často lidé, kteří sami pocházejí z dysfunkčního nebo afunkčního rodinného prostředí. Příčinami dále jsou:

- nedotknutelnost obydlí a soukromí rodiny znesnadňuje uplatnění mechanismů sociální kontroly
- přesvědčení pachatele, že to je on, kdo má jako jediný právo ovlivňovat život ve své rodině, a ostatní to musí respektovat
- předepsané role členů rodiny, podřízenost atd.

⇒ **důvody osobnostní** – vycházejí z charakteristik osobnosti pachatele a oběti i jejich vzájemné interakce. Pachatelé se pravděpodobně naučili díky mechanismům sociálního učení řešit stresující a omezující situace agresivním chováním, což často souvisí právě s jejich zkušenostmi z orientační rodiny.

Za rizikové faktory u pachatele – muže se obvykle považují:

- agresivita jako rys osobnosti (chová se agresivně obecně)
- přítomnost poruchy osobnosti s agresivními projevy, ale např. i pedanti
- požívání alkoholu nebo drog
- negativní zkušenosti z dětství (např. agresivní pojetí mužské autority ze strany otce atd.)
- násilí je „ventilem“ pocitu ztroskotance nebo neúspěšného člověka.

Formy násilí:

Fyzické násilí – bití, kopání, škracení, rdoušení, svazování, mlácení o zeď, ohrožování zbraní, pálení cigaretou, vytrhávání vlasů, smýkání.

Verbální násilí – nadávky, urážky, zesměšňování (zejména před dalšími osobami), ponižování

Psychické (sociální) násilí – ponižování, zesměšňování, izolace, nečekané „kontrolní“ návštěvy a telefonáty, pronásledování, vydírání, ovlivňování dětí, odepírání jídla a

spánku, bránění styku s příbuznými a s přáteli, vyvolávání pocitů viny, okřikování, neustálá kritika, ignorování.

Sexuální násilí – nucení k sexuálnímu styku kdykoliv a kdekoliv bez souhlasu partnera, sexuální zneužití, donucování k sexuální praktice, kterou partnerka odmítá, přinucení svlékat se před partnerovými přáteli, nucení ke skupinovému sexu, nucení k prostituci, úmyslné ubližování během sexuálního styku apod.

Ekonomické – bránění v nástupu do zaměstnání nebo bezdůvodné nucení zaměstnání opustit, destruktivní aktivity vůči majetku oběti, osobním věcem (zvláště pokud má k nim oběť silný emotivní vztah – např. upomínkový předmět, dárek apod.).

Podle Špatenkové (2004) je v ČR dle výzkumů /STEM, 2001/ vystaveno domácímu násilí asi 16 % populace nad 16 let. V 84 % rodin, kde k domácímu násilí dochází, žijí děti a v 69 % těchto rodin se násilí odehrává před dětmi. Oběťmi jsou převážně ženy (92 - 98 %), 2 - 5 % muži. Mezi seniory nad 65 let je domácímu násilí vystaveno asi 3 - 5 % této věkové kategorie.

Agresor na svoji oběť nejčastěji útočí v soukromí, ve společném bytě, nebo v ústraní, kam nedosahuje veřejná kontrola. Násilí přetrvává i po velmi dlouhou dobu i několika let. Násilí bývá chladné, verbální nebo fyzické, tvoří ho očeňování, nepřátelské narážky, projevy povznesenosti, urážky i bití. Někdy má i formu útoků na majetek oběti – ničení oblíbených věcí, ke kterým je oběť citově vázána. Jedná se o uzavřený kruh, ze kterého je obtížné uniknout. K násilí ve vztahu totiž nedochází neustále – střídají se období násilí a relativního klidu.

Výskyt domácího násilí

Týrané ženy většinou své ponižování často tají. Pachatel také bývá okolím omlouván s tím, že „si za to může sama“, protože je nepořádná, neplní povinnosti manželky, partnera provokuje a zbytečně dráždí apod.²⁴⁴

---

²⁴⁴ Podle výzkumu agentury STEM z července 2007 se s domácím násilím v rolích oběti, svědka nebo pachatele ocitlo asi 23 % obyvatel ČR, přičemž 13 % toto násilí zažilo „na vlastní kůži“. Dokonce 15,5 % týraných žen bylo svými partnery fyzicky napadáno v době gravidity. Polovina žen, které byly vystaveny domácímu násilí, byla obětí násilí spojeného se sexem – nejčastěji šlo o vynucený sex nebo donucení k sexuální praktice, kterou žena odmítala. Sedm procent uvedlo, že bylo partnerem znásilněno.

Důvody, proč ženy neopouštějí partnery násilníky, bývají obvykle následující:

- chtějí zachovat dětem úplnou rodinu
- trvá citový vztah k partnerovi
- omlouvají chyby partnera a hledají je především v sobě
- mají strach z možného fyzického napadení, jelikož společnost není obvykle schopna oběti před možným útokem ochránit
- žena je ubíjena ambivalentním chováním násilníka, který na jednu stranu vystupuje jako starostlivý a milující partner, ale odvrácenou stranou mince je jeho hostilita a agresivita.

Za rizikové faktory se u žen jako obětí domácího násilí obvykle považují:

- nesamostatnost
- nízká sebeúcta
- neschopnost bránit se útokům (nejen fyzicky)
- ekonomická závislost na partnerovi
- závislost, jejímž důvodem je onemocnění nebo postižení (zejména získané)
- těhotenství
- izolování se (tzv. „domácí puťky“)

Pachatel domácího násilí

Nejčastější příčinou okolností domácího násilí bývá osobnostní založení pachatele. Převažují lidé s generalizovanými agresivními sklony, ale objevují se i typy násilníků nadměrně kontrolujících své impulzy. Dalšími vlastnostmi bývají dominance, nadměrná potřeba kontrolovat druhé, pedanterie, impulzivita, úzkostnost, podezřívavost a žárlivost.

Pachatel domácího násilí se obvykle chová jinak mimo domov a jinak doma. Právě tato „dvojitá tvář“ násilníka způsobuje často zmatek v mysli jeho okolí a známých a ztěžuje pozici oběti, které okolí často nevěří nebo své chování stylizuje do vzorců „viny oběti“. Proto se oběti často obávají, že jim okolí neuvěří, protože má s násilníkem zkušenost jako s člověkem zdvořilým, milým, příjemným a starostlivým. Zejména pachatelé psychických forem násilí si nepřipouštějí, že oběť doslova

tyranizují, ale mají za to, že dělají vše v zájmu rodiny, její soudržnosti a správného fungování.

Domácí násilí mezi mužem a ženou má zvláště závažné následky pro jejich děti. Tato zkušenost má špatný vliv na psychiku dítěte a jeho postoj k budoucímu životu. Děti jsou často zneužívány jako zdroj informací (kdo tu byl, když jsem nebyl doma, telefonovala někam maminka atd.) Děti slouží agresorovi také jako prostředek nátlaku na matku. Násilník si často ani neuvědomuje, že dětem svým chováním ubližuje, protože sleduje pouze jeden cíl - ublížit matce. Dětem vysvětluje, že je ve skutečnosti chrání a nechce dovolit narušování jejich rodiny. Ty si nedovedou představit, že by k takovému jednání otce docházelo bez příčiny. Nedokáží pochopit, že jeden rodič říká pravý opak toho, co tvrdí ten druhý.

Tato skrytá forma psychického týrání často uniká pozornosti okolí. Každý z rodičů přetahuje děti na svoji stranu a očerňuje druhého v jejich očích. Někdy týrané ženy před dětmi partnera obhajují a omlouvají jej. *„Dítě pak nese svůj díl utrpení, a jestliže nenajde řešení samo v sobě, bude v budoucnu jednat obdobně. Tak dochází k přesunu nenávisti a destrukce. Agresor nemůže svou morbidnost ovládnout a nenávist se přenáší z nenáviděného partnera i na děti, ze kterých se tak stává terč určený ke zničení.“*²⁴⁵

Děti jako oběti domácího násilí²⁴⁶

Oblasti, ve kterých bývají děti oběťmi domácího násilí, jsou:

- Fyzické násilí
- Sexuální násilí
- Psychické násilí
- Zanedbávání
- Systémové týrání

O této problematice podrobně pojednáváme v kapitole o syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.

---

²⁴⁵ Hirigoyen, 2002, s. 115

²⁴⁶ Špatenková, 2004, s. 126

2 BEZDOMOVECTVÍ

*Ego nihil timeo, quia nihil habeo.
Ničeho se nebojím, protože nic nemám.*

M. Luther

Bezdomovectví neznamená z psychosociálního hlediska pouze vymezení vztahu k bydlení, ale je považováno za **způsob života**. „*Bezdomovectví je jen vzácně volbou, častěji je výsledkem procesu postupného sociálního propadu a následné rezignace na lepší alternativu.*“²⁴⁷ Je výsledkem dlouhodobého a generalizovaného psychosociálního selhání, v jehož důsledku dochází ke ztrátě většiny běžných rolí a úpadku společenské prestiže. Tak zásadním způsobem obvykle selhávají lidé s psychickými problémy, někdy způsobenými vrozenými vlivy, špatnou socializací apod., někdy se na úpadku podílí alkoholismus, trestná činnost nebo nedostatečné kompetence nebo návyky.

*„Bezdomovec nemá obvykle trvalé bydliště nebo přístřeší, nemá zaměstnání, neudrhuje kontakt s rodinou nebo ji nemá, přátele má obvykle jen mezi bezdomovci nebo jinými lidmi žijícími na okraji společnosti. Vztahy s běžnou společností prakticky neexistují nebo ztratily svoji funkci. Výsledkem je sociální izolace.“*²⁴⁸

Příčiny bezdomovectví

Za hlavní příčiny bezdomovectví se považují :

- **materiální a ekonomické faktory** – ztráta příbytku, dluhy, nezaměstnanost atd.²⁴⁹
- **sociální** – chudoba, osamělost, neschopnost řešit své životní problémy a situaci, nevzdělanost
- **příčiny uvnitř rodiny (vztahové)** – rozpad partnerského vztahu, rozvod, domácí násilí

---

²⁴⁷ Vágnerová, 2004, s. 748

²⁴⁸ Volně dle Vágnerová, 2004, s. 748

²⁴⁹ Nezaměstnanost je aktuálně považována za největší problém v EU

- **individuální (osobnostní) příčiny** – duševní porucha nebo duševní nemoc, mentální retardace, tělesné postižení, závislost na alkoholu nebo drogách
- **deinstitucionalizace** – propuštění vězni, propuštění pacienti psychiatrických, protialkoholních a protitoxikomanických léčeben apod.

Obecně se uvádí, že rizikovými faktory jsou i odlišné sociální zkušenosti – 35 % bezdomovců bylo ve výkonu trestu, 15 % v psychiatrické léčebně, 25 % v dětském domově, mnozí mají omezené kompetence, 25 % jsou invalidní důchodci apod.²⁵⁰ Někdy se přidávají duševní nemoci, závislost na alkoholu nebo drogách, popř. jiné problémy a znevýhodnění.

Podle Koukolíka s Drtilovou²⁵¹ lze za příčiny bezdomovectví označit:

- **deinstitucionalizaci** – jde o duševně nemocné lidi, chronické alkoholiky apod., propuštěné z psychiatrických léčeben, o které se nepostará ani rodina, ani obce
- **ekonomické vlivy** – bída, nezaměstnanost, vysoké náklady na bydlení
- **sociální problémy** – ztráta bydlení u rodičů, rozvod, mladší lidé zůstávají často na ulici po opuštění dětských domovů
- **bezdomovectví jako životní program** – podle citovaných autorů to v USA byla v 80. letech 20. stol. asi jen 4 % bezdomovců

Osobnost bezdomovce a její typické znaky

Podle Vágnerové²⁵² bývají bezdomovci častěji muži než ženy (v poměru asi 6:1), většina bezdomovců - mužů je ve věku 40 - 60 let. Psychické zvláštnosti a změny v jejich osobnostech jsou **spíše důsledkem než příčinou** jejich životního stylu.

Pocházejí většinou z dysfunkčního rodinného prostředí. Mají nízké sebevědomí, žijí ze dne na den, neplánují budoucnost. Ve společnosti přijali submisivní pozici. Žebrají, dávají najevo okázale svoji bídu. Postrádají sociální zázemí.

²⁵⁰ Heczko, Heczková, 2001

²⁵¹ Koukolík, Drtilová, 2002, s. 306 a násl.

²⁵² Vágnerová, 2004, s. 748

U většiny bezdomovců najdeme spíše splet' příčin, proč se dostali na okraj společnosti. Typický je pro ně i **postoj naučené bezmocnosti a dlouhodobé citové strádání**. Proto mívají často psy, kteří plní roli jejich společníků. Dochází k celkovému úpadku osobnosti, sociální izolaci a podcenit nelze ani rizika zdravotnická.²⁵³

Formy bezdomovectví a členění bezdomovců

Koukolík a Drtilová²⁵⁴ rozlišují následující hlediska třídění bezdomovců:

Časové hledisko:

- ⇒ chroničtí bezdomovci – jsou zpravidla duševně nemocní lidé, žijí převážně na ulici nebo v útulcích
- ⇒ epizodičtí bezdomovci – jsou zpravidla duševně nemocní, obtížně zvladatelní mladší lidé, kteří střídají pobyty doma s pobyty „na ulici“
- ⇒ přechodní bezdomovci – jsou lidé zpravidla duševně zdraví, příčinou jejich života na ulici bývá obvykle náhlá situační krize (např. ztráta bydlení)

Geografické hledisko:

- ⇒ bezdomovci přebývající na ulici
- ⇒ bezdomovci přebývající v útulcích
- ⇒ bezdomovci, kteří přespávají v ubytovacích zařízeních (jde často o rodiny s dětmi)
- ⇒ bezdomovci, kteří žijí s rodinou u známých, protože vlastní bydlení ztratili

Typologické hledisko:

Podle Štěchové jsou v české literatuře, která vychází z kritérií stanovených EU rozlišovány čtyři velké kategorie bezdomovců:

- **„bez střechy** (*přežívající venku, případně v noclehárně*)
- **bez bytu** (*v ubytovnách pro bezdomovce, osoby bez možnosti bydlení ve zdravotnických a sociálních zařízeních, ve věznicích*)

---

²⁵³ Vágnerová, 2004, s. 751

²⁵⁴ Koukolík, Drtilová 2002, s. 305

- *v nejistém bydlení (u příbuzných v bytě bez právního nároku, ve výpovědi z bytu)*
- *v nevyhovujícím bydlení (boudy, chatrče, maringotky, na pracovišti, přelidněné byty)*²⁵⁵

Jiné dělení je např. toto:

- ⇒ bezdomovci žijící na ulici (street people)
- ⇒ alkoholici
- ⇒ duševně nemocní lidé, propuštění z psychiatrických léčeben nebo ti, kteří nikdy v psychiatrické léčebně nebyli, ač duševně nemocní jsou
- ⇒ bezdomovci žijící v situačním stresu, oběti vnějších sil, kteří přišli o zaměstnání i o bydlení
- ⇒ bezdomovecké rodiny (v 70 % případů je hlavou této rodiny žena)
- ⇒ mladiství lidé bez domova
- ⇒ ženy bez domova (samy nebo s dětmi).²⁵⁶

Formy bezdomovectví

- **Zjevní bezdomovci** jsou nejviditelnější. Žijí na ulicích, na nádražích, v průchodech, podchodech, opuštěných objektech atd. Nejvíce problémovým obdobím pro tyto bezdomovce je zima, kdy někteří z nich vyhledávají ubytování v azylových domech nebo podobných zařízeních.
- **Dobrovolní bezdomovci.** Obvykle jde o lidi, kteří se z různých důvodů rozešli se společností a rezignovali na úsilí zlepšit svoji životní situaci.
- **Skrytí bezdomovci** jsou ti lidé bez přístřeší, kteří se většinou neobracejí na sociální služby. Důvod znají často jen oni sami. K přespání a získání jídla a dalších potřeb někdy využívají náhodné, přechodné, krátkodobé známosti, méně často příbuzné. Většinou ale bývají odkázáni pouze na pobyt „na ulici“. Tato forma je častější než zjevné bezdomovectví.
- **Potencionální bezdomovci** jsou lidé žijící chronicky v nevyhovujících nebo složitých životních podmínkách, které si buď zavinili sami nebo na své situaci

²⁵⁵ Štěchová, 2008, s. 23

²⁵⁶ Dle Koukolík, Drtilová, 2002, s. 305 a násl.

nesou přímou nebo rozhodující vinu. Na ulici je vyžene ztráta bydlení, práce, partnera apod., přičemž zpravidla nejsou schopni bez pomoci, kterou většinou nevyhledají nebo vyhledají jen nedůsledně, svoji situaci řešit.

Bezdomovci mají celý komplex problémů od osobních, přes psychické po sociální, zdravotní, finanční a nikoliv ojediněle se skrývají i před úřady a policií.

Další členění

- **Klasičtí tuláci** – žijí převážně na ulici nebo v primitivních přístřešcích, zbudovaných na opuštěných nebo málo frekventovaných místech, jako jsou zanedbané parky, skládky, periferie měst, opuštěná staveniště, lesíky, kolektory s parovody atd.
- **Squateři** – obsazují opuštěné domy, někdy již určené k demolici.
- **Drogově závislí** – objevují se nejčastěji mezi squatery, ale můžeme je zařadit do kterékoliv výše uvedené skupiny. Zpravidla ale vyhledávají místa, kde se zdržují jiní toxikomani.
- **Nádražní populace** – jsou lidé, žijící na nádražích. Mají pocit sounáležitosti, protože se zde vyskytují další bezdomovci, prostředí nádraží jim poskytuje pocit bezpečí, úkryt a útočiště. Svým specifickým životem žijí především v noci. V halách jsou stánky se zbytky nedojedených jídel, odhozené nedopalky, odpadky z nádražní restaurace, teplo, sociální zařízení a zejména střecha nad hlavou.
- **Jiní bezdomovci** – lidé propuštění z vězení, psychiatrických léčeben, léčeben protialkoholních nebo protitoxikomanických, ilegální imigranti – cizinci, kteří nezískali přístřeší, práci nebo o ni přišli, migrující Romové, osoby bez občanství; nezaměstnaní, kteří odmítají pracovat; staří lidé nebo lidé v přechodné životní krizi, kterou nejsou schopni sami vyřešit atd.

Rizika bezdomovectví

Rizika bezdomovectví vyplývají z výše uvedeného. Je to především celková sociální problematika, spočívající ve **ztrátě jakéhokoliv zázemí, rezignace, mezi bezdomovci**

se často vyskytují lidé s různými psychickými potížemi včetně psychotických onemocnění.

Závažná jsou též zdravotní rizika, protože mnoho bezdomovců trpí různými chorobami nebo postiženími. Úmrtnost bezdomovců - mužů v závislosti na věkové skupině podle Koukolíka s Drtilové v USA je přibližně 2 - 8,3x vyšší než ve srovnatelných věkových skupinách mužů, kteří mají domov.²⁵⁷

3 TÝRÁNÍ, ZNEUŽÍVÁNÍ A ZANEDBÁVÁNÍ DĚTÍ (SYNDROM CAN)

*Qui percit necentibus, innocentes punit.
Kdo šetří viníky, trestá nevinné.*

Latinské přísloví

Historický pohled

Problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, tzv. syndrom CAN²⁵⁸ je problematikou velmi závažnou, široce diskutovanou, avšak není rozhodně ničím novým.

V historii lidstva byly děti často obětovány při náboženských rituálech. Existují záznamy např. z řeckého Milétu, kde se rodiny zbavovaly narozených děvčátek tak, aby v rodině byla jen jedna dcera. Podobně se později zbavovaly dětí i rodiny, které je nemohly uživit. Dítě se často zbavovala neprovdaná žena proto, aby na ni nepadla hanba a odsudek společnosti. I dnes nejsou výjimkou matky, které zanechají dítě hned v porodnici, dají do baby boxu nebo v nejhorším případě po porodu usmrtí.

Specifickou formou zneužívání dětí byla **dětská práce**. Ve středověku trvalo dětství zhruba do osmi let, pak dítě začínalo pracovat nebo šlo do učení. Pokud odešlo z domova jako tovaryš, tzv. „do světa“, nemuselo se už často vůbec se svoji rodinou

---

²⁵⁷ Koukolík, Drtilová, 2002, s. 307

²⁵⁸ Z angl. **C**hild **A**buse and **N**eglect, v zahr. literatuře je jako zvláštní kategorie uváděn ještě syndrom CSA - **C**hild **S**exual **A**buse)

setkat. V našich zemích, které byly tehdy součástí Rakouské monarchie, byla práce dětí do 14 let zakázána v roce 1855.

Společnost se začala věnovat problému týrání a zneužívání dětí až poměrně pozdě. Za počátek zájmu o tento problém se obvykle považuje mediální kampaň, kterou koncem devatenáctého století rozpoutaly noviny The New York Times kolem osmileté Mary Ellen Wilsonové, kterou krutě týrali její pěstouni. Ti ji přivazovali k posteli, nedostatečně oblékali, krutě ji bili či nechali hladovět.

Již předtím, v roce 1874, založil Američan Henry Bergh Společnost na ochranu dětí proti krutosti, přičemž Společnost na ochranu zvířat proti krutosti založil o osm let dříve.²⁵⁹ Za počátek vědeckého a systematického zájmu o tuto problematiku lze považovat až rok 1962, kdy na ni poukázal pediatr Henry Kempe ve svém článku „**Syndrom týraného dítěte**“. V bývalém Československu se v roce 1970 konstitovala sociální pediatrie, která se rovněž zabývala tímto jevem.

Společným jmenovatelem rodin, ve kterých dochází k zanedbávání, týrání nebo zneužívání dětí, je **necitlivost k potřebám dítěte**. Dítě bývá nadměrně kritizováno, není posilováno jeho žádoucí chování, rodiče špatně ovládají svoji impulzivitu a agresivitu. Stejně tak se mohou chovat rodiče na první pohled dobře situované a spořádané rodiny. Na děti bývají kladeny vysoké nároky, děti jsou přetěžovány, jsou nuceny např. k celodenní péči o mladší sourozence v intenzitě a podobách, které nejsou přiměřené věku. Není rozvíjena citová složka osobnosti.

Současná poměrně vysoká frekvence těchto případů na veřejnosti má několik důvodů:

- **mediální vděčnost** tématu, způsobená silným emotivním nábojem pro veřejnost²⁶⁰
- **snížená sociální a zejména zdravotnická kontrola dětí** (menší důraz na preventivní prohlídky a jejich povinné absolvování)
- **nevšímavost okolí**, způsobená často i oprávněným strachem před pomstou rodiny, kde k trýznění dítěte dochází, často nebo pokrytecky zakrývaná nechutí stát se „udavačem“

---

²⁵⁹ Bez zajímavosti není, že Francouzský Konvent prohlásil všechny opuštěné děti za děti vlasti, což přejal i Napoleon do svého Civilního zákoníku z roku 1805.

²⁶⁰ Diskusi o vhodnosti často velmi zkreslené a senzacechtivé prezentace některými sdělovacími prostředky necháváme stranou.

- **nedostatečná ochrana dítěte z hlediska práva**, (přesněji jeho vymahatelnosti) zejména v oblasti preventivních zásahů.

V minulosti se tento jev chápal více izolovaně ve svých jednotlivých formách a podobách. Hovořilo se o tzv. neúrazových poraněních dětí (child non-accidental injures), syndromu bitého dítěte (battered child syndrom), syndromu špatného zacházení (maltreatment), sexuálním zneužívání (sexual abuse). V současnosti byl tento jev shrnut do výše uvedeného syndromu CAN. Některé výzkumy uvádějí, že až 60 % žen se v období dětství stalo předmětem sexuálního zneužití, většinou však v méně agresivních formách. U mužů (chlapců) je toto číslo asi poloviční. Margret O. Hydeová ve své knize „Plač tiše! Vyprávění o zneužívání dětí“ uvádí, že v USA ročně umírá až 5000 dětí v důsledku tělesného poškození ze strany rodičů či jiných osob, kterým byly svěřeny do péče. Státní výbor pro prevenci zneužívání dětí USA odhaduje, že ročně je sexuálně zneužit asi jeden milión dětí, z toho 71 % obětí jsou děvčata. Táž organizace uvádí, že asi 97 % mladistvých delikventů a asi 80 % vězňů bylo v dětství zneužíváno.²⁶¹

Syndrom CAN – vymezení pojmu

„Tyrání, zneužívání a zanedbávání dítěte, označované jako syndrom CAN, je jakékoli nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt.“²⁶²

Faktory podmiňující výskyt syndromu CAN a projevy, které jsou jeho následkem.

Pro syndrom CAN je charakteristické multifaktoriální působení nejrůznějších kombinací faktorů osobnostních, rodinných a situačních, které podmiňují výskyt syndromu.

---

²⁶¹ Mufsonová, 1996, s. 8

²⁶² Dunovský a kol. 1995, s. 24

Lze rozlišovat skupiny působících faktorů:

1. na straně dítěte

- postižení - mentální, fyzické, smyslové
- ADHD²⁶³ nebo ADD²⁶⁴
- pohlaví dítěte - podmiňuje míru pravděpodobnosti určité formy CAN
- dítě je nechtěné
- zvláštní vlastnosti dítěte, pro které se snáze stává objektem ubližování.

2. na straně rodiče nebo pečovateli

- zvláštní osobnostní vlastnosti. nedostatky, návyky
- mentální retardace
- anomální vývoj osobnosti (impulsivní, nezdrženliví, vztahovační, agresivní)
- nezralost osobnosti – např. nezletilí rodiče, psychické onemocnění, fyzické postižení
- závislost na alkoholu, drogách či jiné závislosti
- osobnosti psychicky nevyrovnané s negativními vzory a zážitky z dětství

3. zvláštnosti rodinné či sociální situace

- prvky CAN, násilí či kriminalita v anamnéze
- stresové situace (v důsledku nemoci, postižení, partnerského nesouladu), izolovanost prostředí a rodiny (např. rodina odříznuta od příbuzenstva nebo vyznávající odlišné sociokulturní hodnoty)
- nekompetentní rodina (primitivní rodič, nevzdělaný, lhostejný, hostilní), rodina s dětmi v náhradní rodinné péči
- sociální problémy rodiny (nezaměstnanost, chudoba) neúplná rodina.

---

²⁶³ Zkratka z angl. attention deficit hyperactivity disorder – deficit/porucha pozornosti s hyperaktivitou. Dle Vágnerové (2004, s. 122) se v tomto případě projevuje hyperaktivita jako nápadné nutkání k pohybu, „k neúčelné a nesmyslné aktivitě, kterou dítě nedokáže tlumit nebo ovládat“.

²⁶⁴ Zkratka z angl. attention deficit disorder – deficit/porucha pozornosti bez projevů hyperaktivity. Dle Hartla, (2000, s. 17) se u nás tento termín užívá nejednotně v obdobném významu jako starší termín lehká mozková dysfunkce (LMD)

Týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte (dále jen CAN) je **dějem ze strany původců nenáhodným**. Vzniknout může **akcí** (bití, psychické trýznění, pohlavní zneužívání atd.) nebo **neakcí** (zanedbáváním, nedostatečnou výživou apod.)

Jiné dělení je uváděno podle dopadu na tělesnou a duševní oblast.

V **oblasti tělesné** to jsou hematomy, tržné a řezné rány, zlomeniny, popáleniny, zhmožděniny apod.

V **oblasti psychické** je to psychické týrání, vystavování dítěte do neobvyklých situací, ponižování dítěte, vydírání atd. Psychické týrání často podlamuje sebevědomí mladého člověka, což mu způsobuje utrpení i do budoucna. Podobně je tomu v případech, kdy rodiče kladou na dítě nepřiměřené požadavky.

Psychické týrání dítěte může mít i nepřímou formu, tedy takovou, která nemíří přímo na dítě. Je to často zlovolné pomlouvání dítětem milovaného rodiče od babičky, rozvedené matky či otce apod. nebo ubližování oblíbenému zvířeti apod.

Sexuální zneužívání pak působí jak na oblast tělesnou tak duševní.

Za týrání dítěte považujeme i jeho pohlavní zneužívání.

Problémem je přetrvávající medicínský přístup k týrání dětí (velice často toto podezření pojmu právě lékaři a týrání je posuzováno podle viditelných zranění či jiných následků na zdraví – např. podvýživa) a kriminalizace těchto případů. Pokud nejsou následky týrání na dítěti „viditelné“, jde velmi často o problém důkazní nouze – příčiny rozebíráme na jiných místech textu. Rovněž rodiče týraných dětí, zejména ve formě zanedbávání, navštěvují lékaře sporadicky. Je mimo jakoukoliv pochybnost, že podobné chování musí podléhat velmi přísné sankci. Na druhé straně již samotné dokazování (týrání se děje v rodině, v domácnosti, mimo dosah veřejnosti) je velmi složité.

Důležitější se však jeví analýza těchto případů a účinné předcházení těmto jevům. Je nutné poznat prostředí, kde se tak děje. Je známo, že tomu tak je především v narušených dysfunkčních rodinách, v doplněných rodinách jsou děti často týrány a hlavně zneužívány partnery rodiče (nejčastěji druhem matky či otčím, starším nevlastním sourozencem), v primitivních rodinách jsou týrány především neakcí,

hlavně zanedbáváním. Již výše jsme diskutovali, že adekvátní péče o dítě se často objektivně vymyká schopnostem rodičů.

Základní faktory týrání a zanedbávání dětí

Řecká autorka Sheena Nakou uvádí tyto základní faktory závažného zanedbávání dětí:²⁶⁵

- dítě se zvláštními vlastnostmi, které je činí více či méně možným objektem týrání
Jsou to zejména děti mentálně postižené, dále pomalé, hůře chápající, na druhé straně neposedné, příliš živé, v různých ohledech problémové.
- rodič (nebo jiná osoba pečující o dítě) se zvláštními vlastnostmi, které jej redisponují k týrání dítěte

Jde zejména o rodiče či nevlastní rodiče, resp. jiné pečující osoby trpící poruchou osobnosti, anetické, agresivní, sexuálně deviantní či nezdrženlivé. Svoji negativní roli hraje velice často alkohol, výjimkou není ani kriminální minulost původce trýznění. V mnoha případech vlastní rodič, nejčastěji matka, nečinně přihlíží týrání svého dítěte druhem či nevlastním otcem.²⁶⁶

Někdy bývá mezi příčiny vzniku syndromu CAN řazena i tzv. **krizová socializace**. Dítě, které lze posuzovat jako obtížně socializovatelné, nemusí vždy mít takové charakteristiky, jako je porucha chování, mentální postižení apod. Jeho projevy mohou souviset s věkovými zvláštnostmi a zejména nezvládnutou nebo vyloženě špatnou výchovou ze strany rodičů.

Formy a druhy zneužívání dětí

Zneužívání dětí se obvykle dělí na:

- tělesné
- sexuální
- psychické (citové, emoční)

---

²⁶⁵ Nakou, In: Sborník MPSV, 1993, s. 23

²⁶⁶ O týrání dětí nevlastním rodičem vypráví mnoho pohádek, románů i oper – např. pohádky O dvanácti měsíčkách, Čertův švagr, Popelka, Mrazík, opera Prodaná nevěsta apod. Přitom je zajímavé, že původci trýznění v těchto dílech jsou téměř vždy macechy.

V české terminologii používáme obvykle následující dělení:²⁶⁷

1. týrání

a) tělesné

- aktivní povahy
- pasivní povahy

b) psychické či duševní

2. zneužívání sexuální

- dotykové
- bezdotykové

3. zanedbávání péče

4. zvláštní formy:

- Münchhausenův syndrom by proxy
- Systémové týrání a zneužívání
- Organizované týrání a zneužívání
- Rituální týrání a zneužívání

Tělesné týrání aktivní povahy:

Za tělesné týrání je považováno „*tělesné ublížení dítěti anebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno*“.²⁶⁸

Za tělesné týrání považujeme následující jednání vůči dítěti:²⁶⁹

- jakýkoliv tělesný kontakt, který zanechává škrábance, podlitiny nebo zlomeniny
- bití pěstmi, zbraněmi nebo předměty. Bití rákoskou, holí, řemenem zvláště tehdy, když zanechává jizvy, podlitiny nebo rozsáhlé pohmožděny
- popáleniny a opařeniny od horké vody, chemikálií nebo rozpáleného tuku

²⁶⁷ Např. Sborník MPSV, 1993, s. 29

²⁶⁸ Sborník z V. konference sociálních pracovníků k rodinné problematice, Praha: MPSV Kufr, 1995, s. 51

²⁶⁹ Mufsonová, 1996, s. 36

- silné třesení, hlavně s malým dítětem (shaken infant syndrom)
- škrčení a dušení
- smýkání dítětem zejména proti stěnám nebo nábytku, sražení dítěte na zem
- dítě je přinuceno stát nebo sedět v nepohodlné pozici nebo na místě, které v něm vyvolává strach, například v tmavé místnosti nebo malé uzavřené místnosti
- svazování, připoutávání
- dítěti je za trest odírán spánek nebo potrava. Je za trest nuceno podstoupit nějaké fyzické utrpení, například jít v mrazu někam daleko nebo vykonat nějaký zbytečně špinavý nebo nebezpečný úkol.

Jakékoliv nepřiměřené a násilné jednání dospělého vůči dítěti je považováno za týrání bez ohledu na to, čím byl trestající dítětem vyprovokován.²⁷⁰

Míra trestu se neměří mírou provinění dítěte. Jestliže rodič zjistí, že dítě ublížilo, byť záměrně, svému sourozenci, nemělo by to být důvodem pro jeho surové zbití či jinou nepřiměřenou formu trestu. Jisté je, že zcela vymýtit fyzické tresty je boj s větrnými mlýny. Většina lidí si myslí, že příležitostné plácnutí nemůže dítě poškodit, je-li přiměřené.

Provazník²⁷¹ zkoumal děti čtvrtých tříd a ptal se jich, jaké tresty vůči nim používají jejich rodiče. Zjistil, že častěji jsou děti trestány matkami (důvodem však může být delší doba, kterou matky s dětmi tráví). Z hranice, kdy lze hovořit již o překročení únosné míry trestu, však častěji vybočují otcové. Provazník rovněž zjistil, že dívky jsou trestány mírněji než chlapci. Děti uváděly jako nejčastější důvod trestu špatné známky (40,5 %) a špatné chování (37,7 %). Tresty, které vybočily a překročily únosnost, uvedlo 8 % dětí.

²⁷⁰ Tělesné týrání může být výsledkem projevů psychopatické struktury osobnosti jeho původce, alkoholismu či drogové závislosti. Nelze pochopitelně pominout ani projevy pedofilního sadismu nebo dokonce psychózu, tedy duševní nemoc v pravém slova smyslu. Většinou však jde o lidi bez těchto charakteristik. Původní motivací nepřiměřeného trestu je potrestání za porušení disciplíny, často jde též o nepřiměřené agresivní odreagování trestající osoby. Někdy slyšíme maminku nebo tatínka říkat: „*Do mě vjel vztek, tak jsem mu jich nandal(a)*...“ U nás je určitá forma přiměřeného tělesného trestání dětí společensky tolerována („*zasloužil by jednu na zadek*“, „*nech toho, než tě plácnu*“ apod.).

²⁷¹ Provazník, 1993, s. 126

Nejčastěji rodiče trestají hubováním (60,1 %), výpraskem (25,7 %), vykonáním nějaké povinnosti (24,6 %), zákazem chodit ven (22,3 %), jiným zákazem (20,4 %), nemluvením rodičů (17,3 %), odnětím kapesného (10,3 %). Dále uváděly děti omezený zájem rodičů, trestány byly i tím, čeho se bojí, vyhrožováním odchodu rodičů z domu. Nedostatkem jídla bylo trestáno necelé jedno procento (0,8 %) dětí).

Tělesné týrání pasivní povahy je nedostatečné uspokojování nejdůležitějších potřeb dítěte v návaznosti na jeho sociální a psychické potřeby.

Podle Dunovského²⁷² sem patří:

- Porucha v prospívání neorganického původu – jde o nedostatečnou výživu, která se projevuje v podvaze, až zástavě růstu
- Odmítání zdravotní péče, nedostatek hygieny
- Nedostatek přístřeší, ošacení a ochrany
- Děti vykořisťované. Je to především dětská práce, ale nově i zneužívání dětí k žebrání.

Takto týrané děti mívají citově chudé vztahy s rodiči, nedělají rozdíl mezi blízkými a cizími lidmi. Příčinou je touha po citu a pozornosti dospělých. Bývají apatické, nápadně unavené, nespolehlivé a nezvladatelné, objevují se neagresivní poruchy chování jako chození za školu a neplnění povinností. Proto mívají potíže s učením. Projevují neklid – pohupují se, kývou, cucají si prsty nebo si okusují nehty, žebrají o jídlo nebo peníze.

Psychické týrání

Psychické (citové) týrání „zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Citové týrání může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakované ponižování dítěte či jeho zavrhávání, vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování dítěte,

---

²⁷² Dunovský et al., 1996, s. 59

vyvolávání situace, kdy dítě má skoro stále pocit strachu, což může též působit citové ublížení“²⁷³.

Psychické týrání může mít v některých ohledech ještě vážnější následky než týrání fyzické. Tyto následky mohou rozhodujícím způsobem ovlivnit psychiku dítěte po jeho celý budoucí život.

Nepřiměřené tresty, spojené s nenávisť k trestajícím, pocity křivdy, bezmocného vzteku či naopak rezignace, apatie či zatvrzení jsou velmi častými poznatky v anamnézách pachatelů těch nejbrutálnějších trestných činů. Výsledkem je posléze paušální odpor ke všem autoritám. Snaha uniknout před tímto týráním někdy vede i k predelikventnímu chování – zejména útekům z domova. Právě tento aspekt je vstupní branou do party vrstevníků, kde mladý člověk nebo ještě dítě získává pocit ochrany, sounáležitosti a pochopení. Protože se musí nějak žít, uchyluje se často ke krádežím či jiným formám kriminality.

Psychické týrání je velmi těžko prokazatelné. U této formy týrání není vždy přítomen zjevný úmysl. Je tomu tak zejména v případech, kdy rodiče kladou na dítě nepřiměřené požadavky, přičemž nesprávně odhadují jeho osobnost a schopnosti.

Psychické týrání je nejen aktivní (nadávky, projevy nedůvěry, zesměšňování, slova opovržení, výčitky), ale i pasivní (nevšímavost, nezájem).

Zvláště trýznivé pro dítě je jeho citové vydírání – „*ty mě utrápíš*“, „*to mám za to, že se o tebe tak starám*“, „*děláš mi jen ostudu*“ apod.

Sexuální (nekomerční) zneužívání²⁷⁴

Bývá většinou skryté a najevo vyjde obvykle v souvislosti s fyzickým, resp. psychickým týráním. Dítě se obvykle někomu svěří, někdy na zneužívání přijde lékař při prohlídce dítěte. Častějšími oběťmi jsou děvčata než chlapci. Psychické následky sexuálního zneužívání jsou velmi hluboké a mohou být rovněž velmi dlouhodobé nebo dokonce ovlivnit celý život oběti. Není vůbec výjimkou, že se sexuálním zneužíváním svěří oběť až po dlouhé době nebo dokonce až v dospělosti.

---

²⁷³ Sborník V. konference sociálních pracovníků k rodinné problematice. Praha: MPSV Kufř, 1995, s. 52

²⁷⁴ Tato kapitola je volně zpracována dle Vaníčková et al., 1997

Při definování pojmu dítě se můžeme přidržet ryze právního výkladu ve smyslu trestní odpovědnosti, pro naše potřeby jsou však důležitější pohledy jiných věd, zejména medicíny, psychologie a pedagogiky.

- Dítě starší 15 let je lépe schopné kontrolovat své chování a přijímat rozhodnutí, ale!!
- i v tomto věku zhruba do dosažení 18 let je obvykle závislé na dospělých – podřizuje se rozhodnutím rodičů, za jejich pomoci volí studia nebo jinou profesní kariéru, je na nich závislé ekonomicky. Autoritativní postavení vůči mladému člověku mají i jiné „dospělé“ authority – učitelé, vychovatelé apod.

Proto je třeba konstatovat, že sexuálně zneužíván může být i mladý člověk starší 15 let a vůči oběti nemusí být pachatelem vůbec použito násilí, protože je vy(zne)užito jeho citové, ekonomické a existenční závislosti na dospělém.

Sexuálním zneužíváním dítěte jsou vedle porušení zákonem stanovené věkové hranice i sexuální aktivity (a to i nenásilné a násilím nebo hrozbou násilí nevynucené), dopouští-li se jich osoba zralejší, vyspělejší, fyzicky silnější či mocnější vzhledem ke svému sociálnímu postavení, než je jeho oběť. Nemusí jít jen o kontaktní formy zneužití, zneužíváné je i dítě, které je vystavované obscénním telefonátům či vyprávění, nucení dítěte ke svlékání, zaujímání různých erotických pozic apod.

„Dítě, které akceptuje sexuální aktivity pro tabulku čokolády je stejně zneužito jako to, které bylo přinuceno s nožem v ruce.“²⁷⁵

Sexuální zneužívání dítěte je podle Zdravotní komise Rady Evropy (1992) *„nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřené do péče anebo kdo se s dítětem dostal do styku. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba.“²⁷⁶*

---

²⁷⁵ Doylová – dle Vaníčková, 1997, s. 13

²⁷⁶ Cit. dle Vaníčková, 1997, s. 12

Sexuální zneužívání dělíme na **dotykové** a **bezdotykové**.

A) Bezdotykové zneužívání²⁷⁷

- ⇒ **voyerství** – pozorování druhých při svlékání, sexuálním styku. Patří sem jak nucení dítěte něco takového u dospělého pozorovat, tak zejména nucení dětí k sexuální aktivitě bez aktivní osobní účasti pachatele k masturbaci, sexuálním aktivitám s jiným dítětem nebo dokonce zvířetem, což se zvláště děje v případech natáčení dětské pornografie či jiném zneužívání dětí pro komerční účely.
- ⇒ **exhibicionismus** – pachatel dosahuje sexuálního uspokojení odhalováním genitálií před druhými, někdy spojeném s masturbací. Někdy jde i o vystavování a nucení dítěte sledovat tyto osoby přímo nebo např. v pornofilmu atd.
- ⇒ **verbální zneužívání** (pornolálie) – vyprávění obscénních sexuálně zabavených příhod, obscénní telefonáty (skatologie) atd.

B) Dotykové zneužívání

Při **dotykovém zneužití** dochází k tělesnému kontaktu (osahávání, laskání, pohlavní styk, orální sex apod.)

- manuální a orální aktivity – dráždění genitálií nebo anální dráždění, buď pachatele na dítěti nebo nucení dítěte k této aktivitě na pachateli, podobně masturbace
- simulovaná soulož – tření mezi stehny atd.
- koitus
- znásilnění
- sadomasochistické aktivity

Sexuální zneužití je pro dítě velmi trýznivé. Dítě prožívá nejčastěji pocity strachu, obav a bolesti. Umocněno je to zejména tím, že k němu dochází zpravidla v rodině. Dítě je pak citově vydíráno zneužívajícím, že když něco řekne, že jej zavřou, zabijí, „*kdo se o tebe pak bude starat*“ apod. Proto děti často sexuální zneužívání skrývají

---

²⁷⁷ Častou námitkou pachatelů této trestné činnosti je, že se s dítětem jen mazlili. Při běžném mazlení se s dítětem (které ostatně každé dítě potřebuje k emočnímu rozvoji a citovému poutu s rodiči, prarodiči apod.) nedochází k sexuálnímu vzrušení u dospělého a kontakt s dítětem není ani za tímto účelem vyhledáván.

nebo v případě, že je odhaleno, odvolávají později svoji výpověď. Řada autorů též zmiňuje případy sebeobviňování dětí, jako by tyto kontakty byly z jejich iniciativy, jejich „viny“. Tento jev byl nazván **syndromem přizpůsobení**.

Podle Summita (1983)²⁷⁸ zahrnuje tento syndrom pět fází:

- **Utajování** – ten, kdo dítě zneužívá, je psychicky zpracovává (nikomu to neříkej, zavřeli by mě. Nikdo by tomu nerozuměl. Zabiji se, když to někomu řekneš apod.)
- **Bezmocnost** – dítě je přibližně 3x častěji zneužívané známým dospělým než cizím.
- **Svedení a přizpůsobení**. Sexuální zneužívání je dlouhodobé a dítěti nezbyvá nic jiného, než se přizpůsobit a podřídit. Často se dítě sebeobviňuje, jako by sexuální aktivity začalo samo.
- **Opožděné, konfliktní a nespravedlivé odhalení** – dítě si uchovává dlouho tajemství a ohlásí je opožděně, což působí nevěrohodně.
- **Odvolání výpovědi** – děti velmi často odvolávají výpovědi z obav o uvěznění např. zneuživatele - rodiče, rozpadu rodiny apod.

Jako formy sexuálního zneužívání bývají nejčastěji uváděny²⁷⁹

- **Exhibicionismus** – bezkontaktní zneužívání, nejčastěji jde o cizí muže, kteří se obnažují na místech s velkým výskytem dětí (před školami, v parcích, dětská hřiště atd.)
- **Harrasment** – projevy náchylnosti dospělého mají sexuální podtext, zpravidla jsou pro dítě již nepříjemné
- **Obtěžování** – dítě je dospělým osaháváno, dotyky směřují na pohlavní orgány, prsa, hýždě
- **Sexuální útok** – je doprovázen násilným vynucováním sexuálního kontaktu, manuální dráždění, pokusy o nevaginální koitus atd.
- **Znásilnění**
- **Incest** – sexuální aktivita v rámci rodiny

---

²⁷⁸ Dunovský, J. et al., 1995, s. 73 a násl.

²⁷⁹ Dunovský, J. et al., 1995, s. 74 a násl.

- **Pedofilní obtěžování** – má různé formy a způsoby, laskání, hlazení apod.
- **Sexuální turistika**²⁸⁰
- **Sexuální útok s následkem smrti**

Traumatizace obětí zejména sexuálního zneužívání je mnohonásobná. V první řadě je to způsob, jak pachatel zachází s obětí. Nutno dodat, že řada případů sexuálního zneužívání je opakovaná a trvá i dlouhou dobu, v krajních případech i několik let. Dále výslechy jak vyšetřovatelů, tak zejména před soudem představují pro postižené dítě extrémní negativní stres. Tyto výslechy jsou často spojeny se setkáním oběti s pachatelem. Obhájci obžalovaných pachatelů používají velmi intimní a agresivní otázky, pokouší se svědka – oběť zmást či uvést do rozpaků a tím zpochybnit věrohodnost. I když existují některé snahy o ochranu dětských obětí před těmito způsoby (např. vyloučení veřejnosti, vyloučení přítomnosti pachatele apod.), nelze tyto viktimologické aspekty podcenit.

Zanedbávání

Na rozdíl od dětí fyzicky týraných, kde jsou častějšími oběťmi chlapci, a sexuálně zneužívaných, kde jsou naopak častějšími oběťmi děvčata, nehraje u dětí zanedbávaných pohlaví prakticky žádnou roli.

Zanedbávání je definováno jako **jakákoliv nedostatečná péče o potřeby dítěte, která způsobuje vážnou újmu na vývoji dítěte nebo je jinak ohrožuje**. Hlavním znakem zanedbávání je většinou nezáměr o dítě. Ten opět může být v rovině psychologické – dítě není adekvátně rozvíjeno, žije v podnětově chudém prostředí.

Dítě může být samozřejmě zanedbáváno i tím, že mu není poskytována potřebná výživa ani hygienická i další péče. Tyto extrémní případy někdy končí i smrtí, utýráním dítěte.

Mufsonová²⁸¹ uvádí tyto druhy tělesného zanedbávání:

- Dítěti se nedostane přiměřeného jídla a přístřeší

²⁸⁰ Patří spíše do oblasti komerčního sexuálního zneužívání – pozn. J. S.

²⁸¹ Mufsonová, Kranzová, 1996, s. 47

- Dítě nemá oblečení, které je všeobecně přijatelné pro jeho věk a pohlaví, a právě tak pro dané počasí a prostředí
- Ponechání malých dětí bez dozoru, bez zajištění nějakého odpovědného dospělého nebo dospívajícího, aby děti pohlídal
- Po starším dítěti nebo dospívajícím se vyžaduje, aby trávili dlouhé hodiny hlídáním mladších sourozenců
- Po dětech se žádá, aby zastávaly množství domácích prací, zejména prací, které jsou k jejich věku nepřiměřeně těžké nebo nebezpečné.

Zvláštní formy týrání a zneužívání dětí

Systemové týrání (viz další text) značí totéž, co sekundární viktimizace. Např. k tvrzení nebo výpovědi dítěte je přistupováno s nedůvěrou, je opakovaně vyslýcháno k traumatizujícímu zážitku, nebo je jeho tvrzení zpochybňováno rodiči, učiteli apod.

Organizované zneužívání (viz další text) – bývá součástí činnosti organizovaného zločinu. Patří sem např. dětská prostituce, dětská pornografie, ale i obchod s dětmi, dětská práce až otroctví. Zvláštní formou je množící se obchod s orgány.

Rituální zneužívání – je symbolické zacházení s dětmi v rámci náboženských nebo magických rituálů. To je někdy spojeno s ponižováním, fyzickým, psychickým nebo sexuálním ubližováním. Dítě je pro tyto účely též obětí, která je schopná se nejméně bránit.

Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy)

Je zvláštní forma tělesného týrání dítěte aktivní formou. Lékaři pozorovali u některých pacientů simulaci různých chorob či zveličování jejich příznaků. Tento jev nazvali Münchhausenův syndrom. U nás je Münchhausen znám jako Baron Prášil. Koncem 70. let popsal Meadow tento syndrom u dvou dětí by proxy, v zastoupení, neboť obtíže dětí předstírali jejich rodiče. Dunovský cituje Jonese (1994), který popisuje mechanismus Münchhausenova syndromu v zastoupení jako „*rodičovskou fabrikaci patologických příznaků, poškozování vzorků krve, moči a jiných materiálů k vyšetření tak, aby vyzněly patologicky, i přímým poškozováním dítěte simulujícím to či ono*“

*onemocnění. Obecně se „jako průkaz“ tohoto poškozování dětí užívá vzdálení rodiče z bezprostředního dosahu dítěte“.*²⁸²

Z hlediska sociální patologie je problematiku týrání, zneužívání a zanedbávání dětí (CAN) nutné posuzovat jako zvláště závažný sociálně patologický jev. Řada obětí podobného zacházení, zejména ze strany rodičů, se sama později stává pachateli trestné činnosti, a to i ve formě jejích nejbrutálnějších forem.

Odhalování případů týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí je citlivou, složitou a obtížně prokazatelnou skutečností.

Výjimku částečně tvoří právě děti fyzicky týrané, protože jejich zranění jsou zjevná, a proto je často zjistí učitel nebo lékař. Zpětně se často zjišťuje, že nejbližší okolí o týrání dítěte ví nebo tuší, tito lidé se však velmi často obávají složitého dokazování, vyšetřování policií a výpovědi u soudu a v neposlední řadě výhrůžek a pomsty pachatelů takového jednání.

Následky syndromu CAN

Následky syndromu CAN se projevují řadou příznaků a krátkodobých nebo dlouhodobých reakcí bez ohledu na způsob ubližování dítěti, které mohou vzbuzovat podezření na týrání, zneužívání či zanedbávání dítěte. Reakce se liší v závislosti na věku dítěte a jeho osobnostním založení. Pokud příznaky trvají déle, přecházejí postupně do posttraumatického syndromu.

Nejčastější projevy:

- selhávání ve škole, amotivační syndrom, útky z domova, antisociální chování, agrese, inhibiční syndrom, apatie, odmítání komunikace
- neurotické poruchy, tenze, poruchy spánku, úzkost, pocity viny, sebeobviňování, fobie, depresivní stavy, sklony k sebevraždám
- psychosomatické reakce
- poruchy sexuálního chování
- poruchy v sociálních vztazích: nízké sebehodnocení, poruchy komunikace

---

²⁸² Dunovský et al., 1996, s. 51

- interpersonálních vztahů, neschopnost empatie
- zneužívání návykových látek, závislost
- poruchy individuálního vývoje dítěte.

Psychicky a fyzicky týrané děti mají často odchylky v chování, které jsou více méně polarizované. Dvou až tříleté děti jsou buď (přibližně v 30 %) extrémně agresivní, v určitých situacích neklidné, úzkostné, často s pseudoochránitelským přístupem k mladším dětem, nebo naopak (až v 60 %) jsou pasivní, celkově inhibované, apatické, bez radosti, bez schopnosti vyjadřovat emoce, bolest, nesouhlas atd. Týrané děti mají nejistý, vyhýbavý, rezistentní vztah k matce, vychovateli. Ve fyzickém přibližování je patrná ambivalence, bojí se kontaktu.

U dětí sexuálně zneužitých je nejčastějším symptomem do 12 let obrovský strach až panická reakce na podněty připomínající sexuální chování.

U dětí nad 12 let převažuje zevní agresivita, hostilita a antisociální chování. Ve věku 14 - 18 let je nejvýraznějším projevem hostilita.

Komerční sexuální zneužívání dětí²⁸³

Komerční sexuální zneužívání dětí je jednou z nejhorších forem zneužívání dětí, protože jeho základní motivací je honba za ziskem spojená s neúctou k lidskému životu, zdraví a důstojnosti.

Dítětem pro potřeby této stati rozumíme v souladu s normami a konvencemi mezinárodních organizací (OSN, UNESCO) **člověka mladšího 18 let.**²⁸⁴

Komerční sexuální zneužívání dítěte je použití dítěte pro sexuální účely výměnou za peníze nebo za odměnu v naturáliích mezi dítětem, zákazníkem, prostředníkem nebo agentem a jinými, kdo vydělávají na obchodu s dětmi pro tyto účely. Tato mezinárodně platná definice byla přijata ve Stockholmu na 1. mezinárodním kongresu proti komerčnímu zneužívání dítěte.

²⁸³ V anglicky psané literatuře je používána zkratka CSEC (Commercial Sexual Exploitation of Children)

²⁸⁴ Truhlářová, 2004, s. 56

Stockholmský kongres současně specifikoval tři formy komerčního sexuálního zneužívání dětí:

- dětská prostituce,
- dětská pornografie,
- obchodování s dětmi.

Dětská prostituce je zjednání nebo nabízení služeb dítěte k provádění sexuálních aktů za peníze nebo jinou odměnu.

Formy dětské prostituce²⁸⁵

Formy dětské prostituce lze nahlížet podle několika kritérií:

1. zda jde o „čistou“ prostituci nebo další formy sexuálního byznysu

2. zda dítě prostituje dobrovolně nebo z donucení

- je přinuceno osobou blízkou
- je přinuceno osobou cizí
- prostituje dobrovolně jako zdroj své obživy
- prostituje dobrovolně (z přesvědčení) jako zdroj obživy pro rodinu
- prostituje dobrovolně pro peníze
- prostituje dobrovolně pro zábavu

3. nahlíženo ze strany dospělých – účel

- dětská prostituce organizovaná
- dětská prostituce rituální (mýty, rituály, sekty, „oslavy“)
- dětská prostituce institucionální – dospělí zneužívají své postavení v institucích, které jsou určeny pro výchovu, vzdělávání, trávení volného času dětí (např. internáty, kroužky, tábory apod.) *„Tato forma patří mezi nejrozšířenější a*

---

²⁸⁵ Dle Vaníčková, 2005, s. 67 a násl.

nejnebezpečnější formy dětské prostituce, protože je založena na zneužití důvěry dítěte.“²⁸⁶ (Otázkou je, zda nejde spíše o sy CAN nebo lépe CSA. Pozn. J. S.)

Prostituující děti jsou z hlediska sociální patologie extrémně vyloučenou, traumatizovanou a tabuizovanou skupinou s vysokým stupněm stigmatizace a viktimizace, o které nechce běžný občan nic vědět. Pokusy vynést tento problém na světlo světa, podnikané většinou senzacechtivě, neeticky a neodborně mnohými sdělovacími prostředky, bývají kontraproduktivní a ve skutečnosti vedou k sekundární viktimizaci a skandalizaci zneužívaných a nevinných obětí sexuálního průmyslu.

Stupeň sociálního vyloučení je hlavním důvodem pro opatřování si prostředků k životu asociálním nebo antisociálním způsobem – odtud velmi časté vazby na „běžnou“ kriminální subkulturu nebo organizovaný zločin.

*„Dnes se stále více odborníků přiklání k názoru, že absence otce v rodině je nejvíce rizikovým faktorem pro emocionální traumatizaci dítěte a rozvoj sociálně patologického chování. Nebývá zvláštností, že u takových dětí se postupně rozvíjí kriminální chování a ve společnosti poměrně tomu sílí volání po represí, penalizaci a kriminalizaci těchto dětí.... Dětská prostituce je černým svědomím světa....“*²⁸⁷ Mnoho dětí se stalo obětí sexuální turistiky a kvetoucího byznysu bez jakýchkoliv etických zábran.

Podle Vaníčkové se v Evropě odhaduje, že věk dětí, které provozují prostituci, se pohybuje v intervalu 12 - 18 let. *„Téměř celá čtvrtina dětí pohybujících se na prostituční scéně svoje působení v prostituci začala osobní zkušeností znásilněním při fotografování či natáčení pornografického díla a dvě třetiny byly v dětství sexuálně zneužity.“*²⁸⁸ Podle mezinárodních výzkumů se pohybuje průměrný věk dívek vstupujících do prostituce kolem 13 - 14 let.

Dětská prostituce má dvojí základ. Jednak se v ní **objevují děti z narušených a rozvrácených rodin, chovanci výchovných ústavů na útěku.** Lze říci, že prostituují

---

²⁸⁶ Vaníčková, 2005, s. 69

²⁸⁷ Vaníčková, 2005, s. 49

²⁸⁸ Vaníčková, 2005, s. 71

ze svého rozhodnutí, i když někdy např. z nouze a velmi často z nutnosti. (Např. se na útěku schovávají a obstarávají si tak prostředky na živobytí, někdy ale i drogy). Další skupiny dětí si tak chtějí **opatřit peníze** na drahé a atraktivní věci, někdy se může objevit touha po dobrodružství, potřeba si „něco“ dokázat nebo podbízení se s vidinou nějakých výhod. Mimo jakoukoliv diskusi je, že se zločinu nebo přinejmenším amorálního chování dopouštějí zákazníci těchto nezletilců.

Vaníčková²⁸⁹ upozorňuje na tzv. child darling (dětské miláčky). Citovaná autorka je popisuje jako děti staršího školního věku, žijící ve vlastní rodině, dobře zabezpečené, kterým dospělý člověk nabízí nějakou službu (např. vypracování domácích úkolů) nebo dárek. Děti jej odměňují nejprve vlastní přítomností, později sexem, výjimkou není ani sex skupinový. U chlapců jde často o nalákání např. na možnost svézt se luxusním autem apod. Na internetu lze najít stránky s nabídkami tohoto typu prostituování.

Zneužívání drog a dětská prostituce

Rostoucí počty dětí experimentujících s drogami zvyšují počty těch, kteří drogám propadnou již ve velmi mladém věku.

Jedinec pod vlivem drogy může být zbaven studu, zábran a jiných překážek k sexuálnímu prostitučnímu chování, popř. si prostitucí může opatřovat prostředky na nákup drogy nebo drogu samotnou. Nikoliv zanedbatelný vliv má i život v toxikomanické subkultuře a vrstevnické partě. To může být i příčinou toho, že se mezi homosexuálními mladistvými prostitutky často vyskytují mladíci s konvenční heterosexuální orientací.

U prostituujících dětí hovoříme o prostituci dívčí a chlapecké. Vaníčková dělí zákazníky mladých prostitutek do pěti skupin (a - e):²⁹⁰

- a) tradiční muži, kteří jsou v manželství frustrováni
- b) mladší muži, kteří nemají žádný trvalý partnerský vztah
- c) muži s trvalým partnerským vztahem, kteří očekávají nebo odlišného
- d) muži, kteří ve vztahu a sexu se ženami mají problémy

---

²⁸⁹ Vaníčková, 1997, s. 47

²⁹⁰ Vaníčková, 2005, s. 73

- e) muži, kteří zneužívají sex k dosažení určitého chování a navození určitých pocitů
- f) muži trpící různými formami parafilií, psychicky anomální nebo se sklony k neobvyklým sexuálním praktikám.²⁹¹

Typický zákazník

Citovaná autorka doplňuje, že nejčastějším zákazníkem velmi mladých prostitutek je muž ze středních vrstev, nacházející se mimo domov, solventní a vzdělaný a tak „jednou pro vždy boří mýtus o tom, že dětskou prostitutku si kupuje osamoceny muž, muž zvrhlík, muž podivín“.²⁹²

Dětská pornografie je zobrazení dítěte při výslovně sexuální činnosti, skutečné nebo simulované nebo vystavování pohlavních orgánů či zvukových prostředků simulujících dětský hlas pro sexuální uspokojování uživatele, zahrnuje výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu na obrazovém či zvukovém nosiči.

Obchodování s dětmi jsou všechny aktivity „zahrnující získávání dětí za účelem sexuálního vykořisťování jakýmikoliv prostředky, např. únos, prodej, nákup, přemístění, poskytnutí útulku, fingované domácí práce, použití síly, moci a úplatků“.²⁹³

Obchod s dětmi má následující podoby:²⁹⁴

- pracovní vykořisťování (práce na plantážích atd.)
- zneužívání při práci v domácnosti (posluha u cizích lidí atd.)
- sexuální vykořisťování (nevěstince, „kluby“, pornografie)
- vojenské „povinnosti“ – zneužívání pro prostituci, nosiči, poslové, někdy i bojovníci.
- ekonomické sňatky – prodej mladých dívek - panen, zejména tam, kde hrozí infekce HIV popř. nucení dcer migrantů, aby získaly sňatkem občanství
- nezákonné adopce – prodej dětí zejména z rozvojových zemí

²⁹¹ Písm. f) doplněno J. S.

²⁹² Vaničková, 2005, s. 73 Pozn.: Aniž bychom chtěli s tímto závěrem polemizovat domníváme se, že ani posledně jmenovanou skupinu „zvrhlíků a podivínů“ nelze zcela opomenout a do výše uvedených pěti skupin jsme ji proto jako šestou doplnili.

²⁹³ Truhlářová, 2004, s. 72

²⁹⁴ Milfait, 2008, s. 30 a násl.

- zneužívání dětí při hrách a zábavě – např. chlapci – žokejové při závodech velbloudů apod. Pokud dostih prohraje, bývá s nimi krutě zacházeno – jsou např. trápeni hladou atd.
- žebrání – děti musí vydělávat peníze žebráním nebo prodejem zboží na ulici. Jsou známy případy, kdy jsou děti úmyslně mrzačeny, aby vyvolaly větší soucit
- obchod s lidskými orgány

Podle odhadů Dětského fondu OSN (UNICEF) je ve světě každoročně prodáno asi 1,2 milionu dětí za odhadovanou částku asi 10 miliard dolarů (v přepočtu více než 200 miliard korun).

Tento obchod kvete zejména v Africe, Číně, Indii, Jižní Americe, Thajsku a některých dalších zemích. Cílovými zeměmi jsou zejména Austrálie, USA a „staré“ země EU. Mnohé tyto děti končí právě jako oběti sexuálního zneužívání přinucením k prostituci nebo v pornoprůmyslu.

Častým případem jsou i děti kradené nebo kupované za účelem adopce (částečně je „na vině“ i poměrně složitý proces legální adopce dětí v mnoha vyspělých zemích). Cena takového dítě, kterou zaplatí cílová rodina, je až 50000 dolarů.

Unesené děti žijí často v „*neuvěřitelně krutých podmínkách a není ojedinělou situací, že umírají vyčerpáním a hladem.*“²⁹⁵ Dle UNICEF je v Karáčí možné koupit dítě za pět dolarů, v Dillí za osm, v Limě za dvacet. Podle Vaníčkové²⁹⁶ je unesené dítě v Soulu překupníkovi prodáno za 100 US dolarů, avšak při prodeji téhož děvčete do sexuálního průmyslu v USA je jeho cena zhruba desetinásobně vyšší. Dodává, že na celém světě je odkázáno „na ulici“ a bezprizorně se potuluje přibližně 70 - 80 miliónů dětí, z čehož poměrně značná část provozuje dětskou prostituci (v Chicagu asi 13 %, v Torontu 54 % a Bogotě 75 %).

Tento obchod je převážně v rukách organizovaných zločineckých uskupení, často s nadnárodní působností. Obvykle je označován jako „obchod s bílým masem“, který „*představuje nejen obchod se ženami za účelem provozování prostituce, ale i obchod*

---

²⁹⁵ Vaníčková, 2005, s. 46

²⁹⁶ Vaníčková, 2005, s. 46

s dětmi, popř. lidskými orgány“.²⁹⁷ Obětí obchodu s lidmi se každoročně stává 1,2 milionu dětí, v těžkých podmínkách práce z donucení je ve světě zneužíváno 8,4 milionu dětí od nejrůznějších forem otroctví, prostituce, pornografie, po ozbrojené konflikty a ilegální aktivity.

Jednou z nejvíce skrytých forem zneužívání dětí je jejich práce v domácnostech – kromě náročné práce, kterou musejí vykonávat, jsou často týrány, sexuálně zneužívány, nemohou chodit do školy, za svoji práci nedostávají žádný plat.

Ohrožené skupiny dětí

Vaníčková²⁹⁸ uvádí údaje UNICEF, podle nichž se v největším ohrožení ocitají zejména následující skupiny dětí:

- **děti bez formální identity**, jejichž narození není vůbec formálně registrováno, a nemají tedy přístup k životně důležité péči a službám státu, jako jsou zdravotní péče, sociální ochrana, vzdělávání.
- **děti bez rodiny a rodičovské péče**. V rozvojovém světě musejí mnohé děti, jejichž rodiče zemřeli, opustit školu nebo domovy a bez náležité ochrany se stávají snadnými oběťmi vykořisťování a zneužívání.
- **děti, které se předčasně dostávají do dospělých rolí**
dětská vojáci, kterých je dle aktuálních odhadů ve světě 250 000, časná manželství, dětská riziková práce,
- **děti postižené chudobou**. V rozvojovém světě jsou děti vystaveny vyššímu riziku vážného onemocnění, podvýživy nebo i smrti, nemají přístup k nezávadné vodě, k zdravotní a sociální péči, ke vzdělání apod.,
- **děti postižené HIV/AIDS**
- **diskriminované děti**
  - diskriminace dle pohlaví – dívky jsou znevýhodňovány v přístupu k zdravotní péči a dalším nezbytným službám
  - diskriminace dle příslušnosti k etniku
  - diskriminace dětí s postižením
  - diskriminace dětí, které jsou zneužívány.

---

²⁹⁷ Němec, 2003, s. 196

²⁹⁸ Vaníčková, 2005, s. 42

Alarmující počty těchto dětí se týkají především rozvojových zemí Asie a subsaharské Afriky.

Příčiny komerčního sexuálního zneužívání dětí

Příčiny komerčního sexuálního zneužívání dětí souvisí s celou řadou dalších sociálně patologických jevů, přičemž míra jejich výskytu v dané společnosti úzce souvisí s prostředím, ve kterém dítě vyrůstá.

K základním příčinám komerčního sexuálního zneužívání patří:

- špatná sociálně-ekonomická situace, resp. sociální vyloučení,
- předchozí osobní zkušenost se sexuálním zneužitím a
- poptávka po sexuálním zneužívání dětí.

Organizované sexuální zneužívání

V případech dětí – jak upozorňujeme na jiném místě – se jedná o specifickou formu syndromu CAN, resp. CSA.

Dunovský uvádí následující prvky spojení syndromu CAN a organizovaného sexuálního zneužívání:

Spojení syndromu CAN a organizovaného sexuálního zneužívání

- ⇒ *„Sítí či společenstvím zneuživatelů, kteří se kolektivně účastní na sexuálních aktivitách s dětmi*
- ⇒ *Sítí či společenstvím zneuživatelů, kteří získávají samostatně děti k sexuálnímu zneužívání, ale předávají si své oběti jeden druhému*
- ⇒ *Prostitucí dětí (nejčastěji dívek)*
- ⇒ *Pornografickým kruhem dětí, nejčastěji chlapců*
- ⇒ *Každým sexuálním zneužitím, které bylo způsobeno více než jednou osobou. Zde může přicházet v úvahu buď záměrný a připravovaný skupinový sex, nebo událost, kterou umožnila souhra náhod.“²⁹⁹*

---

²⁹⁹ Dunovský, 1995, s. 100

Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí

(Zpracováno dle Vaníčková, Kloubek 2006)

Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí se liší od pachatelů „klasického“ pohlavního zneužití zejména v tom, že akt zneužití je realizován buď prostřednictvím třetí osoby (tj. dalšího pachatele), nebo na základě "dohody" s dítětem, které své sexuální služby poskytuje za úplatu.

Pedofil

Podle některých odborníků, (např. Vaníčkové, 2006) nejsou zpravidla praví pedofilové pro tělesné zdraví či život dětí nebezpeční. Rizikovitost jejich aktivit spočívá spíše v možnosti narušení psychosexuálního vývoje obětí, eventuálně vývoje jejich interpersonálních a později i partnerských vztahů. Sexuální zneužití spáchané pravými pedofily obvykle nemá závažnější charakter, spočívá zpravidla v nekoitálních formách vzájemného kontaktu s dítětem, často v kontextu hry, škádlení apod.

Preferenční pachatel

Jde o osoby, které jsou sexuálně přitahovány dětmi v pubertálním či postpubertálním věku s vyvinutými sekundárními pohlavními znaky. U tohoto typu pachatelů proto nelze hovořit o pedofilní orientaci ve smyslu parafilie (sexuální deviace). Předmětem jejich zájmu bývá nezralost, nezkušenost či nižší sebevědomí objektu. Přístup sexuálního pachatele k dospívajícím bývá podobný jako k objektu dospělému. Nicméně někteří sexuologové pokládají erotický zájem mužů o nezralé objekty za hebefilii (erotický zájem o nezralé, dospívající dívky) či efebofilii (erotický zájem o nezralé, dospívající chlapce).

Situační pachatel

Tito pachatelé se dopouštějí zneužívání dětí více méně náhodně, bez jejich aktivního vyhledávání. Dochází k tomu v různých, pro ně výhodných situacích, kde vyspělost dítěte není rozhodující. Dětský objekt volí jako náhradní pro snadnější dostupnost a menší pravděpodobnost prozrazení. Podněcujícím činitelem bývá intoxikace alkoholem či jinými návykovými látkami. Nicméně u intoxikovaných pachatelů, kteří

se opakovaně dopouštějí sexuálního zneužívání dětí prepubertálního věku, je vysoká pravděpodobnost výskytu pedofilie.

Obchodník s dětmi

Tento typu pachatelů není většinou sexuálně fixován na dítě, hlavním motivem je zisk (jakákoliv úplata či jiné plnění). Jak již z názvu této kategorie vyplývá, jedná se o osoby, které vystupují v procesu komerčního sexuálního zneužívání dětí (tedy dětské prostituce a dětské pornografie), jako organizátoři, prostředníci, dodavatelé apod. a jejich činnost zpravidla bývá koordinována v rámci organizované zločinecké skupiny.

Některé charakteristiky pachatelů komerčního sexuálního zneužívání dětí

Pachatelé trestné činnosti související s komerčním sexuálním zneužíváním dětí jsou často lidé **s nadprůměrnou inteligencí a velmi dobrými organizačními schopnostmi.**

Tito pachatelé sami obvykle netrpí parafilií, ale pro tuto trestnou činnost je **motivuje především snaha získat rychle značný finanční zisk**, přičemž tato motivace umlčuje zavrženíhodný etický kontext.

Pachatelé této trestné činnosti o její etické stránce

- **záměrně neuvažují**, ale její zavrženíhodnost vnímají,
- **neuvažují**, protože pocházejí z rodinného či širšího prostředí, které její zavrženíhodnost necítí (prostředí prostituce a pornoprůmyslu).

Výrobce i spotřebitele dětské pornografie **spojuje virtuální prostředí anonymity.**

Výrobci pracují za podmínek stále většího utajení a konspirace, tato kategorie pornoprůmyslu využívá na obranu své anonymity stále dokonalejších technických prostředků.

Zároveň nabídka dětské pornografie sílí co do četnosti i sofistikovaných forem šíření – neočekávané a nevyžádané otevírání oken s nabídkou na internetových stránkách

s jinou tematikou, spamy apod. Přitom jde především o získávání nových spotřebitelů. Výrobci používají špičkových technologií pro zjištění identity potenciálních zájemců o dětskou pornografii a mnohdy mají v tomto směru předstih před policií.

Všichni pachatelé jsou si vědomi toho, že touto trestnou činností podporují bezprostředně nebo zprostředkovaně zneužívání a trápení dětí. Anonymita jim umožňuje (výrobci i spotřebitelům) vytváření image spořádaných občanů

Finanční efekt pornografie klasické i dětské je charakterizován tím, že:

- lidé zapojení do pornoprůmyslu rychle zbohatnou, z chudých bytů se stěhují do luxusních rodinných domků, kde na ně nemá vliv obava „co tomu řeknou sousedi“
- snaha o kritiku člověka zbohatlého pornografií je vnímána jako závist
- běžné morální a etické výtky se díky emoční oploštělosti nebo jednoznačně materiální orientaci hodnotového systému jeví těmto pachatelům jako směšné nebo je prostě nevnímají
- takto získané finance s sebou nesou často neblahé důsledky do budoucna

Oběti komerčního sexuálního zneužívání dětí

Příležitostné

Děti poskytují sex za úplatu pouze příležitostně a dobrovolně, nejsou k tomu nikým nuceny. Pokládají to za snadný a relativně zábavný způsob přivýdělku. Svým jednáním zpravidla nejsou nijak bezprostředně traumatizovány ani stigmatizovány, nicméně u nich může docházet k jistému „návyku“ na sex, peníze a možná i některé emoce, které jejich chování provází. Tyto děti většinou pochází z dobrých, stabilních rodin, kde získané peníze dávají dítěti pocit jisté satisfakce a zvýšené prestiže z jejich nezávislosti.

Pravidelné

Děti jsou prodávány jinou osobou, nebo osobami, kterými mohou být i členové rodiny. K poskytování komerčního sexu jsou nuceny, a to jak okolnostmi, tak samotnými kuplíři, od kterých dostávají odměnu za poskytnuté služby. Nicméně u těchto dětí

existuje svoboda pohybu a jistá forma nezávislosti. U této skupiny dětí se můžeme setkat s rozvinutými příznaky stresu a traumatu.

Soustavné

Děti jsou zcela zotročené, zpravidla zbavené osobní svobody, je s nimi nakládáno hrubým způsobem, jejich život je plně pod kontrolou pachatelů, kuplířů.

Následky syndromu CAN

Projevují se řadou příznaků a reakcí, krátkodobých nebo dlouhodobých, bez ohledu na způsob ubližování dítěti, které mohou vzbuzovat podezření na týrání, zneužívání či zanedbávání dítěte. Reakce se liší v závislosti na věku dítěte a jeho osobnostním založení. Pokud příznaky trvají déle, přecházejí postupně do posttraumatického syndromu.

Nejčastější projevy:

- selhávání ve škole, amotivační syndrom, útky z domova, antisociální chování, agrese, inhibiční syndrom, apatie, odmítání komunikace,
- neurotické poruchy, tenze, poruchy spánku, úzkost, pocity viny, sebeobviňování, fobie, depresivní stavy, sklony k sebevraždám,
- psychosomatické reakce,
- poruchy sexuálního chování,
- poruchy v sociálních vztazích: nízké sebehodnocení, poruchy komunikace, interpersonálních vztahů, neschopnost empatie,
- zneužívání návykových látek, závislost,
- poruchy individuálního vývoje dítěte.

4 SEBEVRAŽEDNÉ JEDNÁNÍ A AUTOMUTILACE

*Fata repugnarunt.
Osud se postavil proti.*

Ovidius

Sebevražda a sebevražednost

Sebevražednost je jedním ze závažných sociálně patologických jevů. Většinou bývá chápána jako důsledek vnějších příčin. Podle Mühlpachra³⁰⁰ ji z tohoto pohledu chápe nejen sociologie, ale i filozofie, přičemž v teologii může být chápána i jako hřích. Medicína, psychiatrie a psychologie na ni pohlížejí především jako na projev patologie a poruchy pudu sebezáchovy.

„Sebevražda bývá velmi různě motivovaná, ale nejčastěji to je reakce jako následek těžké, zdánlivě neřešitelné a bezvýhodné životní situace, ve které se jedinec vyskytne.“³⁰¹

Sebevražda vždy obsahuje dva zásadní momenty:

- **dobrovolný úmysl ukončit život**
- **cílevědomě zaměřené jednání vedoucí k smrti.**

Sebevražda obsahuje dvě dimenze:

- **dimenzi osobní** (individuální)
- **dimenzi civilizační** (sociokulturní).

Historicko-filosofický pohled na sebevražedné jednání

V průběhu vývoje lidské společnosti se názory na sebevraždu měnily. U některých národů patřila sebevražda k „preferovaným“ způsobům smrti. Staří Keltové a Skandinávci považovali přirozenou smrt za potupnou. Stárnoucí muži se proto vrhali se skal, protože již nemohli bojovat a jenom smrt na bojišti byla považována za čestnou.³⁰²

---

³⁰⁰ Mühlpachr, 2001, s. 56

³⁰¹ Ondrejko, 2001, s. 174

³⁰² Dle Koutek, Kocourková, 2003

Kotík (2004) uvádí, že v antice se střídala období příznivá suicidiu s údobími, ve kterých byla sebevražda odsuzována. Platón odsuzoval jakoukoli nepřirozenou a násilnou smrt, Aristoteles považoval sebevrahy za zbabělce. Naopak stoikové prezentovali dobrovolnou smrt jako pozitivní lidský postoj (Viewegh, 1996). K významné změně v přístupu k sebevraždám došlo s rozšířením křesťanství, které sebevraždu zakazuje a trestá. Z křesťanského hlediska je sebevražda vzpourou proti Bohu. V období renesance byl kladen důraz na právo člověka svobodně rozhodovat o svém životě. Představitelé osvícenské a humanisticko-racionalistické filosofie zastávali tento názor s většími či menšími výhradami. Např. I. Kant sebevraždu odsuzoval, F. Nietzsche jako představitel individualistické filosofie akt sebevraždy schvaloval.

Klasickou prací o sebevraždě vydal v roce 1897 E. Durkheim, který o ní psal v souvislosti s anomíí, T. G. Masaryk ji spojoval s „*postupující sekularizací, odnímající jednotlivci pocit zakotvení ve světě a smysl života*“.³⁰³

Základní pojmy

Sebevražedné (suicidiální) jednání a sebepoškozování (automutilace) řadíme mezi poruchy jednání, které je zaměřené proti integritě organismu.

Shodně s Kotíkem³⁰⁴ rozlišujeme:

Sebezabití

Na rozdíl od sebevraždy **chybí při sebezabití vědomý úmysl** dobrovolně zemřít. Obvykle se vyskytuje u některých duševních poruch. Někdy může jít i o impulzivní jednání, při kterém chybí kritická úvaha o možném následku a jedinec okamžitě a bez rozmyslu jedná. S tímto typem se občas setkáváme i v penitenciární praxi. Sebezabitím někteří lidé vydírají své okolí, v penitenciárních podmínkách personál, orgány činné v trestním řízení nebo rodinu („*když se se mnou rozejdeš, rozvedeš, tak...*“).

---

³⁰³ Mühlpachr, 2001, s. 57

³⁰⁴ Kotík, 2004, s. 8 a násl.

Sebeobět'

Někteří autoři přiřazují sebeobět' k suicidiu, jiní k sebezabití. „V naší kulturní oblasti máme tendenci sebevraždu odsuzovat, **sebeobět' je naopak hodnocena spíše kladně.** Sebeobět' je souhrnným označením pro jednání, která se liší původem, motivací a ideologií. Jinak nazíráme na matku, která se bez váhání vystaví nebezpečí, aby zachránila své dítě, jinak na člověka, který si nechá naočkovat v zájmu vědeckého výzkumu dýmějový mor, a jinak na člověka, který se vrhá opásán granáty do davu nevinných stojících lidí.“³⁰⁵

Suicidiální myšlenky

Tyto myšlenky jsou intenzivní, člověk se jimi prakticky **permanentně zabývá** a jen obtížně je i na krátký časový úsek opouští.

Suicidiální tendence

Jsou činěny konkrétní přípravy, **nejedná se již o pouhé úvahy.**

Suicidiální pokus

„Suicidální pokus lze definovat jako každý život ohrožující akt s úmyslem zemřít, avšak nikoli s letálním koncem. Je tedy zřejmě více než dokonaná sebevražda obrácen do lidského prostředí a má apelativní funkci – „volání o pomoc“. Tento apel však nachází uplatnění pouze tehdy, jestliže má okolí k pachateli přiměřeně kladné vztahy.“³⁰⁶

Suicidium

Viewegh definuje sebevraždu „jako autodestruktivní jednání, které zřetelně vyjadřuje úmysl jedince dobrovolně ukončit vlastní život a cílevědomou snahu zvolit k tomuto účelu prostředky, u nichž je možno předpokládat, že k zániku vlastního života povedou“.³⁰⁷

---

³⁰⁵ Kotík, 2004, s. 8

³⁰⁶ Kotík, 2002, s. 9

³⁰⁷ Viewegh, 1978, s. 269

Koutek a Kocourková³⁰⁸ uvádějí některé rozdíly mezi sebevraždou a pokusem sebevraždy, např.:

- při sebevražedných pokusech je častěji použita tzv. měkká metoda (např. intoxikace medikamenty), zatímco u dokonaných suicidií jsou voleny tzv. tvrdé metody (strangulace, střelná rána)
- motivy vedoucí k suicidiálním pokusům jsou většinou z oblasti interpersonálních vztahů, zatímco u sebevraždy bývají motivy z oblasti intrapsychické a z problémů ohrožení
- k suicidiálním pokusům dochází nejčastěji ze spontánního, málo promyšleného rozhodnutí, suicidium je naproti tomu výsledkem delšího plánování a příprav.

Bilanční sebevražda

Člověk dospěje k názoru, že jeho další život není možný nebo svoji situaci považuje za neřešitelnou a neúnosnou.

Patologická sebevražda

Tyto sebevraždy páchají jedinci s výraznými psychickými poruchami zejména depresivními a schizofrenními.

Kolektivní (rozšířená) sebevražda

Již z názvu vyplývá, že se jedná o sebevražedné jednání dvou či více osob. Obvykle je používáno toto členění:

- dvojité sebevražda – společné suicidiální jednání dvou osob,
- skupinová sebevražda – suicidiální jednání více osob (rodinná sebevražda, klub sebevrahů)
- masová (epidemická) sebevražda – sebevražedné jednání zasahující početnější skupiny osob (sekty).

Motivace sebevražedného jednání

Tato charakteristika nemusí být trvalá. Spouštěcím mechanismem podobného jednání často bývá i náhlá, závažná nebo nevratná změna osobní situace (rozvod, úmrtí

---

³⁰⁸ Koutek, Kocourková, 2003 - dle Kotík, 2002, s. 10

blízkého člověka, zamítnutí odvolání, neočekávaně dlouhý trest apod.) Rovněž ztráta vlastní hodnoty vede k narůstání autoagrese, která může následně vést až k úplné sebeustrukci.

Mühlpachr³⁰⁹ uvádí, že sebevražednost vykazuje pozitivní korelaci s mužským pohlavím, vyšším věkem, ovdovělým, svobodným nebo rozvedeným stavem, bezdětností, bydlištěm ve velkém městě, s vyšší životní úrovní, hospodářskou krizí, alkoholem, s narušeným domovem v dětství, s duševní poruchou, se somatickým onemocněním.

Zvláště závažným jevem je sebevražednost adolescentů. Mühlpachr uvádí následující rizikové faktory u této skupiny:

- ⇒ **Sociodemografické vlivy** – sebevražda je častější u chlapců koncem puberty a u mladých mužů. Častěji se též vyskytuje po předchozím pokusu o sebevraždu.
- ⇒ **Psychiatrická onemocnění** – poruchy chování, deprese, závislost na drogách apod. Ondrejko³¹⁰ upozorňuje, že k sebevraždě sahají často toxikomani po neúspěšné léčbě.
- ⇒ **Psychosociální vlivy a vlivy prostředí** – poruchy osobnosti, ztráta rodičů, duševní, tělesné a sexuální zneužívání, chudoba, bída, chaotické vztahy v rodině, nakažení HIV nebo nemocí AIDS, delikventi a vězni.
- ⇒ **Vlivy dědičné a rodinné** – jsou prokázány vyšším výskytem sebevražd u jednovaječných dvojčat.

Ondrejko uvádí tři nejvýznamnější složky zátěžových faktorů, které mohou vést k zvýšené pravděpodobnosti sebevraždy.

Kritické životní události – smrt blízkého člověka, rozchod s milovanou osobou, vynucené rozdělení rodiny apod. Obecně tyto události vyžadující přizpůsobení a změnu, mění rovnováhu mezi jednotlivcem a prostředím, vytváří se řetězec miniepizod. Přitom „zůstává stále otevřená otázka, proč stejné kritické životní události vyvolávají u různých osob různé následky“.³¹¹

---

³⁰⁹ Mühlpachr, 2001, s. 64

³¹⁰ Ondrejko, 2001, s. 175

³¹¹ Ondrejko, 2001, s. 181

Denní mrzutosti (daily hassle)³¹² jsou soustavně se opakující a vracející stresující a nepříjemné příhody, jakými jsou „*drobné prohry a neúspěchy, utržené urážky a ponížení, zklamání, nepříjemná překvapení, názorové neshody, spory a konflikty*“.³¹³ Tyto mrzutosti sice samy o sobě nedokáží narušit celkovou pohodu člověka, avšak v případě jejich řetězení a kumulace mohou způsobit duševní nerovnováhu a působit jako výrazný zátěžový faktor. Za určité situace pak člověk není schopen svoji situaci zvládnout.

Krize. Podle Ondrejkooviče³¹⁴ je krize narušením psychické rovnováhy, vyznačuje se pochybami o sobě, obavami, strachem, pocity sklíčenosti a pesimismu. Proto představuje nejvyšší stupeň psychické zátěže. Zvláštní problematiku představují úzkostné stavy, které souvisejí se sebevražedností tehdy, jsou-li nepřiměřeně intenzivní nebo trvají nepřiměřeně dlouho.

Sebepoškozování (automutilace)

Kocourková uvádí, že: „*Sebepoškozování v klinickém slova smyslu představuje kategorii, která má sociální kontext a sociokulturní pozadí. Zacházení s lidským tělem je determinováno sociálními okolnostmi a rituály, které mají kulturní a sociální význam. Tyto okolnosti rozhodují o tom, které zásahy do lidského těla lze pokládat za konvenční normu (např. tetování nebo piercing) a které již mají charakter sebepoškozování v patologickém slova smyslu.*“³¹⁵

Kocourková³¹⁶ způsoby sebepoškozování rozlišuje takto:

Automutilace představuje sebepoškození, kde nejčastější motivace vyplývá z psychotické poruchy a sebepoškození může mít symbolický význam.

Sebepoškozování je termín, který je nejčastěji spojován s vědomým, záměrným, často opakovaným sebepoškozováním (sebezraňováním) bez vědomé suicidiální motivace, v němž dochází k narušení tělesné integrity, bez závažného letálního dosahu.

---

³¹² Hassle (z angl.) – slovní potyčka, půtka, spor, hádka, potíž, těžkost, šarvátka apod.

³¹³ Ondrejkoovič, 2001, s. 181

³¹⁴ Ondrejkoovič, 2001, s. 182

³¹⁵ Koutek, Kocourková, 2003, s. 73

³¹⁶ Koutek, Kocourková, 2003, s. 74

Nejčastěji jde o řezná poranění kůže, zápěstí, předloktí, hřbetů rukou, škrábance, vyřezávání znaků do kůže. K sebepoškození bývají používány ostré předměty, např. žiletka, sklo. Další formou sebepoškození je popálení, např. cigaretou nebo zapalovačem. Uváděné motivy pro sebepoškození jsou rozličné, nejčastěji uváděným motivem bývá pocit vzteku na sebe samého, úleva od napětí, někdy též přání zemřít. Sebepoškozování je považováno za jeden ze znaků narušené osobnosti, nejčastěji hraničního charakteru. I když v sebepoškozujícím chování můžeme nalézt apel na okolí, nebývá snaha o získání pozornosti okolí jediným motivačním mechanismem.

Syndrom záměrného sebepoškozování představuje širší pojetí sebepoškozujícího chování, které je vydělené z kategorie suicidiálních pokusů a zahrnuje sebepoškozování jako specifický patologický projev u poruch osobnosti (hraniční, histrionské, disociální, mnohočetné poruchy osobnosti) nebo u pacientů s poruchami příjmu potravy (zejména mentální bulimie) a pacientů závislých na návykových látkách. Sebepoškozování je časté i mezi vězni.

Sebepoškozovatel na rozdíl od sebevraha nesměruje k sebezničení organismu. *„Většinou má charakter demonstrativní a účelové autoagrese s manipulativním podtextem. Jeho jednání je jednoznačně účelové, směřuje k dosažení nějakého stupně profitu.“*³¹⁷

Vágnerová uvádí, že sebepoškozování *„může sloužit jako prostředek k uvolnění tenze, upoutání pozornosti, jako patologický náhradní zdroj chybějící stimulace, někdy bývá signálem poruchy osobnosti, ale může být i radikálním pokusem, jak dosáhnout požadovaných úlev“*.³¹⁸

Způsoby suicidiálního jednání

Rozeznáváme měkké a tvrdé způsoby suicidiálního jednání:

- **Měkké způsoby** jsou ty, u kterých nebezpečí ztráty života nebo velmi vážného poškození zdraví je menší. Jsou to např. intoxikace léčiv, povrchní pořezání

---

³¹⁷ Kotík, 2004, s. 8

³¹⁸ Vágnerová, 2004, s. 820

nebo skok z nízké výšky. U těchto metod je poměrně vysoká naděje, že jedinec bude včas nalezen a zachráněn.

- **Tvrdé způsoby** jsou mnohem rizikovější a život více ohrožující. Jsou to např. strangulace, použití střelné zbraně, skok z velké výšky.

Nejčastější metodou dokonaného suicidia je v naší zemi dlouhodobě **strangulace**, následuje zastřelení a třetí v pořadí je skok z výšky. Agresivnější a tvrdší metody při spáchání suicidia se objevují hlavně u mužů.

Sebevražda z hlediska sociologického, psychiatrického a psychologického

Sociologický přístup

Durkheimova klasická monografie z roku 1897 výrazně ovlivnila výzkum sociálních aspektů sebevraždy. Devatenácté století znamenalo nástup prvních statistických prací zabývajících se sebevraždou v populaci. Přes všechnu úctu k Durkheimově práci je však nutno konstatovat, že jeho přístup byl redukcionistický. Durkheim vysvětlil sebevraždou jednoznačně vnějšími vlivy. Sebevraždou jde podle něho souběžně s rozvojem civilizace, vyskytuje se u národů s vysokou životní úrovní, je vyústěním individuálního neštěstí, které se odehrává na pozadí prosperující společnosti. Sebevrahem se může stát v podstatě každý člověk, jestliže se ocitne v nepříznivé konstelaci sociálních podmínek. Osobní postoje a vnitřní motivy nehrají podstatnou roli.

Psychiatrický přístup

Vychází z předpokladu, že suicidia jsou buď záležitostí patologickou nebo nepatologickou. Jinak řečeno dělí sebevraždy na psychotické a nepychotické. Stále je rozšířen názor, že podstata sebevraždy spočívá v oslabeném nebo jinak deformovaném pudu sebezáchovy. Zde mohou působit různé somatické nebo psychické choroby (epilepsie, abusus alkoholu, deprese, psychózy, psychopatie apod.)

Sebevražda je zajisté častým doprovodným jednáním u osob s psychickými poruchami, není však bezpodmínečně nutným symptomem těchto nemocí, tím méně

chorobou samou o sobě. Je jisté, že v okamžiku sebevraždy jedinec musí podstoupit zásadní boj s pudem sebezáchovy, že dochází k některým patologickým projevům, zejména v emoční sféře, ale to nemusí znamenat, že celý předchozí a dlouhodobý suicidiální vývoj byl patologicky podmíněn.

Psychologický přístup

Většina psychologických výzkumů byla zaměřena na postižení některých psychických, zejména osobnostních vlastností suicidianta. Oddělit přesvědčivě od sebe suicidianty od nesuicidiantů se však doposud přesvědčivě nepodařilo.

Jiné výzkumy byly zaměřeny na vypracování nástroje, který by postihoval výši suicidiálního rizika. Ani zde se však nepodařilo eliminovat ústřední faktor či skupinu faktorů, které by mohly být označeny jako specifické pro suicidium.

Seznam literatury

1. ATKINSONOVÁ, R. - ATKINSON, A. D. *Psychologie*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 863 s. ISBN 80-85605-35-X.
2. AUGUSTINOVÁ, Z. *Násilná úmrtí dětí v Praze v období let 1974 - 1992*. In: *Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: MPSV, 1993.
3. BAJCURA, L. *Zacházení s vězni a tvorba standardizovaných programů*. Praha, 2008. Dizertační práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlova.
4. BAŠTECKÁ, B. et al. *Terénní krizová práce*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 300 s. ISBN 80-247-0708-X.
5. BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada Publishing, 1998. 120 s. ISBN 80-7169629-3.
6. BOROVIČKA, V. P. *Scotland Yard zasahuje*. 1. vyd. Praha: Práce, 1991. 404 s. ISBN 80-208-0018-2.
7. BOROVIČKA, V. P. *Velké případy FBI*. 1. vyd. Praha: Práce, 1987. 380 s. ISBN 80-85194-07-4.
8. BROMBERG, W. *Crime And The Mind*. New York: The Macmillan, 1965.
9. BURIÁNEK, J. et al. *Domácí násilí na mužích a seniorech*. Praha: Triton, 2006. 108 s. ISBN 80-7254-914-6.
10. CLECKLEY, H. M. *The Mask of Sanity*. 1. vyd. Georgia: E. S. Cleckley, 1988. ISBN 0-962-1519-0-4.
11. ČECH, S. - ŘEZNÍČEK, M. *Zločin kolem nás*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1997. 344 s. ISBN-80-7023-253-6.
12. ČECH, J. ET AL. *Psychológia pre políciu a justíciu*. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2005. 603 s. ISBN 8089034-91-8.
13. ČERMÁK, I: *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Nakl. Fakta, 1998, 204 s. ISBN 80-902614-1-8.
14. ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čermák, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.
15. ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1998. 248 s. ISBN 80-85858-70-3.
16. Dalrymple, T. *Život na dně*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005. 266 s. ISBN 80-200-1337-7
17. DAVENPORT-HINES, R. *Honba za zapomněním*. 1. vyd. Praha: BB/art, 2004. ISBN 80-7341-202-0.
18. DOBROTKA, G. *Psychologický vstup do sociálnej patológie skupin*. In: *Uplatňovanie skupinových metód ve výchove*. Bratislava: MS SSR, 1983.
19. DOUGLAS, J. - OLSHAKER, M. *Lovec duší*. 1. vyd. Frýdek-Místek: Allpress, 1997. 415 s. ISBN 80-7218-009-6.
20. DOUGLAS, J. - OLSHAKER, M. *Cesta do temnot*. 1. vyd. Frýdek-Místek: Allpress, 1999. 453 s. ISBN 80-7218-179-3.
21. DRTIL, J. *Psychoterapie závislých na drogách a alkoholu, její východiska, možnosti a perspektivy*. In: *Uplatňovanie skupinových metód vo výchove*. Bratislava: MS SSR, 1983.
22. DRTIL, J. *Aktuální drogové závislosti*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1978. 95 s.

23. DUBSKÝ, J. - URBAN, L. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie, 2005. 90 s. ISBN 80-7251-202-1.
24. DUFEK, M. *Soudní psychiatrie*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976. 269 s.
25. DUNOVSKÝ, J. - DYTRYCH, Z. - MATĚJČEK, Z et al. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-5.
26. DUNOVSKÝ, J. Současný stav problematiky týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte v ČR. In: *Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: MPSV, 1993.
27. ENTROCH, R. *Za novými světy. Průvodce sektami a novými náboženstvími*. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 1994. 197 s. ISBN 80-85495-29-5.
28. FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakl. Lidové noviny 1997. 520 s. ISBN 80-7106-232-4.
29. FÜRST, M. *Psychologie*. 1. vyd. Olomouc: UP, 1999. ISBN 80-7199-0.
30. GILLERNOVÁ, I. Sociálně psychologický výcvik ve forenzní oblasti. In: KOMÁRKOVÁ, R. - SLAMĚNÍK, I. - VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III.*, 1. vyd. Praha: Grada, 2001, 384 s. ISBN 80-7178-269-6.
31. GILLERNOVÁ, I. - BOUKALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum 2006. 280 s. ISBN 80-246-1293-3.
32. GOLEMAN, D. *Destruktivní emoce*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group-Ikar, 2004. 424 s. ISBN 80-249-0324-5.
33. GROSSMANN, M. - ROZTOČIL, V. Jr. *Ruskojazyční*. Praha: VS ČR, 2005.
34. GIRTLE, R. *Okrajové sociální kultury*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 218 s. ISBN 80-210-2728-2.
35. GJURIČOVÁ, Š. - KOCOURKOVÁ, J. - KOUTEK, J. *Podoby násilí v rodině*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. 104 s. ISBN 80-7021-416-3.
36. HARRINGTON, A. *Moderní sociální teorie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 496 s. ISBN 80-7367-093-3.
37. HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
38. HASSAN, S. *Jak čelit psychické manipulaci zhoubným kultům*. 1. vyd. Brno: Janeček, 1994. 286 s. ISBN 80-85880-03-2.
39. HAVLÍK, R. *Úvod do sociologie*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 1999. 113. s. ISBN 80-7184-814-X.
40. HAVLÍK, R. - KOŤA, J. et al. *Učitelství povolání z pohledu sociálních věd*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-86039-79-2.
41. HAVLÍK, R. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 128 s. ISBN 978-80-246-1385-7.
42. HAVRLETOVÁ, D. *Osobnost odsouzeného toxikomana*. Bratislava, 1997. Dizertační práce na FF UK.
43. HELUS, Z. *Úvod do sociální psychologie*. Praha: Karolinum, 2001. 196 s. ISBN 80-7290-054-4.
44. HERETIK, A. *Forenzní psychologie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. ISBN 80-10-00341-7.
45. HEŘMANSKÁ, D. *Psychologická analýza dětské predelikvence*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1994. 97 s. ISBN 80-7041-097-3.

46. HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 302 s. ISBN 80-85850-68-0.
47. HIRIGOYEN, M. F. *Psychické násilí v rodině a v zaměstnání*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002. 229 s. ISBN 80-200-0994-9.
48. Holc, K. et al. *Prognóza kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike*. 1. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2008. 219 s. ISBN 978-80-8078-240-5
49. HORÁKOVÁ, M. *Současné podoby bezdomovství v České republice*. 1. vyd. - pilotní sonda, Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1997. 62 s. ISBN 80-238-0948-2 (v knize neuvedeno).
50. HRADEČTÍ, M. a I. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. 1. vyd. Praha: Naděje, 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.
51. CHALOUPKA, L. *Úvod do sociální patologie V. – Volný čas, parta a zájmová sféra obtížně vychovatelných dětí a mládeže*, 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 54 s.
52. CHARVÁTOVÁ, D. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 160 s. ISBN 80-04-23992-7.
53. CHMELÍK, J. et al. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 207 s. ISBN 80-7178-739-6.
54. CHMELÍK, J. et al. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001. 172 s. ISBN 80-7201-265-7.
55. CHMELÍK, J. Prostituce, její charakteristika a právní aspekty. *Kriminalistika* č. 3/2003. Praha: Odbor vydavatelství a tisku MV ČR. ISSN 1210-9150.
56. JAKOVLEV, A. M. *Zločinnost a sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1973. 214 s.
57. Jackson, G. P. In: *Memory of Edwin M. Lemert*. www.sonoma.edu/CCJS/info/Edintro.html
58. JEDLIČKA, R. et al *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.
59. JELÍNEK, J. - SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád*. 9. aktualiz. vyd. Praha: Nakladatelství Linde, 1997. 783 s. ISBN 80-7201-100-6
60. JESNESS, C. F. *The Fricot Ranch Study*. California: Res. Report 47, 1965.
61. JONES, H. *Crime in a Changing Society*. London: Penguin Books, 1965.
62. JÜTTNER, A. *O kriminologii a kriminalitě*. Praha: Orbis, 1968.
63. KALINA, K. et al. *Drogy a drogové závislosti I*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. 319 s. ISBN 80-86734-05-6.
64. KALINA, K. et al. *Drogy a drogové závislosti II*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. 343 s. ISBN 80-86734-05-6.
65. KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha: SLON, 2005. 529 s. ISBN 80-86429-52-0.
66. KOHOUTEK, R. *Základy užité psychologie*. Brno: CERM, 2002. 544 s. ISBN 80-214-2203-3
67. KOHOUTEK, R. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, 1998. 181 s. ISBN 80-7204-064-2
68. KOMENDA, A. *Sociální deviace*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-244-0019-7.

69. KOMOROUS, J. Současná situace v oblasti nedovolené výroby, dovozu, převozu, vývozu, obchodu a šíření omamných a psychotropních látek na území ČR. In: *Bulletin NPC* č. 1/95.
70. KOMOROUS, J. Situace v oblasti nelegální výroby, obchodu a šíření omamných psychotropních látek za I. Pololetí 1995 v ČR. In: *Bulletin NPC* č. 3/97.
71. KOTÍK, P. *Sebepoškozování a sebevražedné jednání ve vězňenské populaci*. Liberec, 2004. Závěrečná práce v rámci CŽV – ŘLZ na TU v Liberci.
72. KOŤA, J. - JEDLIČKA, R. Konec dvacátého století a drogová závislost. In: *Mládež - drogy - společnost*. Praha: PedF UK, 1997. 160 s. ISBN 80-86039-20-X (v knize neuvedeno).
73. KOUČKÁ, P. Proč podléháme sektám. *Psychologie dnes*, roč. 13, č. 10/2007. ISSN 1212-9607.
74. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing 1995. 114 s. ISBN 80-7187-022-6.
75. KOUKOLÍK, F. - DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. 1. vyd. Praha: Galén - Makropulos, 1996. 303 s. ISBN 80-901776-8-9.
76. KOUKOLÍK, F. - DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. 1. vyd. Praha: Galén - Makropulos, 2001. 390 s. ISBN 80-7262-088-6.
77. KOUKOLÍK, F. - DRTILOVÁ, J. *Základy stupidologie*. 1. vyd. Praha: Galen - Makropulos, 2002. 489 s. ISBN 80-7262-078-9.
78. KOUTEK, J. - KOCOURKOVÁ, J. *Sebevražedné chování*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-732-9.
79. KUČHTA, J. *Kriminologie I*. 2. vyd. Brno: MU, 1999. 132 s. ISBN 80-210-2204-3.
80. KUČHTA, J. *Kriminologie II*. 2. vyd. Brno: MU, 1999. 102 s. ISBN 80-210-2217-5.
81. KUČHTA, J. - VÁLKOVÁ, H. et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. 165 s. ISBN 80-7179-813-4.
82. LANGMEIER, J. - MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1963. 297 s.
83. LAPIŇSKÁ, R. *Psychologie dospívání*. 1. vyd. Praha: SPN, 1970. 109 s.
84. Le BON, G. *Psychologie davu*. Praha: Kra, 1994. 159 s. ISBN 80-901527-8-3.
85. LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. 2. vyd. Praha: Academia, 2000. 94 s. ISBN 80-200-0842-X.
86. MALINOVÁ, H. *Sociální patologie II*. 1. vyd. Praha: SPN, 1982. 74 s.
87. MANN, J. *Jedy, drogy, léky*. 1. v. Praha: Academia, 1996. 203 s. ISBN 80-200-0508-0.
88. MARTINOVSKÁ, M. *Syndrom týraného dítěte – problematika diagnostických postupů*. In: *Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: MPSV, 1993.
89. MATOUŠEK, V. *Úvod do sociální patologie III. - Delikvence a desintegrovaná rodina*. 1. vyd. Praha: UK, 1980. 28 s.
90. MATOUŠEK, V. *Úvod do sociální patologie IV. - Delikvence a škola*. 1. vyd. Praha: UK, 1980. 36 s.
91. MATOUŠEK, O. - KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.

92. MATOUŠEK, O. - MATULOVÁ, A. a další *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 87 s. ISBN 80-7178-064-2.
93. McDAVID, J. W. - HARARI, H. *Psychology and Social Behaviour*. New York: Harper International Edition, 1968. ISBN 0-06-044146-1.
94. MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. 2. vyd. Praha: SLON, 2007. 276 s. ISBN 978-80-86429-70-0.
95. MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4.
96. MILFAIT, R. *Komerční sexualizované násilí na dětech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-320-8.
97. MÖHN, H. J. Ist der Begriff Organisierte Kriminalität definierbar? *Kriminalist*, Nr. 8 - 9 Heidelberg: Krim. Verlag, 1994.
98. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: SLON, 2006. 310 s. ISBN 80-86429-58-X.
99. MUFSONOVÁ, S. - KRANZOVÁ, R. *O týrání a zneužívání*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství LN, 1996. 131 s. ISBN 80-7106-194-8.
100. MUSIL, J. *Speciální psychologie*. 1. vyd. Olomouc: UP, 1999. 294 s. ISBN 80-244-0008-1.
101. MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: MU, 2001. 104 s. ISBN 80-210-2511-5.
102. MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
103. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 1. vyd. Praha: Vodnář, 1995. 397 s. ISBN 80-85255-74-X.
104. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
105. NAKOU, S. Vzájemné souvislosti mezi fyzickým a psychosociálním prostředím ve vztahu ke zneužívání dětí. In: *Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: MPSV, 1993.
106. NĚMEC, M. *Organizovaný zločin*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1995. 219 s. ISBN 80-206-0472-3.
107. NEŠPOR, K. *Jak překonat problém s hazardní hrou*. 1. vyd. Praha: Sportpropag, 1996.
108. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 3. dopl. vyd. Praha: Portál, 2007. 170 s. ISBN 978-80-7367-267-6.
109. NETÍK, K. - NETÍKOVÁ, D. - HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6.
110. NETÍK, K. - VEČERKA, K. - NEUMANN, J. - VÁLKOVÁ, H. *Aktuální otázky boje s kriminalitou mládeže a souvisejícími negativními jevy*. Praha: VÚK, 1987.
111. NOVOTNÝ, O. *Kriminalita mládeže*. Praha: VÚ kriminologický, 1968.
112. NOŽINA, M. *Svět drog v Čechách*. 1. v. Praha: KLP 1997. 348 s. ISBN 80-85917-36-X.
113. ONDREJKOVIČ, P et al. *Sociálna patológia*. 2. vyd. Bratislava: VEDA, 2001. 310 s. ISBN 80-224-0685-6.

114. PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: TU v Liberci, 2007. 361 s. ISBN 978-80-7372-291-3.
115. PEŠATOVÁ, I. *Příčiny sociálního narušení jedinců umístěných v dětském diagnostickém ústavu*. Praha, 2001. Dizertační práce na PedF UK.
116. PEŠATOVÁ, I. *Vybrané kapitoly z etopedie. I. díl. Klasifikace a diagnostika poruch chování*. 2. upr. vyd. Liberec: TU v Liberci, 2006. 72 s. ISBN 80-7372-087-6.
117. PEŠKOVÁ, J. - PRŮCHA, M. - VAŇKOVÁ, I. *Hledání souřadnic společného světa*. 1. vyd. Praha: Eurolex, 2004. 522 s. ISBN 80-86432-91-2.
118. PETR, F. Několik úvah o fenoménu tzv. „šílených střelců“. In: *České vězeňství 1/2000*. Praha: VS ČR. ISSN 1213-9297
119. POLANECKÝ, V. - ŠMÍDOVÁ, O. - STUDNIČKOVÁ, B. - ŠEJDA, J. *Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl středoškoláků a učňů v ČR - 1997*. Praha: Hygienická stanice hl. m. Prahy, 1998.
120. PRESL, J. *Drogová závislost*. 2. rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 1995. 88 s. ISBN 80-85800-25-X.
121. PRINZOVÁ, M. *Problémy a situace bezdomovců*. Brno, 2000. Závěrečná oborová práce. www.sweb.cz/vicinia/archiv/Bezdomovci-stat.doc
122. PROVAZNÍK, K. Tělesné násilí jako součást výchovy v rodinách. In: *Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: MPSV, 1993.
123. RIESMAN, D. *Osamělý dav*. 2. vyd. Praha: Kalich, 2007. 345 s. ISBN 978-80-7017-062-5.
124. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
125. ŘEZNIČEK, M. *Prevence sociálních deviací*. Praha: Ethum, 1995. 177 s.
126. SCZEPANSKI, J. *Základní sociologické pojmy*. 1. vyd. Praha: NPL, 1966. 174 s.
127. de SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 127 s. ISBN 80- 07178-249-1.
128. SMOLÍK, J. Diagnóza: Autoritářská osobnost. *Rexter 1/2005*. ISSN 1214-7737.
129. SOCHŮREK, J. *K některým otázkám problematiky nealkoholových toxikománií v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody*. Praha: VŠ SNB, 1983.
130. SOCHŮREK, J. Skupinové metody u odsouzených toxikomanů. In: *Uplatňovanie skupinových metód vo výchove*. Bratislava: MS SSR, 1983.
131. SOCHŮREK, J. Brief History of the Drug Scene in Czech Prisons. In: *Harm Reduction in Prison*. Portorož: Phare, 1998.
132. SOCHŮREK, J. Jaromír Rubeš. In: *Bulletin NPC 1/99*.
133. SOCHŮREK, J. Jiří Drtil. In: *Bulletin NPC 2/99*.
134. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie. I. díl. Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. vyd. Liberec: TU v Liberci, 2007. 57 s. ISBN 978-80-7372-203-6.
135. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie, II díl. Teorie a praxe zacházení s vězňými*. 1. vyd. Liberec: TU v Liberci, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-6.

136. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie, III díl. Negativní jevy ve vězení*. 1. vyd. Liberec: TU v Liberci, 2007. 69 s. ISBN 978-80-7372-205-0.
137. ŠINDELÁŘOVÁ, J. *Základy sociologie*. 1. vyd. Brno: VŠZem., 1997. 68 s. ISBN 80-7157-122-9.
138. SOUČEK, Z. *Sociální psychologie mládeže*. Praha: Orbis, 1970.
139. ŠPATENKOVÁ, N. et al. *Krizová intervence pro praxi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. 197 s. ISBN 80-247-0586-9.
140. ŠTÁBLOVÁ, R. et al. *Návykové látky a současnost*. 1. vyd. Praha: PAČR, 2006, 302 s. ISBN 80-7251-224-2.
141. ŠTĚCHOVÁ, M. et al. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. 1. vyd. Praha: IKSP, 2008. 111 s. ISBN 978-80-7338-069-4.
142. ŠTÍPEK, J. *Delikvence dětí a mládeže v ČSSR*. Praha: Uši, 1974.
143. ŠTUDENT, V. - DOBEŠOVÁ, I *Rozdělení psychopatií*. Praha: SSNV, 1982.
144. TAFT, D. R. - ENGLAND, R. W. *Criminology*. New York: Macmillan Com., 1964.
145. TÄUBNER, V. *Nejstřeženější tajemství – sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1996. 116 s. ISBN 80-85573-72-5.
146. TRÁVNÍČKOVÁ, I. *Hazardní hry a drogy jako potencionální zdroj organizovaného zločinu*. 1. vyd. Praha: IKSP, 1996. 126 s. ISBN 80-7338-018-8.
147. TRUHLÁŘOVÁ, Z. - DVOŘÁKOVÁ, S. et al. *Sociální aspekty sexuálního komerčního zneužívání*. 1. vyd. Hradec Králové: Nakl. M. Vognar, 2004. 71 s. ISBN 80-86771-05-9.
148. URBAN, E. *Toxikománie*. Praha: Avicenum, 1973.
149. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 444 s. ISBN 80-7178-214-9.
150. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.
151. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňství*. 1. vyd. Liberec: TU v Liberci, 2003. ISBN 80-7083-702-0.
152. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémových dětí a mládeže*. Liberec: TU v Liberci, 2000. ISBN 80-7083-369-6.
153. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 210 s. ISBN 80-7184-421-7.
154. VANÍČKOVÁ, E. - KLOUBEK, M. *Komerční sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Česká společnost na ochranu dětí, 2006. 106 s. ISBN 80-239-6471-2.
155. VANÍČKOVÁ, E. - PROVAZNÍK, K. - HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Násilí v rodině*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 64 s. ISBN 80-7184-008-4.
156. VANÍČKOVÁ, E. - PROVAZNÍK, K. - HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí. I. díl*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 82 s. ISBN 80-7184-479-9.
157. VANÍČKOVÁ, E. - PROVAZNÍK, K. - HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí. II. díl*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 81 s. ISBN 80-7184-878-6.

158. VANÍČKOVÁ, E. *Dětská prostituce*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 136 s. ISBN 80-247-1138-9.
159. VEČERKA, K. et al. *Sociálně patologické jevy u dětí*. 1. vyd. Praha: IKSP, 2000. 215 s. ISBN 80-86008-74-6.
160. VIEWEGH, J. *Psychologický aspekt sebevraždy se zvláštním zřetelem k suicidálnímu jednání tvůrčí osobnosti*. Brno, 1973. Kandidátská disertační práce na FF UJEP.
161. VIEWEGH, J. *Sebevražda a literatura*. 1. vyd. Brno: Psychologický ústav AV ČR ve spolupráci s Nakladatelstvím Tomáše Janečka, 1996. 181 s. ISBN 80-85880-10-5
162. WEISS, P. et al. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 212 s. ISBN 80-7169-795-8.
163. WEISS, P. et al. *Sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 264 s. ISBN 80-247-0929-5.
164. WOOLF, L. J. *Prison disturbances April 1990*. London: HMSO, 1991.
165. WOLFF, L. *Týrání a zneužívání dětí ve Vídni v době Freuda*. 1. vyd. Praha: Triton, 2007. 333 s. ISBN 978-80-7254-869-9.
166. WOLFGANG, M. A. *Crime and Culture*. New York: John Wiley, Inc., 1968. ISBN 471 95958 8.
167. ZAPLETAL, J. *Kriminologie. I. díl*. Praha: Policejní akademie, 1995. ISBN 80-85981-15-7.
168. ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie II. díl. Zvláštní část*. Praha: Policejní akademie 1995. ISBN 80-85981-15-7.

Sborníky, kolektivní práce a další zdroje:

169. Aktuální informace 1997, 1998, 1999. GŘ VS. Praha.
170. *Extáze-Technoscéna*. Jota. Brno, 1995
171. *K vybraným sociologickým a psychologickým aspektům sociální patologie*. Čs. sociologická společnost při ČSAV. Praha, 1984
172. *Manželství, rodina, rodičovství*. Horizont. Praha, 1972
173. *Sociální aspekty drogové problematiky*. Čs. sociologická společnost při ČSAV. Praha, 1989.
174. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. SLON. Praha, 1994.
175. *Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. MSPV. Praha, 1993
176. *Trestní předpisy 2004 (Úplné znění)*. Sagit. Ostrava, 2004.
177. *Universum. Všeobecná encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group k. s., 2003. 1303 s. ISBN 80-242-1069-X.
178. Wikipedia, the free encyclopedia
  - address http://en.wikipedia.org/wiki/Erving_Goffman
  - address http://en.wikipedia.org/wiki/Edwin_Sutherland